

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÖZEL HUKUK ANA BİLİM DALI
DEVLETLER ÖZEL HUKUK**

**“ TÜRK CUMHURİYETLERİ MAHKEMELERİNİN
MİLLETLERARASI YETKİSİ”**

MASTER TEZİ

**Hazırlayan
Aynur AŞİRBİKOVA**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Vahit DOĞAN**

Ankara 2006

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, genel olarak Türk Cumhuriyetleri (Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan) mahkemelerinin milletlerarası arenadaki yetki kuralları tespit edildi. Yabancı unsurlu davalarda milli mahkemelerin hangi durumlarda yetkiye sahip olabileceği ve vatandaşların hangi tür uyuşmazlıklarda kendi iradeleriyle mahkemelerin milletlerarası yetkisini belirleyebileceği konuları ele alındı. Bununla birlikte milli mahkemelerin milletlerarası yetkiye sahip olabildiği bazı istisnai durumlar ortaya konuldu. Söz konusu tez çalışması kapsamında, ilgili Türk Cumhuriyetleri mahkemelerinin milletlerarası yetkisini belirleyen iç hukuk kuralları ve taraf olduğu milletlerarası sözleşmelerde öngörülen düzenlemeler araştırılarak, uygulamadaki Yargıtay içtihatlarıyla örnek verilerek araştırma yapıldı.

Çalışmanın her aşamasında kıymetli tecrübesi ve engin bilgisiyle bana yol gösteren tez danışmanım, Değerli Hocam Prof. Dr. Vahit DOĞAN'a içten teşekkürlerimi sunmayı kendime zevkli borç bilirim. Türkiye'de eğitim görmemi sağlayan Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı ve diğer yetkililerine şükranlarımı arz ederim.

Ankara, 2006

Aynur AŞİRBEKOVA

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLETLERARASI YETKİYE GENEL AÇIKLAMA

I. Milletlerarası Yetki Kavramı	3
II. Milletlerarası Yetkinin Kapsamı	5
III. Milletlerarası Yetkinin Görevden, Mahalli Yetkiden ve Yargı Hakkından Farklılığı	
A) Milletlerarası Yetkinin Görevden Farklılığı.....	8
B) Milletlerarası Yetkinin Mahalli Yetkiden Farklılığı.....	10
C) Milletlerarası Yetkinin Yargı Hakkından Farklılığı.....	12
IV. Milletlerarası Yetki Kurallarının Türleri	
A) Doğrudan ve Dolaylı Yetki Kuralları.....	15
B) Genel ve Özel Yetki Kuralları.....	16
C) Tek sebepli ve Çok Sebepli Yetki Kuralları.....	17
D) Objektif ve Sübjektif Yetki Kuralları.....	18
E) Aşırı ve Olağan Yetki Kuralları.....	19
V. Milletlerarası Yetkiyi Tayin Eden Sistemler	
A) Genel Olarak	20
B) Türk Cumhuriyetlerinde Kabul Edilen Sistemler	
1. Türk hukuku.....	24
2. Kazak hukuku.....	26
3. Özbek hukuku.....	28
4. Azeri hukuku.....	31

5. Kırgız hukuku.....	33
-----------------------	----

C) İç Hukuk Yer İtibariyle Mahkemelerin Milletlerarası Yetkisi

1. Genel Olarak.....	35
2. Genel Yetki Kuralı.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK CUMHURİYETLERİ MAHKEMELERİNİN MİLLETLERARASI YETKİSİNİ OLUŞTURAN ESASLAR

I. Genel Olarak.....	54
----------------------	----

A) Milletlerarası Yetkinin Objektif Esaslara Göre Tayin Edilmesi

1. Genel Olarak.....	55
2. Özel Yetki Kuralı.....	56

a) Mal varlığına ilişkin Davalarda Milletlerarası Yetki

aa) Mameleke İlgili Davalarda Yetki.....	57
bb) Haksız Fiillerden Doğan Davalarda Yetki.....	62

b) Şahıs varlığına İlgili Davalarda Milletlerarası Yetki

aa) Boşanma Davalarında Yetki.....	66
bb)Yabancılarla İlgili Davalarda Yetki.....	72
cc) Miras Davalarında Yetki.....	75

B) Milletlerarası Yetkinin Sübjektif Esaslara Göre Tayin Edilmesi

1. Usul Hukukunda İrade Serbestisi Prensibi.....79
2. Yetki Sözleşmesi.....82
3. Yetki Sözleşmesinin Geçerlilik Koşulları.....88

II. İstisnai Hallerde Milletlerarası Yetki

1. Kamu Düzeni.....97
2. Mecburi Sebep.....102

SONUÇ.....105

KAYNAKÇA.....110

EKLER.....124

ÖZET.....137

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
AZC	Azerbaycan Cumhuriyeti
BK	Borçlar Kanunu
Bkz.	Bakınız
C	Cilt
Çev	Çeviren
DHH	Devletler Hususi Hukuku
EŞHK	Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Múnakesem Şirketleri Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkında Kanunu Muvakkat
HD	Hukuk Dairesi
HGK	Hukuk Genel Kurulu
HUMK	Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
İBD	İstanbul Baro Dergisi
İHFM	İstanbul Hukuk Fakóltesi Mecmuası
İUK	İktisadi Usul Kanunu
KZC	Kazakistan Cumhuriyeti
KGZC	Kırğızistan Cumhuriyeti
M	Madde
MHB	Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bólteni
MK	Medeni Kanun
MUK	Medeni Usul Kanun
MÖHK	Milletlerarası Özel Hukuk
MÖHUK	Milletle ararsı Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun
ÖZC	Özbekistan Cumhuriyeti
RG	Resmi Gazete
S	Sayı
TC	Türk Cumhuriyeti
Y	Yargıtay
YD	Yargıtay Dergisi

GİRİŞ

Tarihin her döneminde bir devlet kuran Türkler, 20. yüzyılda cumhuriyet rejimine kavuşmuşlardır.

Her devletin egemen olmasının doğal sonucu, egemen devletlerin eşitliğini getirmektedir. Bu olgu uluslararası hukuk açısından ilke olarak bütün devletlerin aynı hukuksal statüye sahip olduklarını belirtmektedir.

Her devlet milletlerarası yetki sistemini tayin ederken, nasıl bir yol takip edeceğini ve ülkesi ile ilgili olan hangi bağlantıları nazara alarak mahkemelerin yetkisini tayin edeceğini kendisi belirler.

Milletlerarası yetki, milletlerarası usul hukukunun konularından birini oluşturmaktadır. Milletlerarası yetki problemleri bir yabancılık unsuru içeren bütün davalarda ortaya çıkar ve zorunlu olarak kanunlar ihtilafından önce gelir.

Araştırmanın kapsamı yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıklarda Türk Cumhuriyetleri mahkemelerinin milletlerarası yetkisini oluşturan esaslar ve milletlerarası yetki kurallarının uygulanmasına bağlı özel durumlar ile sınırlıdır. Amaç, Türk Cumhuriyetleri (Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan) hukukundaki mevcut düzenlemeleri ortaya koymaktır.

Araştırmamız, girişten sonra iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

“Milletlerarası yetki” kavramı, kapsamı ve türleri ile ilgili genel açıklamalar çalışmamızın birinci bölümünde yer almaktadır. Konu yazarların görüşleri ve uygulamadaki içtihatlardan istifade edilerek incelendi. Bununla

beraber “Milletlerarası Yetkiyi”, “Görev”, “Mahalli Yetki” ve “ Yargı Hakkı”ndan ayıran unsurları tespit edildi.

Mahkemelerin milletlerarası yetki kurallarını tespit eden esaslara girmeden önce Türk Cumhuriyetlerinde mahkemelerin milletlerarası yetkisini tayin eden sistemler, devletlerin önceki ve şimdiki iç hukuk kuralları ve taraftar olduğu milletlerarası sözleşmeleri ele alındı.

İkinci bölümde, Türk Cumhuriyetleri mahkemelerinin milletlerarası yetkisini oluşturan esaslar üzerinde duruldu. Türk Cumhuriyetleri mahkemelerinin milletlerarası yetkisini tayin etmek için iç hukuk yer itibariyle yollamada bulunmuştur. Bununla beraber Usul Kanunu’nun yanı sıra maddi ilişkileri düzenleyen çeşitli kanunlarda da yetkiye ilişkin hükümler bulunmaktadır. İşbu Türk Cumhuriyetleri kanunlarında dava niteliğine göre belirlenen hükümlerden de istifade edildi. İç hukuka ilişkin kaidelerin yetersiz kaldığı durumlarda Türk Cumhuriyetleri mahkemelerinin milletlerarası yetkisini tesis eden “Özel Yetki” kuralları dava niteliğine göre uygulamadaki içtihatları örnek alarak bilgi verildi. Mahkemelerin yabancı unsurlu davalardaki “Özel Yetki” kaideleri “Mülk ile İlgili” ve “Şahsi İlişkiler ile İlgili” davalar olarak incelendi. Davaların niteliğine göre her Türk Cumhuriyetleri kanunlarında öngörülen düzenlemeler ve aralarında yapmış olduğu milletlerarası sözleşmeler de araştırıldı.

Çalışmamızın amacı, Türk Cumhuriyetleri mahkemelerinin milletlerarası arenadaki yetkisini ortaya koymaktı. Çalışmamızın verimli ve yararlı olabilmesi için ilgili devletlerin şehirlerinde (Almatı, Bakü, Taşkent, Bişkek, İstanbul, Ankara) bulunan Milli ve Üniversite kütüphanelerinde bilimsel araştırmalar yapıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLETLERARASI YARGI YETKİSİNE GENEL AÇIKLAMA

I. Kavramı

Yetki¹, bir davaya hangi yerdeki görevli hukuk mahkemesi tarafından bakılacağını belirler. Milletlerarası yetki, bir davaya hangi devletin mahkemelerinde bakılacağını belirleyen bir kavram olarak tanımlanmaktadır.² Diğer bir ifadeyle, yabancı unsurlu³ olaylarda *belirli* bir devletin mahkemelerinin yetkili olup olmadıkları “milletlerarası yetki” kavramı ile ifade edilir⁴. Başka bir tanıma göre, milletlerarası yetki, çeşitli devletlere tabi mahkemelerinin birbirlerine oranla belirli bir davayı görmek hususundaki yetkileridir.⁵

Milletlerarası medeni usul hukukundaki milletlerarası yetki - *milletlerarası karakterli medeni davalarda, her türlü devletlerin milli mahkemelerinin yetki sınırları*⁶, demişken, Özbek⁷ ve Azeri hukukçuları⁸ “*mahkemelerin milletlerarası yetkisi - yabancı unsurlu medeni davalarda belirli bir devlet mahkemesinin yargılama yetkisidir*” diye belirtmektedir⁹.

¹ Yetki – *bir işi veya görevi yapabilme hakkı*; Ejder YILMAZ: Hukuk Sözlüğü, Genişletilmiş 6, Baskı, Yetkin Yayını, (Ankara, 2001), 948.

² Nuray EKŞİ: Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetkisi, 2, Bası, (İstanbul, 2000), 19.

³ Tarafların farklı vatandaşlıkta olmaları, birinin ikametgahı veya meskeninin yabancı ülkede olması, uyuşmazlık konusu olan malların yabancı ülkede bulunması veya olayın başka bir ülkede meydana gelmesi, dava konusu işlemin yapıldığı yerin veya ifa yerinin yabancı ülkede olması.

⁴ Ergin NOMER: Devletler Hususi Hukuku, 11, Bası, (İstanbul, 2002), 333.

⁵ Işıl ÖZBAKAN: Türk Hukukunda Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizi, (Ankara, 1987), 152.

⁶ G.K. DMITRIYEVA: Mejdunarodnoe Shastnoe Pravo, (Moskva, 2004), 591; V. P. ZVEKOV: Mejdunarodnoe Shastnoe Pravo, (Moskva, 2001), 440; N. İ. MARISHEVA: Mejdunarodnoe Shastnoe Pravo, (Moskva, 2000), 463; V. V. GAVRİLOV: Mejdunarodnor Shstnoe Pravo, (Moskva, 2000), 232.

⁷ Y.T. DODOBAEVA, G.A. RAHİMOV: Mejdunarodnoe Shastnoe Pravo, (Fargona, 1999), 105.

⁸ Z. GAFAROV, A. ABİLOV: Beynelhalq Xususi Hüquq, (Bakı, 2004), 270.

⁹ Aynı tanım: M.M. BOGUSLAVSKİİ: Mejdunarodnoe Shastnoe Pravo, (Moskva, 2002), 242; Konspekt Leksii, Mejdunarodnoe Shastnoe Pravo, (Moskva, 2001), 121.

Milletlerarası yetkiye daha geniş bakan yaklaşıma göre,¹⁰ yabancılık unsuru taşıyan işlem ve ilişkilerden doğan uyuşmazlıklarda ülke mahkemelerinin yetkisini ve yabancı mahkemelerden verilen kararların ülkede sahip olacağı tesiri ifade eder. Bu yaklaşım, mahkemelerin belli bir davayı görme hususundaki yetkilerinin yanında diğer ülkelerde hüküm ve sonuç doğurmasını da milletlerarası yetki kavramı içinde mütala etmektedir. Başka bir ifadeyle, ilgili devlet sınırlarında yabancı mahkeme kararların tenfiz edilmesi için kararın yetkili devlet organları tarafından verildiğini inceleme prosedüründe¹¹ milletlerarası yetkiden de söz edileceği belirtmektedir. Bu yaklaşıma göre, ilk halde doğrudan milletlerarası yetki, ikinci halde dolaylı milletlerarası yetki söz konusudur¹².

Milletlerarası yetki kavramındaki “milletlerarası” deyiminin anlamı; ihtilafın yabancılık unsuru taşıyan bir ihtilaf olduğu ve bu unsuru taşıyan ihtilaflara ilişkin yetki kuralları ile “ülke içi yetki” kuralları arasındaki ayrımı belirtmekten ibarettir¹³. Dolayısıyla, milletlerarası yetki, kaynağı açısından değil, konusunu oluşturan hukuki ilişki veya bu ilişkinin tarafları itibariyle milletlerarasıdır¹⁴.

Doktrindeki bu yaklaşıma göre, yabancı unsurlu uyuşmazlıklarda bir Devlet mahkemeleri ile diğer Devlet mahkemeleri arasındaki yetki munasebeti milletlerarası yetki kavramının meselesi olarak görülmektedir¹⁵. Diğer bir yazara göre¹⁶, *“milletlerarası yetkinin konusu devletler arasında bir yetki bölüşümü oluşturmak değildir. Eğer konusu bu olsaydı, bir devletin mahkemelerinin milletlerarası yetkisi doğunca diğer devlet mahkemelerinin aynı davada yer itibariyle yetkiye sahip olmamaları gerekirdi. Oysa her devlet*

¹⁰ Cemal ŞANLI: Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, (İstanbul, 2002), 111.

¹¹ Ancak biz çalışmamızda yabancı mahkeme kararlarının ülke içi tesiri konusuna girmeyeceğiz.

¹² Bkz. dn. 72.

¹³ Aysel ÇELİKEL: Milletlerarası Özel Hukuk, 7. Bası, (İstanbul, 2004), 322.

¹⁴ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 334.

¹⁵ Ergin NOMER: “Devletler Hususi Hukukunda “Milletlerarası Yetki” Mefhumu”, İHFM, C. XL, S. 1-4 (İstanbul, 1974), 395.

¹⁶ Nuray EŞKİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 20.

kendi mahkemelerinin milletlerarası yetkisini düzenlerken diğer devlet mahkemelerinin milletlerarası yetkisini ortadan kaldıramaz. Bu nedenle birden fazla ülke mahkemesi aynı davada kendisini yetkili görecektir uyuşmazlığı karara bağlayabilir ve sonuç milletlerarası derdestlik itirazının kabul edilmesiyle önlenebilir”, diye belirtmektedir.

“Milletlerarası yetki” kavramı kanunlarda ve milletlerarası sözleşmelerde tanımlanmamıştır. Pozitif düzenlemelerde milletlerarası yetkiyi belirleyen kurallara yer verilmiştir.

Genel olarak, yabancı unsur taşıyan medeni davaları devletin kendi mahkemelerinin yargı alanına sokup sokmayacağı, milletlerarası yetki konusunu oluşturmaktadır. Bu hususu devlet kendi iç hukukta yer alan kurallarla tespit etmektedir. Başka bir deyişle, milletlerarası yetki kavramında yer alan “milletlerarası” ifadesi, birden fazla ülke ile bağlantılı olay veya ilişkilerden doğan uyuşmazlıklar olduğunu ifade etmektedir. Böylece ya tarafların kişiliğinden ya da esası oluşturan olayın niteliğinden kaynaklanan bir yabancılık unsuru, yetkiyi milletlerarası haline getirir.

II. Milletlerarası Yetkinin Kapsamı

Milletlerarası karakterli davalarda hangi devlet mahkemelerinin yetkili olacağını devletler bizzat tayin eder¹⁷. Devlet kendi topraklarında yaşayan bütün şahıslar üzerinde, eğer aksi öngörülmemişse mutlak ve müstesna yargı hakkına sahiptir. Diğer deyişle, yabancı devlet veya teşkilat, devletin “iç yargılama hakkına” müdahale edemez¹⁸. Her devlet kendi mahkemelerinin milletlerarası yetkisini saptamakta serbesttir. Bu serbesti, bazen savunulduğu gibi sınırsız değildir. Yabancı unsuru içeren davayı görmeye yetkisi olduğunu

¹⁷ Z. GAFAROV, A. ABİLOV: a.g.e., 270.

¹⁸ L. H. HYCEYNOV: Bejnelxalg Hygug, (Bakı, 2000), 83.

savunan her mahkeme verdiği kararın milli ülkede olduğu kadar yabancı ülkelerde de icra olanağını varsaymaktadır. Bu varsayıma dayanmayan milli mahkemenin yabancı davaya bakmasının anlamı çok azdır.¹⁹

Milletlerarası sözleşmelerde öngörülen düzenlemeler dışında her devlet ülke içi hukuk kurallarına göre milli mahkemelerin milletlerarası yetkisini düzenleme yetkisine sahiptir²⁰. Dolayısıyla bir devlet, mahkemelerinin milletlerarası yetkisini belirlerken, kendisi ile ilgili olan davalar hakkında milletlerarası yetki kuralları koyar²¹.

Kural olarak milletlerarası yetki kaynağı itibariyle millidir.²² Bu yüzden milletlerarası yetki kuralları, sadece ait olduğu devlet mahkemelerinin yabancı unsurlu davalarda yetkisini belirtir. Bu itibarla, milletlerarası yetki kuralları, yabancılık unsuru taşıyan davaların uluslararası alanda taksimini veya hangi devlet mahkemelerinde görüleceğini değil, münhasıran kuralın ait olduğu ülke mahkemelerinde görülüp görülmeyeceğini ifade eder. Buna bağlı olarak yabancı unsuru taşıyan davalara bakan Türk mahkemeleri, davalı tarafın itirazına bağlı olarak, sadece kendisinin yetkili olup olmadığına karar verebilir, yabancı mahkemenin yetkisine hükmedemez²³. Yargıtay'ın bir kararında, bu yöne açık bir şekilde ifade edilmiştir:

“Davaya bakacak yetkili bir Türk mahkemesi mevcutsa, davanın Türkiye’de görülmesi gerekir. Diğer bir anlatımla yetkili bir Türk mahkemesinin olmaması halinde yetki itirazı yapılabilir. Türk mahkemesi yetki itirazı üzerine sadece kendisinin milletlerarası yetkiye sahip olup olmadığını inceler. Milletlerarası yetkiye sahip olmadığının tespiti halinde başka bir ülkenin yetkisini belirlemeden davanın reddine karar vermesi icabeder. Çünkü Türk mahkemesi yabancı mahkemeye yetki veremeyeceği gibi atıflandırmada bulunamaz”²⁴.

¹⁹ Erdoğan GÖGER: Devletler Hususi Hukuku, 4, Bası, (Ankara, 1977), 351.

²⁰ Haimo SHAK: Mejdunarodnoe Grajdanskoe Prosessualnoe Pravo, Çev, E.V. GRESHNİKOVA (Moskva, 2001), 88.

²¹ Baki KURU: a.g.e., HUMK, 633.

²² Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 18.

²³ Cemal ŞANLI: a.g.e., Uluslararası Ticari Akitlerin..., 111.

²⁴ Y. 2 HD, E. 1998/938, K. 1998/3251, T. 18.3.1998.

Milletlerarası sözleşmelerle getirilmiş yetki kurallarının varlığı halinde ise, yetkinin kaynağı milletlerarasıdır. Bu sözleşmeler dışında, yetki konusunu düzenleyen devletler özel hukuku kaynaklı kuralların varlığından söz edilemez²⁵, çünkü böyle bir kurallar sisteminin oluşturulması oldukça güçtür. Bu güçlük devletlerin genel yarar ve daha da önemlisi egemenlik düşüncelerinden kaynaklanmaktadır²⁶.

“Milletlerarası” deyimi sanki mahkemeler milletlerarası yetkilerini kendi milli hukuklarından değil de devletler hukukuna dayanan bir yetki düzeninden alıyorlarmış gibi bir intiba yaratmaktadır. Halbuki milletlerarası yetkinin kaynağını, eğer milletlerarası sözleşmeler söz konusu değilse, sadece “*milli hukuk nizamı*” teşkil eder. Çünkü bu konuda “milletlerarası” bir yetki nizamı mevcut değildir²⁷. Bu görüşü destekleyen diğer bir görüş²⁸, milletlerarası özel hukuk konusunda meydana gelen uyuşmazlıklarda devlet kendi mahkemelerinin yetkili olup olmadığı sorusunu ülke içi kanunlara ve milletlerarası sözleşmelere göre cevaplandırır. Uluslararası hayatta herkesle tanınmış y e t k i y i düzenleyen kurallar mevcut değildir. Hakim, milletlerarası sözleşmeleri dikkate alarak, yetki kuralların belirleyen yabancı hukuki normları uygulamaya yükümlü değildir²⁹.

Mahkemelerin, gerek çözümlemekle yükümlü oldukları uyuşmazlıklar ve gerek bu uyuşmazlıkların çözümünde başvuracakları kaynaklar konusundaki yetkileri, devletlerin iradesine dayanır³⁰.

III. Milletlerarası Yetkinin Görevden, Mahalli Yetkiden ve Yargı Hakkından Farklılığı

²⁵ Bu konuda istisna olarak 1968 tarihli Brüksel Konvasyonu gösterilmektedir.

²⁶ Burak HUYSAL: Devletler Özel Hukukunda Velayet, (İstanbul, 2005), 63.

²⁷ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 335.

²⁸ L.A. LUNS: Kurs Mejdunarodnogo Shastnogo Prava, (Moskva, 2002), 810 – 811.

²⁹ N.İ. MARISHEVA: a.g.e., 462.

³⁰ Sevin TOLUNER: Milletlerarası Hukuk ile İç Hukuk Arasındaki İlişkiler, (İstanbul, 1973), 412.

A) Milletlerarası Yetkinin Görevden Farklılığı

Bir uyuşmazlığın medeni yargı içinde çözümlenmesi gerektiğini tespit ettikten sonra, bu uyuşmazlığın medeni yargı içindeki hangi mahkeme tarafından, daha sonra da hangi yerdeki mahkeme tarafından çözümlenmesi gerektiği sorusuna cevap vermek gerekir. Birinci sorunun cevabı *görev* kurallarını, ikinci sorunun cevabı ise *yetki* kurallarını ilgilendirmektedir³¹.

Mahkemelerin görev ve yetkileri kanunla düzenlenir (TC. Anayasa m. 142). Görev, belirli bir davaya o yerdeki (ilçedeki) hukuk mahkemelerinden hangisi tarafından bakılacağını belirtir³². Genel olarak konusu, miktarı, değeri ve niteliği açısından bir davaya, hangi mahkemenin bakacağını tayin eden kurallara görev kuralları denir³³. Örneğin, Özbekistan İktisadi Usul Kanun'un 23'üncü maddesinde, "genel yargı mahkemeleri" ile "iktisadi mahkemeleri" arasında hukuki davalarda görevleri belirlenmiştir. Özbekistan İUK'un 23 maddesinin 4 fasılına göre,

*"Eğer milletlerarası sözleşmelerde aksi öngörülmemişse, girişimcilik faaliyetinde bulunan Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşları ve şirketleri, yabancı vatandaşlar, vatansızlar ve yabancı şirketlerle ilgili davalar ticari mahkemelerin görevine girmektedir"*³⁴.

Yetki, görevden farklıdır. Yetkide, davanın değer veya miktarı değil, yer bakımından (coğrafya bakımından) bir davanın hangi (neredeki) mahkeme

³¹ Hakan PEKCANİTEZ, Oğuz ATALAY, Muhammet ÖZEKES: Medeni Usul Hukuku, 2 Baskı, Seçkin Yayınları, (Ankara,2001), 85.

³² Baki KURU, Ramazan ARSLAN, Ejder YILMAZ: Medeni Usul Hukuku, Ders Kitabı, Genişletilmiş 15 Baskı, Yetkin Yayınları, (Ankara,2004), 130.

³³ Yavuz ALANGOYA, Kamil YILDIRIM, Nevhis DEREN-YILDIRIM: Medeni Usul Hukuk Esasları, Alkın Yayınevi, (İstanbul, 2004), 60.

³⁴ M. ABDUSALOMOV, M. AZİMOV: Hozyastvenniy Protsessualniy Kodeks Respubliki Uzbekistan, (Taşkent, 2001), 39.

tarafından görüleceği söz konusudur. Diğer bir ifadeyle, görev için “şey (madde) yönünden yetki” ve yetki için de “yer yönünden yetki” terimleri kullanılmaktadır³⁵. Örneğin, bir davanın asliye hukuk mahkemesinde görüleceğini tespit ettik (görev). Acaba, bu dava hangi yerdeki asliye hukuk mahkemesinde (Ankara’da mı, Bolu’da, Van’da mı ? v.s.) açılacaktır. İşte bu soruya iç hukuk yetki kuralları cevap verir.

Dolayısıyla yetki, bir davaya hangi yerdeki görevli mahkemede bakılacağını belirler. Yetki konusunda getirilen kurallar, bazı hallerde davacının, bazı hallerde davalının durumuna ya da dava konusunun niteliğine göre belirlenmektedir. Yetki kuralları kural olarak kamu düzenine ilişkin görülmemiştir. Bu nedenle davacının davasını açabilmesi için genel yetki kuralı yanında, ona seçim hakkı tanıyan özel yetki kuralları da düzenlenmiştir. Fakat bazı hallerde mahkemenin yetkisi kamu düzeniyle ilişkili kabul edilerek *kesin yetki* kuralları getirilmiştir³⁶. Oysa görev kuralları, kamu düzenine ilişkindir. Bu yüzden taraflar görev kuralları hakkında sözleşme yapmaları mümkün değildir³⁷.

Tarafların rıza ve iradelerinin kural olarak, göreve ve kamu düzeninde olan yer itibariyle yetkiye ilişkin konularda rol oynaması mümkün değildir³⁸. Mesela, Asliye mahkemesinin görevi dahilindeki bir davayı taraflar anlaşarak Sulh mahkemesinde gördüremeyecekleri gibi, gayrimenkulle ilgili bir ayni hak davası da tarafların muvakatı olsa dahi gayrimenkullün bulunduğu yer mahkemesinden başka bir mahkemede görülemez.

Milletlerarası yetki kuralları ile yabancı unsur taşıyan işlem ve ilişkilerde Türk mahkemelerinin yer itibariyle yetkisi düzenlenmektedir.(MÖHUK m. 27).

³⁵ Baki KURU, Ramazan ARSLAN, Ejder YILMAZ: a.g.e., 163.

³⁶ Hakan PEKCANITEZ, Oğuz ATALAY, Muhammet ÖZEKES: a.g.e., 100.

³⁷ Baki KURU, Ramazan ARSLAN, Ejder YILMAZ: a.g.e., 153.

³⁸ Ata SAKMAR: Devletler Hususi Hukukunda Boşanma, (İstanbul, 1976), 38.

Bu kuralları, göreve ilişkin olarak görmek mümkün değildir. Çünkü milletlerarası yetki ülke içi yer itibariyle yetkinin karşıtı olarak kullanılmaktadır. Görevde ise, iç hukukta yeralan kurallar yabancılık unsuru taşıyan davalarda da aynen uygulanır³⁹.

B) Milletlerarası Yetkinin Mahalli Yetkiden Farklılığı

Ülke içi hukuka yapılan yollama, özellikle yer itibariyle yetki kaidelerinin milletlerarası yetkinin de doğum sebebi olarak nazara alınması manasına gelir. Kanun koyucu yer itibariyle yetki kaidelerini sırf iç hukuk ilişkilerini düzenleyen ve yabancı unsurlu uyuşmazlıklara tatbik edilemeyecek kaideler olarak görmemiş, aksine çifte görevli kaideler olarak mütalaa etmiştir⁴⁰. Yani yabancı unsurlu bir hukuki ihtilafta milletlerarası yetkinin bulunmaması iç hukuk manasında yargı hakkının bulunmaması manasına gelir.

İç hukukta geniş anlamda yetki kavramı konu, madde ve yer itibariyle yetkiyi ifade eder.⁴¹ Milletlerarası yetki geniş anlamda ele alındığında devletin, yabancı unsur içeren davalardan hangilerine kendi mahkemelerinin bakacağını (konu itibariyle yetki), hangi hukuk mahkemesinin (madde itibariyle yetki) ve hangi yerindeki görevli mahkemenin yetkili olduğunu (yer itibariyle yetki) belirlediği bir esas olarak kabul edilecektir⁴².

Milletlerarası yetki, mahkemelerin coğrafi yönden faaliyette bulunmalarıyla ilgili olduğundan mahalli yetki ile aynı fonksiyonu görmektedir. Onu mahalli yetkiden ayıran unsur, davanın birden fazla ülkeyle irtibatlı olmasıdır. Mahalli yetkide, hukuki işlem veya ilişki, ne tarafları ne de sebebi açısından yabancılık unsur taşımaktadır. Söz konusu işlem veya ilişkinin

³⁹ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 27.

⁴⁰ Ergin NOMER: a.g.m., Milletlerarası Yetki Meffumu..., 413.

⁴¹ Ergin NOMER: a.g.m., Milletlerarası Yetki Meffumu..., 403.

⁴² Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 27.

bütün unsurları, onu yalnızca belirli bir ülkeye ve o ülke mahkemelerinin yetkisine bağlamaktadır⁴³.

Milletlerarası yetki kurallarının yer itibariyle yetkiye (mahalli yetkiyle) ilişkin kurallar olarak kabul edilmesinin önemi, mahkemece re'sen dikkate alınıp alınmayacaklarında ve tarafların iradesine bu konuda yer verilip verilmemesinde kendini gösterecektir⁴⁴.

Milletlerarası yetki ve mahalli yetki arasındaki sınırları alman hukukçusu⁴⁵ şöyle ortaya koymaktadır: *“milletlerarası yetki milli mahkemelerin hukuk davasında yetkili olup olmadığını tespit ederken, mahalli yetkide hukuk davasının inceleneyeceği belirli bir mahkemeyi tespit edecektir”*. Örneğin, yabancılık taşıyan haksız fiil Türkiye'deki belirli bir mahkemenin yetki alanında meydana gelmişse sorun yoktur. Buna karşılık, Türk karasularında oluşan bir haksız fiile ilişkin davaya acaba Türkiye'nin hangi ilinde ve o ilin hangi ilçesindeki görevli mahkeme tarafından bakılacaktır? Bu soru da mahalli yetkinin tayini ile ilgilidir⁴⁶. Ayrıca, belirtmek gerekir ki her milletlerarası yetki kuralı bu şekilde mahalli yetkiyi belirlemekten uzak değildir. Bazı milletlerarası yetki kuralları belirli bir yerdeki mahkemenin yetkisi hakkında açık bir düzenlemeye sahiptir⁴⁷. Yani iç hukuktaki yetki ve görev kuralları ancak milli mahkemelere milletlerarası yetki tanınması halinde uygulama alanı bulabilecektir⁴⁸. Dolayısıyla yabancı unsurlu hukuki uyuşmazlıklarda milletlerarası yetkinin bulunmaması iç hukuk manasında yargı yetkisinin bulunmaması manasına da gelir⁴⁹.

Türk doktrininde, milletlerarası yetkinin hukuki niteliğine ilişkin bir görüşe göre⁵⁰, milletlerarası yetki yer itibariyle yetki (mahalli yetki) ile aynı anlama

⁴³ Nuray, EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 28.

⁴⁴ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 26-27.

⁴⁵ Haimo, SHAK: a.g.e., 89.

⁴⁶ Nuray EKŞİ: a. g.e., Türk Mahkemelerinin..., 22.

⁴⁷ Örneğin, MÖHUK m.28.

⁴⁸ Erdoğan GÖGER: a.g.e., DHH, 347.

⁴⁹ Ergin NOMER: a.g.m., Milletlerarası Yetki Mefhumu..., 405.

⁵⁰ Erdoğan GÖGER: a.g.e., DHH, 347.

gelmektedir. Bu görüşü kısmen destekleyen diğer bir yazar⁵¹, yabancılık unsuru taşıyan davalara ilişkin kurallarla yer itibariyle (mahalli yetki) yetki kuralların tamamen aynı anlama gelmediği, fakat kendilerine ait özellikleri olan bu kuralların madde itibariyle yetkiden çok, yer itibariyle yetkiye yakın olduklarını ifade etmiştir. Acaba milletlerarası yetki her halde iç yetki ile ahenkli olmalı mıdır? Bu soruya olumlu yaklaşan bir yazara göre, *‘mahkemelerin gerek milletlerarası yetkisini, gerek iç hukuktaki yetkisini gösteren kurallar milli devlet tarafından getirilmektedir. Milli devlet çelişik düzenleme getirmemelidir’*⁵².

Sonuçta, mahalli yetkiyi belirleyen hukuki kurallar milletlerarası yetkiyi belirlemek için de geçerlidir. Diğer bir deyişle, iç hukuk kuralları paralellik görevi üstlenmektedir.

C) Milletlerarası Yetkinin Yargı Hakkından Farklılığı

Yargı hakkı devletin egemenliği ile yakından ilgilidir. Milletlerarası hukukta egemenlik – milletlerarası hukuk süjesi olan devletin dış ilişkilerde bağımsızlığı ve kendi sınırlar içinde iktidara sahip olmasıdır⁵³. Buna karşılık milletlerarası özel hukukta yetki, devletlerin egemenlikleriyle değil, kişilere tanınan bireysel haklarla ilgilidir. Diğer bir görüşe göre⁵⁴, “yargı hakkı” milletlerarası kamu hukukunun kapsamına girmektedir ve devletin egemenlik iktidarını yansıtmaktadır. Milletlerarası kamu hukukunda *y e t k i* (jurisdictio) devlet iktidarını bildiren “imperum” terimiyle özdeşleşmektedir. Devletin ülke üzerindeki yetkileri (ülkesel egemenliği), ülkesinde bulunan ya da ülkesine

⁵¹ Ata SAKMAR: a.g.e., Boşanma..., 38.

⁵² Erdoğan GÖĞER: a.g.e., DHH, 351.

⁵³ R.A. TUZMUHAMEDOVA, R.T. HAKİMOV: Osnovi Mejdunarodnogo Prava, (Tashkent, 1998), 9.

⁵⁴ S. SARSEMBAEV: Mejdunarodnoe Shastnoe Pravo, (Almatı, 2005), 291.

giren her şey ve herkes üzerinde yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kullanılabilmesidir⁵⁵.

Devletler hukuku kavramı olarak “yargı yetkisi” ile bir milletlerarası usul hukuku kavramı olan “ milletlerarası yetki” birbirinden ayırt edilmemekte ve çoğu kere bu iki kavram için aynı terimler kullanılmaktadır⁵⁶.

Devletler özel hukukunda yargı yetkisi, bir devletin diğer devletlerde muteber addedilecek hukuki menfaatler yaratma veya hukuki menfaatlara tesir etme kudreti⁵⁷, diğer bir tanımda ise, devlete ait hakimiyet hakkından doğan ve mahkemelerce kullanılan karar verme hükmetme otoritesi şeklinde tanımlanmıştır⁵⁸.

Milletlerarası özel hukukta “yargı hakkı”, “milletlerarası yetki” kavramına nispeten geniştir. Çünkü yargı hakkı sadece yetkiyi değil, bununla beraber idari organların (noter, medeni hal akit kayıt organları ve v.s) görevlerini de içermektedir⁵⁹.

Bu iki kavram arasındaki başlıca farklar:

- Milletlerarası yetki milletlerarası usul hukukunun konusunu teşkil ettiği halde, yargı yetkisi devletler hukukuna ilişkindir. Milletlerarası yetki, kaynağı açısından değil, fakat konusu nedeniyle milletlerarasıdır. Buna karşılık yargı hakkı hem kaynağı hem de konusu açısından milletlerarasıdır. Yargı hakkı, devletin ülkesi üzerinde sahip bulunduğu bir yetkidir ve bu yetkinin kaynağı *devletler hukukudur*⁶⁰.
- Yargı hakkı devlete ait hakimiyet hakkından doğan ve mahkemelerce kullanılan karar verme – hükmetme otoritesidir. Milletlerarası yetki yabancı unsurlu hukuki uyumsuzluklarda yargı hakkının

⁵⁵ S. MERAY: Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler, (Ankara, 1977), 91.

⁵⁶ Ergin NOMER: a.g.e.,DHH, 334.

⁵⁷ Altuğ YILMAZ: a.g.e., Yargı Yetkisi, 3.

⁵⁸ Ergin NOMER: a.g.m., Milletlerarası Yetki Mefhumu..., 404.

⁵⁹ L.A. LUNS: a.g.e., 810.

⁶⁰ Ergin NOMER: a.g.m., Milletlerarası Yetki Mefhumu..., 397.

nasıl kullanılacağıının ve diğer bir devlet tarafından kullanılan yargı hakkının ülkesi üzerindeki tesirlerinin her devletçe serbestçe düzenlenmesidir⁶¹.

- Yargı hakkı devletin egemenliği ile yakından ilgilidir. Buna karşılık milletlerarası yetki devletlerin egemenlikleriyle değil, kişilere tanınan bireysel haklarla ilgilidir. Ancak milletlerarası yetkinin egemenliğe dayanmadığını söylemek, yargılamada tarafların menfaati kadar kamu menfaatinin olmadığını ifade etmez. Özellikle mahalli yetkiye nazaran milletlerarası yetki açısından bu menfaat de ön plandadır. Çünkü, mahkemenin dava ile ilgili maddi olay ve gerçeklere inebilmesi için yapması gereken faaliyetlerde, davanın birçok ülkeye bağlantılı olması nedeniyle karşılaşılabilecek zorluklar kamu menfaatinin önemli ölçüde göz önünde bulundurmasını gerektirmektedir⁶².

- Yargı yetkisinin varlığı bir dava şartıdır. Buna karşılık, prensip itibariyle, milletlerarası yetkiye ilişkin kurallar kamu düzeninden olmadığından milletlerarası yetkinin varlığı bir dava şartı değildir⁶³.

Yargı yetkisi yoksa, artık milletlerarası yetkinin varlığından söz edilemeyecektir. Milletlerarası yetkiyi tesis eden bir esas bulunsa dahi uygulama alanı bulunmayacaktır. Aynı şekilde, bu ülkelerin mahkemelerinin yargı hakkının varlığı tek başına davanın o ülkede görülmesini sağlamaz. Bunun için milletlerarası nitelikli uyuşmazlıkların bu ülke mahkemelerinde görülebilmesi için yargı yetkisinin yanında yer itibariyle yetkinin de varlığı gereklidir ⁶⁴. Ayrıca kişiler kendilerine tanınan hak arama özgürlüğünü ancak görevli ve yetkili bir mahkemede kullanabilirler.

⁶¹ Ergin NOMER: a.g.m., Milletlerarası Yetki Mefhumu..., 404.

⁶² Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 29-30.

⁶³ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 30.

⁶⁴ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 31.

IV. Milletlerarası Yetki Kurallarının Türleri

Milletlerarası yetki kurallarıyla her devlet, yabancı unsuru içeren hukuki uyuşmazlıklarda kendi mahkemelerinin hangi esaslara göre yetkili olacağını tespit eder. Bu tespiti yaparken söz konusu uyuşmazlığa sahip bulunduğu ülke kendi mahkemelerinin yetkisini tesise yeterli gelip gelmemesi bakımından konuyu ele alır⁶⁵.

Bu tür ilişkilerden kaynaklanan uyuşmazlıkların, davanın tarafları veya konusu esasa alınarak, mahkemenin maddi olay ve ilişkiyle veya taraflarla olan yakınlığını tesis eden kriterlere göre belirli bir yer mahkemesinde görülmesini sağlayan kurallara da milletlerarası yetki kuralları denir⁶⁶.

Milletlerarası yetki kurallarını tesis eden kriterler, milletlerarası yetki kurallarının türlerini ortaya koymaktadır.

A) Doğrudan ve Dolaylı Yetki Kuralları

Bir yetki kuralının doğrudan ya da dolaylı yetki kuralı olduğu, kuralın ilgili hukuki düzenlemede yer aldığı kısımdan, amacından ve normun ifadesinden anlaşılır⁶⁷.

Doğrudan yetki kuralları, hakim yargılamanın ilk aşamasında davayla ilgili kendi yetkisini tespit etmesinde söz konusu olur⁶⁸. Hakim, bu yetkinin varlığını kendi hukukuna göre tespit eder⁶⁹. Diğer bir görüşe göre, doğrudan

⁶⁵ Ergin NOMER: a.g.m., Milletlerarası Yetki Mefhumu..., 411.

⁶⁶ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 22.

⁶⁷ Gülin Güneysu GÜNGÖR: Milletlerarası Özel Hukukta İflas, (Ankara, 1997), 8.

⁶⁸ N. G. ELİŞEV: Grajdanskoe Prosessualnoe Pravo Zarubejnih Stran: (Moskva, 2000), 68; Haimo SHAK: a.g.e., 88-89.

⁶⁹ Erdoğan GÖĞER: a.g.e., DHH, 157.

yetki, yabancı unsurlu uyuşmazlığı esastan çözüme bağlayacak olan devlet mahkemesinin yetkisine işaret eden hukuki bir kavramdır⁷⁰.

Dolaylı yetki kuralları, ise yabancı ülkede açılan davanın ülkede sonuç doğurması aşamasında dikkate alınır. Başka bir deyişle, dolaylı yetki kurallarının konusu, ülke mahkemelerinin milletlerarası yetkisi değil, kararı veren yabancı devlet mahkemesinin yetkisidir. Dolaylı yetki kuralları yabancı mahkeme kararının tanınması ve tenfizi aşamasında uygulama alanı bulurlar. Yani yabancı mahkemenin milletlerarası yetkisi iki defa incelenmiş olmaktadır⁷¹. Ancak, yabancı kararların tenfiz edilmelerini kararın yetkili mahkemeden verilmiş olması şartına bağlayan bir dolaylı yetki kuralı yoktur. Dolayısıyla *doğrudan yetki* herhangi bir memleketin mahkemelerinin kendilerine sunulan yabancı unsuru ihtiva eden davaya bakabilme yetkisidir, *dolaylı yetki* bir yabancı mahkeme kararının tenfizi (exequatur) veya tanınması söz konusu olduğunda kararı veren memleket mahkemesinin yetkili olmasıdır ki o memleketin iç hukuk kuralları ile tesbit edilir⁷².

B) Genel ve Özel Yetki Kuralları

Yargı yetkisi *genel* ve *özel* yargı olarak ikiye ayrılmaktadır. Genel ve özel yetki kuralları milletlerarası yetki tesbit edildikten sonra davanın memlekette nerede açılacağına tesbiti meselesidir⁷³.

Milletlerarası usul hukuku açısından *genel yetki*, dava konusu uyuşmazlığın niteliği dikkate alınmadan, mahkeme ile dava taraflarından birisi arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Genel yetki taraflar arasında meydana gelen hukuki uyuşmazlıktan bağımsızken, özel yetki bu uyuşmazlığın hukuki niteliğine bağlı olarak tayin edilmelidir. Çünkü genel yetki kuralı davalı ile

⁷⁰ Gülin Güneysu GÜNGÖR: a.g.e., 7.

⁷¹ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 74.

⁷² Yılmaz ALTUĞ: a.g.e., Yargı Yetkisi, 34.

⁷³ Yılmaz ALTUĞ: a.g.e., Yargı Yetkisi, 33.

mahkeme arasındaki bağlantıyı esas alırken davanın konusu ile mahkeme arasındaki bağlantıyı göz ardı etmektedir.

Buna karşılık *özel yetki kurallarında* ise mahkeme ile dava konusu uyuşmazlık arasındaki ilişki esas alınmakta ve taraflardan birinin, mahkemenin bulunduğu yer ile bağlantısının olup olmadığı önem taşımamaktadır⁷⁴. Diğer bir ifadeyle, özel yetki kuralları, belirli bazı davalar açısından yetkili mahkemeyi tayin eder. Mesela, sözleşmelerden (akitlerden) meydana gelen davalarda, sözleşmenin yerine getirileceği (icra olunacağı) yerdeki mahkeme de yetkilidir (HUMK m. 10). Buna mukabil, genel yetki kuralı, bir şahsa karşı açılacak bütün davalar için yetkili olan mahkemeyi tayin eder (HUMK m. 9/1).

C) Tek Sebepli ve Çok Sebepli Yetki Kuralları

Eğer yetki kuralı farklı bağlama noktalarından hareketle alternatif veya kademeli olarak yetkili mahkemeler öngörmüşse, *çok sebepli yetki kuralının* varlığından söz edilecektir. Örneğin, akitten doğan davalar, akdin ifa edileceği yer mahkemesinde davalı veya vekili dava zamanında orada bulunmak kaydıyla akdin yapıldığı yer mahkemesinde açılabilir.

Buna karşılık, belirli bir esasın bağlama noktası veya sebebi olarak kullandığı *yetki kuralı tek sebeplidir*. Örneğin, gayrimenkule ilişkin davalar, gayrimenkulün bulunduğu yer mahkemesinde görülür⁷⁵ (HUMK m. 13).

D) Objektif ve Sübjektif Yetki Kuralları

⁷⁴ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 75.

⁷⁵ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 78.

Objektif yetki kuralları kanunla düzenlenirken tarafların iradesine yer verilemez. Taraflar arasındaki hukuki ilişkilerin gerektirdiği ihtiyaçlar dikkate alınarak düzenlenen bu kurallar dava konusu ile yakın ve gerçek bağlantıyı kuran unsurlar esas alınarak yetkili mahkemeyi belirlerler.

Milletlerarası usul hukuku ile düzenlenmiş olan yetkili mahkemeden başka bir mahkemede, aralarındaki uyuşmazlığı dava etmek veya edebilmek tarafların menfaatine olabilir. Bu nedenle yetki kurallarının kanunla düzenlenmesi yanında tarafların iradesine de yer verilmiştir. *Sübjektif yetki kurallarında* bağlama noktasını tarafların iradesi oluşturmaktadır. Bu özgürlük, tarafların akdedecekleri yetki veya tahkim anlaşmaları ile kullanılmaktadır.

Taraflar bir yetki anlaşması ile yabancı unsur taşıyan bir hukuki ilişkiden kaynaklanacak ihtilafların hallini, iradeleriyle belirledikleri devlet mahkemesinin yetkisine tabi kılmakla, aynı zamanda kendi hukukuna göre milletlerarası yetkiyi haiz diğer devlet mahkemelerinin bu yetkisini, yine bu hukuk düzeni izin verdiği ölçüde, somut ihtilaf konusu bakımından bertaraf etmiş ya da alternatif hale getirmiş olmaktadır⁷⁶.

E) Aşırı ve Olağan Yetki Kuralları

Bir yetki kuralının aşırı olabilmesi için yetki kuralında esas alınan bağlama noktasının ülkeyle olan ilişkiyi zayıf, geçici, tesadüfi ölçülere göre tesis etmesi veya herhangi bir bağlantı aramaması gerekir. Milletlerarası yetkinin tesisinde ülke ile dava arasındaki geçici, zayıf veya sübjektif

⁷⁶ Fügen SARGIN: Milletlerarası Usul Hukukunda Yetki Anlaşmaları, (Ankara,1996), 21-22.

bağlantıların yeterli sayılması, verilen kararın uluslararası alanda etkisini zayıflatır⁷⁷.

Aşırı yetki davacının menfaatine hizmet eder, davalının menfaatlerini dikkate almaz. Yetki kuralının aşırı olup olmadığına karar verebilmek için ihtilafın niteliğine bakmak gerekir⁷⁸.

Olağan yetki kuralları, mahkemenin milletlerarası yetkisinin tesisinde davanın tarafları veya konusu ile mahkemenin yargı çevresi arasında gerçek ve esaslı bağlantıyı tesis eden davalının ikametgahı, taşınmazın bulunduğu yer, sözleşmenin ifa yeri gibi objektif ölçülere dayandıkları için tabii hakim ilkesine uygundurlar. Oysa, devletlerin kendi ülkeleri ile hiçbir ilişkisi bulunmayan veya aşırı derecede uzak ilişkileri bulunan hukuki ihtilafları için mahkemelerine milletlerarası yetki vermeleri tabii hakim ilkesine aykırıdır⁷⁹.

V. Milletlerarası Yetkinin Tayininde Kabul Edilen Sistemler

A) Genel Olarak

⁷⁷ Cemal ŞANLI: a.g.e., Uluslar arası Ticari Akitlerin..., 113.

⁷⁸ Nuray EKŞİ: Devletler Özel Hukukunda Aşırı Yetki Kuralları, Prof. Dr. Selahattin Sulhi TEKİNAY'ın Hatırasına Armağan, C. 11, S.1-3, (İstanbul, 1999), 249.

⁷⁹ Haimo SHAK: a.g.e., 92; Nuray EKŞİ: Türk Mahkemelerinin..., 79-80.

Herhangi bir devletin hukuku, onun koparılmaz milli servetidir ve toplumda kendini ifade etme tarzıdır⁸⁰.

Bir devletin mahkemelerinin yabancı unsur taşıyan bir davada, milletlerarası yetkiye sahip olup olmadığı o devlet tarafından belirlenir. Ancak devletler milletlerarası yetki kurallarını belirlerken, diğer devletlerin varlığını gözetmek ve uluslararası düzenin icaplarına uygun davranmak ihtiyacını duymalıdır⁸¹.

Milletlerarası yetkinin düzenlenmesi milli hukukça yapılmakta ve milletlerarası yetkinin sınırları da yine devletin hukuk nizamınca müstakil olarak çizilmektedir. Yani, yabancı unsurlu olaylarda da, devlet, kendi hukuki himaye organların faaliyette bulunma şartlarını tesbit etmekte serbesttir⁸². Fakat bu düzenlemenin yapılması mahalli yetkide olduğu kadar kolay değildir. Devletler, öncelikle, yabancılık unsuru taşıyan özel hukuka ilişkin işlem ve ilişkilerden doğan tüm davalarda yer itibarıyla yetkili mahkemeleri hazır bulundurup bulundurmayacaklarına karar vermek zorundadırlar. Bunun yanı sıra, kendi ülkesi ile maddi olay ve ilişki veya taraflar arasındaki ne tür bağlantıların mahkemelerinin milletlerarası yetkisini meydana getireceğine karar vermek de güç bir iştir⁸³.

Milletlerarası yetkinin mahiyetine de uygun düşen bir düzenleme yapılırken, mahalli mahkemelerin faaliyette bulunmasını haklı ve mantıklı gösteren ülke ilişkilerinin dikkate alınması elbetteki gereklidir.

Milletlerarası yetkinin tayininde esas itibarıyla aşağıdaki sistemler kabul edilmektedir:

⁸⁰ F.A. ZAYKOVA, A.N. NYAZOVOVA: Aktualniye Voprosi Grajdanskogo Protsessa v Kirgizskoi Respublike, (Bişkek, 2000), 7.

⁸¹ Raşit Said SEVİĞ: "Ahkâmî Şahsiye Davalarında Türk Mahkemesinin Yetkisi", İHFM, XXIX, (1963), 996.

⁸² Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 335.

⁸³ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 2.

- 1) *Bağımsız milletlerarası yetki sistemi*, taraflar arasında uygulanacak maddi hukuktan usul hukukuna kadar her konuda etkili olması onun ülke içi yetkiden ayrı ve kendine ait özellikleri olan bir müessese haline gelmesidir. Bugün AT'a üye ülkelerde ve İsviçre'de bağımsız milletlerarası yetki kuralları sistemi benimsenmiş bulunmaktadır. Devletler özel hukuku alanında en son düzenlemelerden biri olan İsviçre Devletler Özel Hukuku Kanunu, milletlerarası yetkiyi iç hukukun yer itibariyle yetki kurallarından ayrı olarak düzenlenmiştir. Bu hukuk sisteminde, milletlerarası yetkiye ilişkin kurallar mahalli yetki kurallarından tamamen bağımsızdır⁸⁴. AT üyesi ülkeler, 1968 yılında imzalamış oldukları Brüksel Konvansiyonla milletlerarası yetki ve yabancı mahkeme kararlarının tanınması ve tenfizi konularını düzenlemişlerdir. Bu konvansiyonun yürürlüğe girmesinden sonra üye ülkelerin devletler özel hukuklarında yer alan milletlerarası yetkiye ilişkin kurallar yürürlükten kalkmış ve yerlerini Konvansiyondaki kurallara bırakmışlar.
- 2) *Bağımlı milletlerarası yetki sistemi*, bu sistemde ayrı bir düzenleme yoktur. Milletlerarası yetki, iç hukukta yer alan kurallara bağlanmaktadır. Yer itibariyle yetki kurallarında yer alan bağlama noktaları, yabancılık unsuru taşıyan işlem ve ilişkilerde de mahkemelerin milletlerarası yetkisini meydana getirmektedirler. Bir başka deyişle, mahalli yer itibariyle yetki hükümleri sadece iç hukuk ilişkilerini düzenleyen ve milletlerarası uyuşmazlıklarda uygulanmayacak kurallar olarak görülmemiş, aksine bunlar yabancı unsurlu uyuşmazlıklarda da uygulanabilecek çifte görevli kurallar olarak kabul edilmiştir. Bu sistemin sonucu olarak milletlerarası yetki, yer itibariyle yetkili bir mahkemenin bulunmasına bağlıdır. Böylece milletlerarası yetkinin kullanılmasında ülke ile ilişki, yer itibariyle yetkiyi

⁸⁴ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 42.

meydana getiren irtibat noktalarına bağlanmış olmaktadır⁸⁵. Bu sistem Almanya, Avusturya, Yunanistan, Doğu Avrupa Ülkeleri ve Japonya'da kabul edilmiştir.

- 3) *Karma nitelikli milletlerarası yetki sistemi*, milletlerarası yetkinin ülke içi yetki kurallarına göre belirlemesinin yarattığı sorunları ortadan kaldırmak için öngörülmüştür. Bu sistemde kural olarak, yabancılık unsuru taşıyan davalarda bir devletin mahkemelerinin yetkisi ülke içi yetki kurallarına göre belirlenmekte, fakat bu yetki kurallarının yetersiz veya eksik kaldığı alanlarda yalnızca milletlerarası yetkiye özgü ek, tamamlayıcı kurallar öngörülmektedir⁸⁶.

Milletlerarası yetkiyi tespit etmek amacıyla yukarıda sayılan sistemler, kanunlar ihtilafında kullanılan "bağlama noktalarından" farklıdır. Çünkü kanunlar ihtilafında yargı organı hangi devlet kanunun uygulanması gerektiği sorusuna cevap verirken, milletlerarası yetkide, devlet yargı organların yetki sınırlarını yabancı devlet mahkemelerinin yetkisine değinmeden çizmektedir⁸⁷.

Doktrinde, milletlerarası yetki kurallarının uyumlaştırılabilmesi için, her bir konuda yetkili mahkemeyi tesbit eden evrensel antlaşmaların imzalanması gerektiği sunulmaktadır. Böylece, her konu için ancak bir tek memleketin tek bir mahkemesini yetkili sayacak ve bu itibarla o memleketin kanunlar ihtilafı ne ise onun yetkili saymış olduğu kanunun uygulanmış olmasını kabul edecek ve ayrıca bu suretle verilmiş bir hüküm gereken her yerde tenfizi ön görecektir bir antlaşma nazari olarak tam bir hukuk güvenliğini sağlayacak bir antlaşma olur. Bununla beraber milletlerarası derdestlik konusu da çözülmüş olacaktır⁸⁸.

⁸⁵ Ergin NOMER: a.g.m., Milletlerarası Yetki Mefhumu..., 413.

⁸⁶ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 44.

⁸⁷ S.SARSEMBAEV: a.g.e., 292.

⁸⁸ Vedat Raşit SEVİĞ: Hukuk ve Ticaret Davalarında Türk ve Yabancı Mahkemelerinin Devletler Hususi Bakımından Yetkisi, (İstanbul, 1963), 5.

Milletlerarası sözleşmeler milletlerarası ilişkileri nizama koyar. Sözleşmeye taraf olan devlet aldığı yükümlülükleri yerine getirir ve böylece devletler arasında usul hükümleri yürütülür⁸⁹. Bununla beraber yabancı şahıslarla ilgili davalarda yetki konusunu ilgilendiren milletlerarası sözleşmeler milli kanunlara belirli bir düzeltmeler getirir⁹⁰. Diğer bir görüş, milletlerarası sözleşmeler aslında tek bağlama noktalarının kurulması amacını gütmektedir⁹¹.

Yargılama yetki kurallarının kaynakları esas itibariyle ikidir. Bunlar iç hukukta yer alan *kanunlar* ve *sözleşmelerdir*. Sözleşmelerin getirdikleri kurallar akit tarafları bağlamaktadır⁹². Örneğin, milletlerarası yetki konusunda Türk cumhuriyetlerinin taraf olduğu çok taraflı milletlerarası sözleşmeler :

- 20 Mart 1992 tarihli *“Ticari Faaliyetlerden Meydana Gelen Uyuşmazlıkları Çözme Kuralları Hakkında Anlaşma”*⁹³;
- 22 Ocak 1993 tarihli *“Medeni, Aile ve Ceza Davalarında Hukuki İlişkiler ve Adli Yardım Hakkındaki Konvansiyon”*⁹⁴;
- 7 Ekim 2002 tarihli *“Medeni, Aile ve Ceza Davalarında Hukuki İlişkiler ve Adli Yardım Hakkındaki Konvansiyon”*⁹⁵.

7 Ekim 2002 tarihli Konvansiyonun II faslında medeni ve aile ilişkilerine ilgili davalarda mahkemelerin yetkisi düzenlenmiştir. Konvansiyonun 22.

⁸⁹ V. MAYIL: “Beynelxalq Müqavilenin Hüquqi Tebieti ve Anlayışı”, Qanunculuq, N8, (Baku,2004), 35.

⁹⁰ S. RUZİNAZAROV: “Proizvodstvo Po Delam s Ushastiyem İnostrannih Organizasiyi, Mejdunarodnih Organizasiyi I Osushetvlayushih Predprinimatelskuyu Deyatelnost İnostrannih Grajdan, Lits Bez Grajdanstva”, Hozayistvo I Pravo, N2, (Tashkent, 2001), 74.

⁹¹ V. SLEPOKUROV: “Aktualniye Problemi Semeynih Otnosheniya v Mejdunarodnom Shastnom Prave”, Sbornik Naushnih Trudov, N7, (Bishkek, 2004), 98

⁹² Erdoğan GÖĞER: a.g.e., DHH, 354.

⁹³ Anlaşma 20 Mart 1992 tarihinde Kiev (Ukrayna) şehrinde gerçekleştirilmişti. Kazakistan (2 Temmuz 1992); Kırgızistan (3 Temmuz 1992); Özbekistan (6 Mayıs 1993); Azerbaycan (26 Mart 1994) onaylamıştı.

⁹⁴ Konvansiyon 22 Ocak 1993 tarihinde Minsk (Beyaz Rusya) şehrinde gerçekleşmişti. Kazakistan (19 Mayıs 1994); Kırgızistan (19 Ocak 1996); Özbekistan (21 Şubat 1994); Azerbaycan (11 temmuz 1996) onaylamıştı.

⁹⁵ Konvansiyon 7 Ekim 2002 tarihinde Kişinev (Moldova) şehrinde gerçekleşmişti. Kırgızistan (1 Ekim 2004); Azerbaycan (27 Nisan 2004); Kazakistan (27 Nisan 2004) onaylamıştı.

maddeyi uyarınca, “*Vatandaşlığa bakılmaksızın akde taraf olduğu devletin sınırlarında davalının ikametgahı, davalı – tüzel kişinin idari organı, temsilciliği veya şubesi bulunuyorsa, akde taraf olduğu devletin mahkemelerince incelenir. Eğer davalı bir kaç kişi ise, akde taraf olduğu devletlerde davalıların ikametgahı bulunuyorsa, davacının seçimiyle davalıların birisinin ikametgah mahkemesince incelenir*”.

B) Türk Cumhuriyetlerinde Kabul Edilen Sistemler

1. Türk Hukuku

Türk hukukunun kabul etmiş olduğu düzenlemede, çekişme milletlerarası olsa bile, iç hukukun bağlama noktalarına dayanma eğilimi vardır. Bu nedenle iç hukukun yetki kuralları aynen milletlerarası yetki kurallarına da taşınmıştır⁹⁶.

1330 tarihli Muvakkat Kanun’u yürürlükten kaldıran MÖHUK’un içerisinde milletlerarası yetkinin düzenleme şekli farklı gelişim göstermiştir. Öncelikle, Muvakkat Kanun’da yeralan “genel yetki”, “özel yetki” ayrımı MÖHUK’ta benimsenmemiştir. Muvakkat Kanun’un 4. maddesinde yeralan⁹⁷ yabancıların kişi hallerine ilişkin davalarda Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini sınırlayan prensibin yerine yeni kurallar konulurken, milletlerarası hukukun gerekleri dikkate alınarak yer itibariyle yetki kurallarına Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini tayin etme görevi verilmiştir. Ayrıca yer itibariyle yetki kurallarının yabancılik unsuru taşıyan işlem ve ilişkilerde

⁹⁶ Burak HUYSAL: a.g.e., 64-65.

⁹⁷ Milletlerarası yetkinin doğması için yer itibariyle yetkili bir mahkemenin bulunması yanında bazı şartlar daha aranmıştır:

- Tarafların kendi iradeleriyle Türk mahkemelerine başvurmaları;
- Davada bir Türk vatandaşının ilgili olması;
- Uyuşmazlığın Türk mahkemelerinde görülmekte olan bir dava ile bağlantılı olması.

ihtiyaçlara cevap veremeyeceği durumlar için tamamlayıcı kurallarda yer verilmiştir⁹⁸.

MÖHUK'un 27'nci maddesinde, mahkemelerin milletlerarası yetkisi konusunda genel bir kural düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, *“Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini iç hukukun yer itibariyle yetki kuralları tayin eder”*.

Bu madde ile iç hukuktaki yetki kurallarının uluslararası alana yayılması prensibi benimsenerek milletlerarası yetkiyi düzenleyen kurallar olarak uygulanacağı kabul edilmiştir. Böylece, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin doğumu, iç hukuk açısından yetkili bir mahkemenin bulunması şartına bağlanmıştır. Diğer bir ifadeyle, yer itibariyle yetkili bir mahkemenin varlığı milletlerarası yetkinin doğumu için yeterli ve gerekli bulunmaktadır.

Bu yönde Yargıtay'ın kararı⁹⁹ :

“Santiago M.. İle Mari arasındaki boşanma davasının yapılan muhakemesi sonunda davanın yetki yönünden reddine dair verilen hüküm davacı tarafından temyiz edilmekle; evrak okunulup gereği düşünüldü:

Bilindiği gibi her Devlet, mahkemelerinin milletlerarası yetkisini bizzat (kendisi) tayin eder. Milletlerarası yetkiyi düzenleyen kaideler, iç hukuk kaideleri olmakla beraber, bunların belirlenmesinde milletlerarası yetki konusu, Türk Hukukunda ilk kez 2675 sayılı MÖHUK ile belirli bir sistem içinde düzenlenmiştir. Anılan Kanun'un 27. maddesine göre, Türk hukukunda ülke içi yer itibariyle yetki kaideleri, aynı zamanda milletlerarası yetki kuralları olarak da hüküm ifade etmektedir. Başka anlatımla, Türk hukukunda milletlerarası yetkiye ait özel kurallar, konulması yerine, iç hukukun yer itibariyle yetki kaidelerinin milletlerarası yetkide esas alınması öngörülmüştür. Durumu özetlersek, yer itibariyle yetkili bir Türk mahkemesinin bulunması, milletlerarası yetkinin de varlığı için gerekli ve yeterlidir. İşte davacı bütün bu

⁹⁸ MÖHUK m. 28-31.

⁹⁹ Y. 2 HD, E. 1985/ 5145, K. 1985/5390, T. 3.6.1985.

açıklamalara uygun olarak, görevi gereği de olsa, yedi yıldan beri Türkiye’de sakin olup HUMK’nun 9. maddesi uyarınca davalı eşi ile altı aydan beri birlikte oturdukları Sarıyer Mahkemesinde işin esası hakkında kendi milli kanunları uygulamak üzere ve milletlerarası yetki kurallarına uygun olarak boşanma davasını açmıştır¹⁰⁰...” şeklindedir.

MÖHUK, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini 27. maddesinde getirdiği hükümle, iç hukuka yani, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile mahkemelerin yetkisine ilişkin bazı hükümler içeren Medeni Kanun gibi diğer kanunlara gönderme yaparak belirlemiştir.

Kanun koyucu özelliği olan bazı durumlarda iç hukuktan ayrı düzenlemelere de yer vermiştir. Bu bağlamda 28. maddesinde Türklerin kişi hallerine ilişkin davalarda, 29. maddesinde yabancıların kişi hallerine ilişkin davalarda ve 30. maddesinde de miras davalarında, mahkemelerin milletlerarası yetki kuralları ayrıca düzenlenmiştir. Demek ki, MÖHUK, iç hukukun yetki kurallarının yanında milletlerarası yetkiye ilişkin tamamlayıcı nitelikte kurallar koyarak karma nitelikli bir milletlerarası yetki sistemini benimsemiştir. Karma milletlerarası yetki sistemi, milletlerarası yetkinin ülke içi yetki kurallarına göre belirlenmesinin yarattığı sorunları ortadan kaldırmak için öngörülmüştür¹⁰¹.

2. Kazak Hukuku

Kazakistan Cumhuriyeti’nin Milletlerarası Medeni Usul Kanunu, Anayasa ve genel kabul gören ilkelere ve milletlerarası hukuk kaidelerine

¹⁰⁰ Ata SAKMAR, İlhan YILMAZ, Nuray EKŞİ: Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun Uygulama Örnekler, (İstanbul, 2001), 78.

¹⁰¹ Bahadır ERDEM: “22. 11. 2201 Tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nda Düzenlenen Türk Mahkemelerinin Yetkisine İlişkin Kurallar ve Bu Mahkemelerinin Milletlerarası Yetkisi”, MHB, 22, (2002), 153.

dayanmaktadır. Yabancı şahıslarla ilgili yargılama prosedürü KZC'nin MUK'un 45 bölümde düzenlenmiştir. İşbu bölüm MUK'un son kısmı "Milletlerarası Yargılama" kaidelerini kapsamaktadır.

Yabancı şahıslara ve vatansızlara, yabancı ve uluslararası teşkilatlarla ilgili yargılama prosedürü MUK ve diğer kanunların gereğince gerçekleşir. (MUK m. 413/3).

KZC MUK'unda "milletlerarası yetki" kuralları ile ilgili açık düzenlemelere yer verilmemiştir. Bu yüzden kanunda gösterilen "mahalli yetki", kuralların aynı zamanda "milletlerarası yetkiyi" tayin etmek amacıyla kullanılması mantıklı olacaktır.

MUK'un 418 maddesine göre, *"Kazakistan Cumhuriyeti mahkemelerinin davadaki yetkisi, Kazakistan kanunlarında düzenlenen genel yetki kuralları gereğince tespit edilir"*.

KZC mahkemelerinin yabancı şahıslarla ilgili davalardaki yetkisi MUK'un 416 maddesine göre tespit edilmektedir, yani *"davalının ikametgahı"* esas alınmaktadır. Kazakistan'da ikametgahı olmayan davalıya karşı açılacak davalar onun mallarının bulunduğu yer veya son ikametgah yer, tüzel kişilere karşı açılacak davalarda mallarının bulunduğu yer mahkemesinin yetkisi kabul edilmiştir (MUK. m. 32).

Kazak hukukunda, genel yetkili mahkeme, sadece davalının ikametgahı yer mahkemesi değil, aynı zamanda davacının ikametgahı yer mahkemesidir. Örneğin, nafaka ve babalığı tanıma, boşanma ve zararı doldurma davalarıdır (MUK m.32/4/5/7).

Davada yabancı unsurun olması kanunda belirtilen özel kaidelerin kullanılması yanı sıra KC'nin taraf olduğu milletlerarası sözleşmelerinin uygulamasını da gerektirir. KZC MUK'un 2/2 maddesi uyarınca, *'Milletlerarası*

sözleşmeler ve Kazakistan Cumhuriyetinin diğer yükümlülükleri, bununla beraber Anayasa Kurulunun ve Kazakistan Cumhuriyetinin Yüksek Mahkemesinin hükümleri medeni usul hukukunun parçasıdır ” denilmektedir.

GİMADİEV¹⁰², “devletler arasındaki yetki ihtilafını önleyen en mükemmel yol, milletlerarası sözleşmelerin düzenlemesidir”, diye belirtmektedir. Ancak 12 Aralık 1995 tarihli “Kazakistan Cumhuriyetinde Milletlerarası Sözleşmelerin Yapılması, İcrası ve İptal Edilmesi Hakkındaki Kanun”un 12/3 maddesi uyarınca, *“Kazakistan Cumhuriyetinin Anayasasına uygun olmayan milletlerarası sözleşmeler onaylanamaz ve yürürlüğe giremez”*. Dolayısıyla KZC’i tarafından onaylanan milletlerarası sözleşmeler Anayasaya aykırı olmamalıdır¹⁰³.

3. Özbek Hukuku

Özbekistan’da yargı iktidarı Anayasa, Yüksek ve Üst İktisadi Mahkemeleri tarafından gerçekleştirilir. 2 Eylül 1993 tarihli “Mahkemeler Sistemi Hakkında” Kanun’un 3. maddesine göre,

“Özbekistan Cumhuriyetinde adalet sadece mahkeme vasıtasıyla gerçekleşir”.

8 Aralık 1993 tarihli Özbekistan Cumhuriyeti’nin Anayasası’nın 44 maddesi uyarınca, herkese kendi özgürlüğünü ve haklarını mahkemede savunma hakkı verilmiştir ve kamu kuruluşu, yetkili şahıslar ve devlet

¹⁰² İ. GİMADİYEV: “Zaklyusheniye Mejdunarovnih Dogovorov”, Femida, Dergisi, III, (Şubat 2002), 33.

¹⁰³ B. SHANGİRBAEVA: “Vzaimodeistviye Mejdunarodnogo Prava s Vnutrigosudarstvennim Pravom”, Yurist, N 8, (Almatı, 2003), 63.

organlarının haksız eylemlerine karşı mahkemeye başvurma hakkı tanınmaktadır.

Yargıçlar, vatandaşların özgürlüğünü ve kanunlarla ve milletlerarası sözleşmelerle teminat alınan özgürlüklerini ve haklarını korumalara yükümlüdürler. Aynı zamanda kamu düzeninin esaslarını muhafaza ederek devlet organları arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde son karar verme yetkisine sahiptir ¹⁰⁴.

1 Ocak 1998 tarihli MUK'un 388 maddesinde, Özbek mahkemelerinin milletlerarası yetkisi düzenlenmektedir. MUK'un 388 maddeye göre, Özbekistan mahkemelerinin yabancı unsurlu davalarda yetkisi, eğer milletlerarası sözleşmelerde aksi öngörülmemişse, işbu kanunla belirlenmektedir.

Mahkemelerin genel görevi MUK'un 145 maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, davalının ikametgah veya sürekli iş yeri, tüzel kişilere karşı açılacak davalarda organların bulunduğu yer mahkemesi yetkilidir. Aynı düzenleme ticari ilişkilerden kaynaklanan davalar için İktisadi Usul Kanun'un 27'nci maddesinde yer almaktadır. Fakat 27'nci maddenin 2 fıkrasında, mahalli görev kuralına istisna getirmektedir. Bu madde uyarınca, tüzel kişilere karşı dava münferit organların (şube ve temsilcilik) bulunduğu yer mahkemesince incelenebilir.¹⁰⁵

Anayasa'nın 111 maddesi uyarınca, teşkilatlar ve şirketlerle ilgili ticari davalar, Üst İktisadi Mahkeme ve yetki sınırları içerisinde iktisadi mahkemeleri tarafından incelenir. **OTAHANOV**,¹⁰⁶ iktisadi mahkemelerin diğer mahkeme organları gibi bağımsız olarak Özbekistan Cumhuriyeti'nin yargı sistemine girdiğini belirtmektedir.

¹⁰⁴ A.X. SAIDOV:" Pravovoi Put v Tretie Tisyasheletye: Konsepstya Sudebno-Pravovoi Reformi v Uzbekistane", Xykyk, 1, (Eylül, 2000), 11.

¹⁰⁵ M. E. ABDUSALOMOV, M.K. AZİMOV: a.g.e., 53.

¹⁰⁶ F. OTAHANOV: Hozyastvennoe Prosestualnoe Pravo, (Taşkent, 2003), 20-22.

Eğer vatandaş girişimci statüsüne sahipse, dava ticari faaliyetten değil de, şahsi ilişkilerinden dolayı ortaya çıkmışsa, bu davaya bakmaya iktisadi mahkeme yetkili değildir¹⁰⁷.

Özbekistan iktisadi mahkemeleri yabancı unsurlu davalarda, eğer davalı-şirket Özbekistan'da bulunuyorsa veya davalının ikametgahı varsa yetkilidir. (m. 223).

Hukuki ilişkilerde ikametgahının bulunduğu yer hukuku uygulandığı zaman ilgilinin daima veya çoğunlukla yaşadığı ülke hukuku kastedilmektedir¹⁰⁸.

Milletlerarası özel hukukun kaidelerini kapsayan milletlerarası sözleşmeler de Özbekistan hukuk sisteminin bir parçasını oluşturmaktadır. Özbek mevzuatlarına göre, milletlerarası sözleşmelerin üstünlüğü kabul edilmiştir¹⁰⁹.

Özbek hukukçusu **UMARAHANOV**,¹¹⁰ Özbekistan için milletlerarası sözleşmelerin önemli rol oynadığını ve dış ilişkilerde devletin menfaatinin korunması konusunda güzel bir enstrüman olduğunu belirtmektedir.

Özbekistan hukukuna göre, *“Eğer kanunlarda aksi öngörülmemişse, Özbekistan Cumhuriyeti'nin taraf olduğu milletlerarası sözleşmeler hükümleri uygulanır”* denilmektedir (MK m.7; MUK m. 3; İUK m. 4).

¹⁰⁷ S. RUZINAZAROV: a.g.m., 71.

¹⁰⁸ T. UMAROV: "Kollizyonniye Voprosı Deesposobnosti İnostrantsev", Hozaystvo I Pravo, N2, (Tashkent, 2003), 89.

¹⁰⁹ A.S. TURSUNOV: "Osnovniye Printsipi I Napravleniya Mnogostoronnego Sotrudnistestvo Respubliki Uzbekistan", Obshestvenniye Nauki v Uzbekistane, III, (Taşkent, 2002), 13-18.

¹¹⁰ İ.M. UMARAHANOV: Teoritisheskiye Voprosı Mejdunarodnogo Dogovora, (Tashkent, 2004), 63.

UMARAHANOV, diğer bir eserinde¹¹¹ mahkemelerin milletlerarası sözleşmeleri uygulamada, devlet menfaatlerini ve iç hukuk kaidelerini göz önünde bulundurmaları gerektiğini belirtmektedir.

4. Azeri Hukuku

Azerbaycan Cumhuriyeti mahkemelerinin milletlerarası yetkisi, AZC MUK'da öngörülen genel kurallara ve AZC'nin taraf olduğu Medeni ve Aile Davalarındaki Adli Yardım hakkındaki milletlerarası sözleşmelerde öngörülen düzenlemelere göre tayin edilmektedir.

AZC MUK'un 1/5 maddesinde öngörülen husus, “ *eğer milletlerarası sözleşmelerde aksi öngörülmemişse, işbu kanun hükümleri uygulanır*” şeklindedir. Böylece milletlerarası sözleşmelere iç hukuk kurallarına nispeten üstünlük tanınmaktadır.

10 Temmuz 1997 tarihli “Mahkemeler ve Hakimler” hakkındaki Kanun'un 4/3 maddesi uyarınca, mahkemeler davayı incelerken AZC'nin taraf olduğu milletlerarası sözleşmeleri de göz önünde bulundurmalıdırlar. AZC'nin taraf olduğu milletlerarası sözleşmelerin Anayasaya uygunluğun AZC'nin Anayasa Mahkemesi gözetler (Anayasa m. 130).

AZC'i Anayasası'nın 148. maddesi, “ AZC'i taraf olduğu milletlerarası sözleşmeler yasama sisteminin ayrılmaz parçası” şeklindedir. **GUSEİNOV**, milletlerarası sözleşmeleri ülkenin yasama sisteminin parçası olarak değil, hukukun bir parçası olarak kabul edilmesinin daha doğru olacağını

¹¹¹ İ.M. UMARAHANOV:Mejdunarodnaya Dogovorno-Pravovaya Praktika Respubliki Uzbekistan, (Taşkent, 2003), 234.

belirtmektedir. Çünkü, milletlerarası sözleşmeler yasama unsuruna girmemektedir¹¹².

Milletlerarası usul hukuku kuralları MUK'un içerisinde yer almaktadır. Milletlerarası usul hukuku kurallarının 6 Temmuz 2000 tarihli Milletlerarası Özel Hukuk Kanun'un kapsamına dahil edilmesinin elverişli olacağı söylenmektedir¹¹³. Çünkü usul ihtilafları ile kanunlar ihtilaflarının bir biriyle bağlı olduğunu belirtmektedir¹¹⁴.

AZC MUK'un 46 bölümü "Mahkemelerin Milletlerarası Yetkisi " adını taşıyarak, mahkemelerin milletlerarası yetkisini düzenleyen maddeleri, yabancı şahısların dava haklarıyla ilgili maddeleri, yabancı mahkeme kararların tanınması ve tenfizi hakkında genel şartları ve adli yardım konularını kapsamaktadır.

Medeni davalarda, eğer dava tarafların birisi yabancı şahıs ise ve AZC'de ikametgahı veya sakin olduğu yer ya da meskeni bulunuyorsa, AZC'i mahkemeleri milletlerarası yetkiye sahiptir (AZC MUK m. 440/1). Diğer söyleyişle, mahkemelerin milletlerarası yetkisini tespit etmek için AZC' nin kanun koyucu "vatandaşlık ilkesini" değil "ikametgah ilkesini" benimsemiştir¹¹⁵.

MUK'un 35 maddesine göre, " eğer kanunda aksi öngörülmemişse, dava davalının ikametgahının bulunduğu yer mahkemesince incelenir".

¹¹² T. GUSEİNOV: "Vzaimodeistviye Norm Mejdunarodnogo i Azerbaydjanskogo Prava", Azərbaycan Hüquq Jurnalı, N1, (Bakı, 2002), 175.

¹¹³ Mehman SULTANOV: "Beynəlxalq Xüsusi Hüquq Haqqında" Qanun ve Azərbaycan Respublikası Kollizion Qanunvericiliyinin İnkişafı: Bəzi Müləhizələr", Azərbaycan Hüquq Jurnalı, II, (Bakı, 2003), 127.

¹¹⁴ Elizade MEMMEDOV: "Beynəlxalq Xüsusi Hüquq Həqqində" Qanun ve Azərbaycan Respublikasında Beynəlxalq Xüsusi Hüququn Meselleləşdirilməsi Problemi", Azərbaycan Hüquq Jurnalı, I, (Bakı, 2002),114.

¹¹⁵ Kamran BAĞIROV: "Beynəlxalq Xüsusi Hüquqda Yurisdiksiya Problemi", Qanunculuq, N3, (Bakı, 2003), 43.

AZC MUK'un m. 36/1'e göre, eğer davalının ikametgahı belli değilse, dava onun mallarının bulunduğu yer veya son defa oturduğu yer mahkemesinde görülür. Ancak 13 Mart 1996 tarihli "Yabancı Şahıslar ve Vatansızların Hukuki Durumu" hakkındaki Kanun'un 4'nci maddesi ve MUK'un 440/3 maddesine göre, AZC vatandaşlarına konulan sınırlamalar karşılıklı olarak AZC'i sınırlarında bulunan yabancı vatandaşlara ve vatansızlara da uygulanabilir.

5. Kırgız Hukuku

10 Şubat 1996 tarihli Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası'nın 12/4 maddesi uyarınca, *"Anayasa, milletlerarası sözleşmeler ve kanunda aksi öngörülmemişse, yabancılar ve vatansızlar Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşları gibi aynı haklardan istifade eder ve yükümlülükleri yerine getirir"*.

Anayasa'nın 13/2 maddesinde, *"Herkes kendi haklarını ve özgürlüklerini mahkeme vasıtasıyla koruma hakkına sahiptir"*. KGZC'de adalet sadece mahkeme tarafından gerçekleşir (Anayasa. m.79).

Kırgız mahkemelerinin milletlerarası yetkisini kapsayan kaideler MUK'un 370 maddesinde öngörülmüştür. Milletlerarası yetki "davalının Kırgızistan Cumhuriyetinde ikametgahının" bulunması kriterine bağlanmıştır. Bununla beraber yabancı unsurlu davalar :

- 1) Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında tüzel kişinin idare merkezi, şubesi veya temsilciliği mevcutsa;
- 2) davalının Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında malvarlığı bulunuyorsa;
- 3) nafaka veya babalık davalarında davacının Kırgızistan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa;

4) aile yardımcısının sağığına veya ölümüne ilgili zararın tazmini hakkındaki davalar, eğer zarar Kırgızistan Cumhuriyetinde meydana gelmişse veya davacının Kırgızistan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa;

5) mülke verilen zararın tazmini hakkındaki davaya sebep olan eylem veya diğer durumlar Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında gerçekleşmişse;

6) sözleşmeden doğan davalarda sözleşme kısmen veya tamamen Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında ifa edilmişse;

7) sebepsiz zenginleşme Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında gerçekleşmişse;

8) boşanma davalarında davacının Kırgızistan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa veya eşlerden birisi Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşı ise;

9) vicdan, şeref ve iş itibarını koruma hakkındaki davalarda davacının Kırgızistan Cumhuriyetinde ikametgahı mevcutsa;

10) kıymetli evrakla ilgili davalarda, eğer kıymetli evrak Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında düzenlenmişse, Kırgız mahkemelerin yabancı unsurlu davalarda yetkili olduğu kabul edilmiştir (m. 370.2).

14 Aralık 1993 tarihli "Kırgızistan Cumhuriyetinde Yabancıların Hukuki Durumu" hakkındaki Kanun'un 20 maddesine göre, yabancılar şahsi, mülki ve diğer haklarını savunmak amacıyla mahkeme ve diğer devlet organlarına başvurma hakkına sahiptir.

C) İç Hukuk Yer İtibariyle Mahkemelerin Milletlerarası Yetkisi

1. Genel Olarak

Yukarıda değindiğimiz¹¹⁶ gibi milletlerarası yetki kaynağı itibariyle millidir. Yer itibariyle yetki kurallarında yer alan bağlama noktaları, yabancılık unsuru taşıyan işlem ve ilişkilerde mahkemelerin milletlerarası yetkisini meydana getirmektedir. Bir başka deyişle, mahalli yer itibariyle yetki hükümleri sadece iç hukuk ilişkilerini düzenleyen kurallar olarak görülmemiş, bununla beraber yabancı unsurlu uyuşmazlıklarda da uygulanabilecek çifte görevli kurallar olarak kabul edilmiştir. Bu sistemin sonucu olarak milletlerarası yetki, yer itibariyle yetkili bir mahkemenin bulunmasına bağlıdır. Böylece milletlerarası yetkinin kullanılmasında ülke ile ilişki, yer itibariyle yetkiyi meydana getiren irtibat noktalarına bağlanmış olmaktadır¹¹⁷.

Diğer bir görüşe göre¹¹⁸, ideal olan milletlerarası yetkinin tesisinde, ülke ile dava arasındaki gerçekçi ve objektif irtibat noktalarından hareket edilmesidir. Dava ile mahkeme arasındaki bağlantının zayıf veya kuvvetli olması önemli değildir. Önemli olan, objektif ve hukuki bir bağlantı noktasının bulunmasıdır. Aksi halde, yani mahkeme ile dava arasında objektif ve hukuki bağlantı yoksa, mahkemenin yetkisi doğmaz¹¹⁹.

Mahkemelerin yargılama faaliyetlerinin belirli bir coğrafi alan ile sınırlandırılmasının sebebi o yer ile uyuşmazlık arasında belirli bir bağlantı veya ilişki varlığının, yargılamanın sağlıklı bir şekilde yapılması ve sonuçlandırılması üzerinde önemli ölçüde etkili olmasıdır.

Milletlerarası usul hukuku, konusu itibariyle hem medeni usul hukuku hem de milletlerarası özel hukuk ile çok yakın bağlantı içindedir. Medeni usul hukukunda hakim olan kavramlar, kurallar ve hukuki çözümlerden hareket edilmekte, ancak bu kuralların uygulanabilirliği, yabancı unsurlu davaların niteliklerine, özelliklerine uygun olma şartına bağlı bulunmaktadır.

¹¹⁶ Bkz. s. 6.

¹¹⁷ Ergin NOMER: a.g.m., Milletlerarası Yetki Mefhumu..., 413.

¹¹⁸ Cemal ŞANLI: a.g.e., Uluslararası Ticari Akitlerin..., 113.

¹¹⁹ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 55

2. Genel Yetki Kuralı

Yetki, ya mahkemenin yargı çevresi ile taraflardan birinin kural olarak davalının sübjektif bir ilişkisinin varlığı ile tayin olunur. Ya da dava sebebi ile mahkemenin bulunduğu yer arasında yakın ve gerçek bağlantıyı kuran maddi ve hukuki olaylara göre saptanır¹²⁰.

Ülke içi yetki kurallarının amacı, davanın sebebini teşkil eden hukuki uyuşmazlıkla en yakın ilişkiye sahip olan yer mahkemesinde görülmesini sağlamaktır. Bu amacın gerçekleşmesi yalnızca tarafların menfaati değil, yargılamanın daha kolay, az masrafla ve kısa zamanda yapılmasını sağladığından mahkemenin menfaatine de hizmet eder¹²¹.

Genel yetki dendiği zaman, usul kanunda kastedilen genel yetki değil, Türk mahkemelerinin yabancı unsur taşıyan bir davayı bütün olarak görebilmek yetkisi anlaşılmaktadır¹²². Eğer milletlerarası uyuşmazlıklarda, iç hukuk ihtilafları arasında bir fark mevcutsa, bu söz konusu uyuşmazlığın kişiler ve yerlerle olan münasebetlerinden ileri gelmektedir¹²³.

AZC m. 440, KZC m. 416, KGZC m. 370, ÖZC m. 388 MUK'da ve MÖHUK'un 27. maddesinin yaptığı gönderme gereğince, iç hukukta genel yetkili olan "*davalının ikametgahı mahkemesi*" yabancı unsurlu davalarda da genel yetkili mahkeme olmaktadır.

¹²⁰ Saim ÜSTÜNDAĞ: Medeni Yargılama Hukuku (Yerel Mahkemelerde Yargılama Kanun Yolları ve Tahkim), 6 Bası, (İstanbul, 1997), 194.

¹²¹ Ergin NOMER: a.g.m., Milletlerarası Yetki Mefhumu..., 414.

¹²² Milletlerarası Özel Hukuk ve Milletlerarası Usul Hukuku Kanun Ön Tasarısı Sempozyumu, 22-24 Kasım, (İstanbul, 1976), 194.

¹²³ Ata SAKMAR: a.g.e., Boşanma..., 37.

HUMK'nun 9. maddesinin 1. fıkrasına göre, *“Her dava, kanunda aksine hüküm bulunmadıkça açıldığı tarihte davalının Türk Kanunu Medenisi gereğince ikametgahı sayılan yer mahkemesinde görülür. Davalının ikametgahı belli değilse, davaya Türkiye’de son defa oturduğu yer mahkemesinde bakılır”*.

Bu kural gereğince, hukuki ve ticari bütün konularda prensip olarak “davalının ikametgahının” bulunduğu yer mahkemesi (*actor sequitor forum rei*) milletlerarası yetkiye sahiptir. Diğer Türk Cumhuriyetleri medeni usul kanunları ve taraf olduğu milletlerarası sözleşmelerde aynı düzenleme öngörülmüştür¹²⁴.

26 Ağustos 1996 tarihli Kazakistan ve Kırgızistan Medeni Davalarda Karşılıklı Adli Yardım Hakkındaki Milletlerarası Sözleşmesinin 19’nci maddesine göre, akit taraf devleti dava taraflarının vatandaşlığına bakılmaksızın miras davaların dışında, eğer davalının ikametgahı veya meskeni akit taraf devlet sınırlarında bulunuyorsa o akit taraf devlet mahkemeleri yetkilidir¹²⁵.

Özbek mahkemelerinin milletlerarası yetkisi iç hukuk kurallarının esasına göre belirlenir¹²⁶. ÖZC MUK’un m. 388’e göre, *“Özbekistan Cumhuriyeti mahkemelerinin yabancı vatandaşlarla, teşkilatlarla ve vatansızlarla ilgili medeni davalarda ve taraflardan birisinin başka devlette yaşadığı durumlarda yetkisi, Özbekistan Cumhuriyeti taraf olduğu milletlerarası sözleşmelerde aksi öngörülmemişse bu Kanun kuralları gereğince tayin edilir”*.

ÖZC MUK’un 145 ve İUK’un 27 maddelerinde mahkemelerin genel yetki kuralı düzenlenmiştir. Bu hükme göre dava, davalının ikametgah veya sürekli çalıştığı yer mahkemesinde görülür¹²⁷. Bütün medeni davalarda yer itibariyle yetkili yer mahkemesi bu kurallara göre belirlenir. Bu kuralın uygulanması için

¹²⁴ AZC MUK m. 35; KZC MUK m. 31; KGZC MUK m. 28; ÖZC İUK m. 27; ÖZC MUK m. 145.

¹²⁵ www.ard-checcchi.kg/human_rights/39.htm

¹²⁶ X. R. ROHMANKULOV, X. B. BOBOEV: Xalkaro Xycycii Xykyk, (Toşkent, 2002), 400.

¹²⁷ C. T. XOLMYMINOV, A.X. DUSMANOV, T.N. TİLLAEV: Fukarolik Prossesi, (Toşkent, 2004), 51.

davalının Özbekistan vatandaşı veya yabancı olması önemli değildir. İUK'un 223 maddesinde öngörülen hükme göre, davalının Özbekistan Cumhuriyeti sınırlarında ikametgahı varsa yabancı şahıslara ilgili davalarda, iktisadi mahkemeleri yetkilidir¹²⁸.

Azerbaycan mahkemelerin milletlerarası yetkisi, mahalli yetki prensibine göre tayin edilir. Azerbaycan mahkemelerinin milletlerarası yetkisinde *domicili* prensibi uygulanmakta, yani yabancı şahsın vatandaşlığı esasa alınmıyor. Yabancı şahsın Azerbaycan'la bağlılığı onun yaşadığı yerinin Azerbaycan sınırlarında bulunmasına bağlıdır¹²⁹.

AZC MUK'un m. 440 uyarınca, medeni ve ticari davalarda Azerbaycan mahkemelerin milletlerarası yetkiye sahip olması için, dava taraflarının birisi yabancı şahıs, Azerbaycan sınırlarında ikametgahın, sakın olduğu yerin bulunmasına gerekir. Yabancıların fiil ehliyeti, kişinin vatandaş olduğu devletin kanunlarına göre tayin edilir. Eğer yabancının birden fazla vatandaşlığı varsa, onun en sıkı irtibatlı olduğu devlet hukuku uygulanır (AZC MÖHK m. 9).

Kazak mahkemelerin milletlerarası yetkisi, MUK'un son kısmında düzenlenmektedir. KZC MUK'un m. 416/1 gereğince, eğer davalının ikametgahı KZC sınırlarında ise, KZC mahkemeleri milletlerarası yetkiye sahiptir. Kazak mahkemelerinin yetkisine giren davalarda mahkemelerin yetkisi işbu Kanun 3 bölümünde öngörülen kurallara göre tayin edilir (KZC MUK m. 418). Kanun'un 3 bölüm 30 maddesine göre, dava talebi davalının ikametgah yer mahkemesinde incelenir¹³⁰.

¹²⁸ M. E. ABDUSALOMOV, M.K. AZİMOV: a.g.e., 53.

¹²⁹ H. ASADOV: Azerbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Meselesinin Elmi-Praktik Kommentariyası, (Bakı, 2002), 732.

¹³⁰ Kırgız mahkemelerin milletlerarası yetkisi için de aynı yol izlenmektedir.

Ancak *davalı birden fazla ise*, dava bunlardan birinin ikametgah mahkemesinde açılır (HUMK m. 9/2; KGZC m. 31; KZC m. 35; AZC m. 36/2; ÖZC m. 241).

Birden fazla davalıya karşı açılan davanın sebebinin aynı veya birbirine bağlı olması halinde bu hüküm uygulanabilir. Çünkü, aksi halde birden fazla kişiye karşı birlikte dava açılmasına imkan yoktur. Bir dava, birden fazla davalıya karşı davalılardan yalnız birinin ikametgahındaki mahkemede açılır. Fakat bu son davalı hakkında husumet (sıfat) yokluğundan dolayı reddedilirse, diğer davalılar hakkındaki davaya gene o mahkemede devam edilir, mahkeme yetkisizlik kararı veremez. Çünkü mahkemenin yetkisi dava açıldığı andaki duruma göre belirlenir. Ancak, davalının davalılar arasında gösterilmiş bulunması, diğer davalıları kendi mahkemelerinden başka bir mahkemeye getirmek amacıyla başvurulmuş bir tedbir olmamalıdır¹³¹.

Yukarıdaki hükümlerde açıkça belirtildiği gibi, genel yetki, **davalının dava açıldığı tarihteki ikametgahına** göre belirlenir. Davalının ikametgahındaki mahkemede dava açıldıktan sonra davalı ikametgahını değiştirirse, bu değişiklik mahkemenin yetkisini etkilemez. Yani, davalı davanın yeni ikametgahındaki mahkemeye gönderilmesini isteyemez ve mahkeme de ikametgah değişikliği nedeniyle yetkisizliğe karar veremez¹³².

Bu düzenleme ilgili devletlerin (Azerbaycan m. 451; Kazakistan m. 420; Kırgızistan m. 375; Özbekistan m. 223) medeni usul kanunlarında mahkemelerinin milletlerarası yetkisini düzenleyen kısmında da yer almaktadır. Buna göre:

“Dava, yetki kurallarına uyarak milli mahkemelerin yetkisine girdikten sonra, tarafların vatandaşlığının, ikametgahının veya diğer hususların değişmesiyle başka devlet mahkemesinin yetkisine giriyorsa bile yargılama yeri değişmeyecektir”.

¹³¹ Baki KURU: a.g.e, HUMK, 415.

¹³² Baki KURU: a.g.e., HUMK, 384.

Davalının ikametgahının, davanın açıldığı tarihte, bulunması gerekir. Bu tarihten sonra, davalının, ikametgahını Türkiye içinde herhangi bir yere nakletmesi veya yurtdışında yeni bir ikametgah tesis etmesi mahkemenin milletlerarası yetkisi üzerinde herhangi bir etki yaratmaz. Davanın açıldığı tarihte ikametgahın bulunduğu yer mahkemesi davaya devam eder. O halde davanın açılmasından sonra ikametgahın bulunduğu yerin zaman içinde değişmesi bir defa gerçekleşmiş olan milletlerarası yetkiyi ortadan kaldıramaz¹³³.

Her devlet kendi ülkesinde ikamet edenler konusunda karar vermek yetkisine sahiptir. Devletler özel hukukundaki ikametgah kavramı, bu kavrama iç hukukta verilen anlama bağlıdır. Bu nedenle iç hukuktakinden bağımsız bir ikametgah tanımı nadiren bulunmaktadır. Çünkü bu kavram bir durum tespiti¹³⁴.

Devletler özel hukukunda ikametgahtan söz edilebilmesi için belli bir devletin hakimiyeti altında bir arazi parçasının varlığı gerekir. Şahıs, toplumda kültürel, ekonomik, kişisel ve politik ilişki kurmalıdır. Şahsın o devlet ülkesinde bulunması bu ilişkilere girmeye olanak verecek sürede olmalıdır¹³⁵.

Milletlerarası özel hukukunda ikametgahın hangi hukuk düzenine göre, vasıflandırılacağı hem uygulanacak hukukun hem de milletlerarası yetkinin tespiti açısından önemli olmaktadır.

İkametgahın tespiti, yetkide olduğu gibi, bir usul sorunudur ve hakim in hukukuna göre tespiti gerekecektir¹³⁶.

¹³³ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin ..., 96.

¹³⁴ Işıl ÖZKAN: Devletler Özel Hukukunda İkametgah, Mutad Mesken ve İşyeri Bağlama Noktalarının Yeniden Değerlendirilmesi, (Ankara, 2003), 10.

¹³⁵ Erdoğan GÖĞER:a.g.e., DHH, 11.

¹³⁶ Bülent ÇİÇEKLİ: "Yabancı Unsurlu Boşanma Davalarında Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetkisi", Ankara Baro Dergisi, (2004-1), 60.

Yetkili mahkeme tespit edilirken ikametgahın belirlenmesi Medeni Kanun esas alınarak yapılacaktır. MK'nun 19. maddesinde, *"Yerleşim yeri bir kimsenin sürekli kalma niyetiyle oturduğu yerdir. Bir kimsenin aynı zamanda birden çok yerleşim yeri olamaz"*, şeklinde düzenlenmiştir.

Bir kimse, işi dolayısıyla veya başka sebeplerle, bir kaç yerde oturabilir. Mesela, bir şahsın Adana'da, Ankara ve İstanbul'da devamlı ilişkileri bulunabilir ve bu kimse yılın belirli aylarını bu illerdeki evinde geçirebilir. MK'da "tek ikametgah" prensibi kabul edilmiş olduğundan, böyle bir halde, bu yerlerden hangisinin onun ikametgah olduğunu tayin etmek lazımdır. Bunun için, hakim, onun oturduğu yerlerden hangisinde yerleşmek niyeti ile oturduğunu, böyle bir niyet belli edilmemişse, bunlar içinde onun hangisinde daha sıkı bir bağlılığı bulunduğunu veya bunlardan hangisinin onun varlığının merkezi olduğunu tayin edecektir¹³⁷.

İkametgah tanımı, Özbek (m. 21), Azeri (m. 27), Kırgız (m. 55) ve Kazak (m. 16) MK'larında, *"İkametgah, şahsın daima veya çoğunlukla yaşadığı yeridir"*, şeklindedir.

İkametgah esasının yabancılık unsuru taşıyan davalar açısından uygulanması iç hukuka nazaran bazı farklı özellikler taşımaktadır. Öncelikle, ikametgahın ona benzer kavramlardan ayrılması gerekir.

İkametgah kavramını aşağıdaki hususlardan ayırt etmek lazımdır:

- a) İkametgahla bir kimsenin sakin olduğu (oturduğu) yeri birbirine karıştırmamak lazımdır. Bir kimsenin sakin olduğu yer onun fiili ilişkisidir. İkametgah ise, hukuki bir kavramdır¹³⁸. Mesela, ikametgahı Almatı'da olan bir şahsın zamanının büyük kısmını geçirdiği Astana'da bir evi bulunabilir. Bir kişinin birden fazla sakin olduğu yer

¹³⁷ Zahit İMRE: "İkametgah Kavramı ve Buna İlişkin Meseler", İHF 50. Yıl Armağan Cumhuriyet Döneminde Hukuk, (İstanbul, 1973), 219.

¹³⁸ Zahit İMRE: a.g.e., 210.

bulunabilir. Fakat "ikametgahta teklik prensibi" uyarınca bir kişinin birden fazla ikametgahı olamaz. Bir yerde bulunmanın o yerin ikametgah olarak kurulduğunu göstermesi için oturma'nın uzun sürmesi veya süreklilik vasfını taşıması gerekir. Sakin olunan yer açısından devamlı olarak orada bulunmak veya oturma'nın süreklilik niteliği taşıması gerekli değildir¹³⁹. Bazı hükümlerde sakin olunan yer, yetki kriteri olarak kullanılmıştır¹⁴⁰.

- b) İkametgahı iş yeri ile veya ticari veya sınai müesseselerle de karıştırmamak gerekir. İkametgah yerleşmek niyetiyle oturulan yerdir. Memurlar idari tasarrufla görev yerlerinden iradeleri dışında her zaman başka yere atanabilecekleri için çalıştıkları yer ikametgah sayılamaz. Onun için memurların nüfusta kayıtlı oldukları mahallin ikametgah kabul edilmesi gerektir¹⁴¹.
- c) İkametgahla kişinin nüfusa kayıtlı olduğu yer de birbirinden farklıdır. Yargıtay'a göre, bir kimsenin nüfus siciline kayıtlı olması onun ikametgahına karine olup, her Türk vatandaşının Türkiye'de ikametgahı vardır¹⁴². Bir görüşe göre, ikametgahın tespit olunmaması halinde, bunun tayini için nüfus kayıtlarının gösterdiği yere de önem verilmesinin yanlış olduğunu belirtmektedir.

*"İkametgah yerleşmek niyeti ile oturulan yerdir (MK m. 19). Memurların görev yerleri, idari bir tasarrufla ve iradeleri dışında her zaman değiştirilebilir. Bu itibarla görev yaptıkları mahal, ikametgahları olamaz. Bu gibilerin nüfusta kayıtlı bulundukları yer ikametgahları yönünden karine sayılır"*¹⁴³.

¹³⁹ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 88.

¹⁴⁰ MÖHUK m. 28 ve 29; HUMK m.16; AZC MUK m. 440/1.

¹⁴¹ Baki KURU: a.g.e., HUMK, 386.

¹⁴² "Her Türk vatandaşı Türkiye'de ikametgahının veya sonradan ikametgah edindiği yerin nüfus memurluğuna kendisini yazdırmaya ve bir nüfus cüzdanı almaya mecburdur"(Nüfus Kanunu m.4). Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti nüfus sicili kayıtları ilgilinin Türk vatandaşı olduğuna karine teşkil eder (Türk Vatandaşlık Kanunu m. 38).

¹⁴³ 2 HD, E. 7808; K. 8525; T. 14.11.1983.

d) İkametgahı bir şahsın vatandaşlık sebebi ile bağlı olduğu yer ile de karıştırmamak gerekir. İnsanın vatani, vatandaşlığı dolayısıyla bağlı olduğu yerdir. Bir yabancı Devlet vatandaşının Türkiye’de ikametgahı bulunabileceği gibi, bir Türk de ikametgahını yabancı bir ülkede kurabilir¹⁴⁴. Milletlerarası yetki açısından, yabancının Türkiye ile gerçek bağlantısının olup olmaması önem taşır, yoksa onun vatandaşlığı değil¹⁴⁵.

Devletlerin hukuklarında farklı şekilde düzenlenen ikametgah kavramı, yabancılık unsuru içeren bir davada, “ikametgahın” hangi hukuka göre yorumlanacağı yani vasıflandırılacağı sorununu karşımıza çıkarır. Fakat “*bağlama noktası*” olan ikametgahın vasıflandırılması lex fori’ye yani hakimnin hukukuna göre yapılacağıdır. Daha doğrusu, yabancılık unsuru taşıyan uyumsuzlukların yani “bağlanma konusunun”, belirli bir hukuka tabi kılınmasını yani bağlanmasını temin eden bir “bağlama noktası” olarak “ikametgah” kavramı, hangi kanunlar ihtilafı kuralında geçiyor ise o kanunlar ihtilafı kuralının tabi olduğu devletin hukukuna göre vasıflandırılır¹⁴⁶. Diğer bir ifadeyle, ikametgah kavramının hangi anlamda kullanıldığı davaya bakan mahkemenin hukukuna göre tayin edilir¹⁴⁷.

Tüzel kişilerde ikametgahın belirlenmesi yetkili mahkemenin belirlenmesi bakımından önemlidir. Tüzel kişiye karşı açılacak dava onun merkezinin (ikametgahının) bulunduğu yer mahkemesinde açılmalıdır (HUMK m.9).

Türk MK’un m. 51 hükmüne göre, “*Tüzel kişinin yerleşim yeri, kuruluş belgesinde başka bir hüküm bulunmadıkça işlerinin yöneltildiği yerdir*”.

¹⁴⁴ Zahit İMRE: a.g.e, 211.

¹⁴⁵ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemeleinin..., 94.

¹⁴⁶ Bahadır ERDEM: a.g.m., “22. 11. 2001 Tarihli ve 4721 Sayılı Türk Medeni Kanununda Düzenlenen Türk Mahkemelerinin...”, 154-155.

¹⁴⁷ Bülent ÇİÇEKLi: a.g.m., 74.

Ancak, derneklerin tüzüklerine ve ticaret şirketleri ile kooperatiflerin anasözleşmelerine, dernek, şirket veya kooperatif merkezinin yazılması zorunludur¹⁴⁸. Bundan başka, vakıf senedinde vakfın ikametgahının (yerleşim yerinin) gösterilmesi gerekir (MK m.106). Bu nedenle, dernek, şirket kooperatif veya vakıfların ikametgahını tüzük, anasözleşme veya vakıf senedine göre kolayca tespit etmek mümkündür.

HUMK'un m. 17/1/ c bu ilkeye istisna tanımıştır, *"hükmi şahsın muhtelif mahallerde şubeleri bulunduğu takdirde, o şubenin muamelelerinden dolayı, iflas davası müstesna olmak üzere, o şubenin bulunduğu yerde de"* dava açmak mümkündür¹⁴⁹.

Bir merkeze bağlı olduğu halde müstakil sermayesi ve müstakil muhasebesi bulunan veya muhasebesi merkezde tutulduğu ve müstakil sermayesi olmadığı halde kendi başına ticari muamele yapan yerler *şube* sayılır¹⁵⁰.

Şubenin bulunduğu yer mahkemesinin de yetkili olduğu kuralının bazı istisnaları vardır. Şubenin işleminden doğmuş olsa bile aşağıdaki davalar şubenin bulunduğu yerde açılmaz; yalnız merkezin bulunduğu yerde açılabilir:

- İflas davası, yalnız şubenin bağlı bulunduğu gerçek veya tüzel kişinin muamele merkezinin bulunduğu yerde açılır. İflas davalarında yetki İcra İflas Kanunu'nda hüküm altına alınmıştır. İflas davasında yetkili mahkeme borçlunun muamele merkezinin bulunduğu yerdeki ticaret mahkemesidir. Yabancı şirketlerin muamele merkezleri yurt dışında olmakla beraber Türkiye'de şubelerinin bulunması halinde bu işletmeler aleyhine açılacak iflas

¹⁴⁸ Bkz. Dernekler Kanunu, m. 8/1; Ticaret Kanunu, m.155/3, 244, 279/1, 478, 506/1; Kooperatifler Kanunu, m. 4/1.

¹⁴⁹ Aynı düzenleme AZC MUK m. 35/II; ÖZC İUK m. 27/II; KZC MUK m. 31/III; KGZC MUK m. 29/II.

¹⁵⁰ Baki KURU, Ramazan ARSLAN, Ejder YILMAZ: a.g.e., 176.

davalarında yetkili mahkeme Türkiye'deki şirketin bulunduğu yerdeki ticaret mahkemesidir. Birden fazla şubenin bulunması halinde de merkez şubenin bulunduğu yerdeki ticaret mahkemesi yetkiye haizdir (İİK m. 154/2).

İİK m. 154'e göre, *"İflas davaları için yetki sözleşmesi yapılamaz ve iflas davası mutlaka borçlunun muamele merkezinin bulunduğu yer ticaret mahkemesinde açılır"*.

Bu kural iç yetki açısından kamu düzenine ilişkin yetki kuralı veya hem kamu düzenine ilişkin hem de kesin yetki kuralı olarak nitelendirilmektedir¹⁵¹.

- Şirket, kooperatif, dernek ve vakıfların kendi işlerine ilişkin olmak üzere üyelerine karşı ve üyelerin bu sıfatla (üye sıfatıyla) birbirlerine karşı açacakları davalara, şirket, kooperatif, dernek veya vakfın ikametgahı sayılan yer mahkemesinde bakılır (m. 17/2). Bu yetki kesindir¹⁵².

HUMK m. 17/1 hükmü, tüzel kişinin faaliyette olduğu ve şubenin de açık bulunduğu hallerde uygulanır. Şirket iflas haline girdikten ve bundan dolayı şube kapandıktan sonra, şubenin işlemlerinden dolayı açılan davalar için şirketin merkezinin bulunduğu yer mahkemesi yetkilidir. Ancak, şubenin yaptığı sözleşmelerin icra yeri eski şubenin bulunduğu yerde şirketin bir vekili (temsilcisi) varsa, HUMK m. 10'a göre eski şubenin bulunduğu yerde genel dava açmak mümkündür.

Merkezleri Türkiye dışında bulunan gerçek ve tüzel kişilerin Türkiye'deki şubelerinin işlemlerinden dolayı açılacak davalar için Türkiye'deki şubenin bulunduğu yer mahkemesi yetkilidir. Bundan başka, yabancı anonim ve sermayesi paylara bölünmüş şirketlere karşı açılacak bütün davalar için, bu şirketlerin Türkiye'deki şubelerinin bulunduğu yer mahkemesi yetkilidir¹⁵³. Bu

¹⁵¹ Emre ESEN: "Türk Hukukunda Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizinde Münhasır Yetki Kavramı", MHB, Yıl 22, (İstanbul, 2002), 199.

¹⁵² Baki KURU, Ramazan ARSLAN, Ejder YILMAZ: a.g.e., 177.

¹⁵³ Baki KURU: a.g.e., HUMK, 472-473.

yetki kuralı da Türkiye'deki müşterileri koruyan ve onlara şubenin işlemlerinden dolayı merkeze gitme zorunluluğunu ortadan kaldıran bir yetki kuralıdır¹⁵⁴.

Kazakistan Kırgızistan, Azerbaycan ve Özbekistan'ın medeni usul hükümleri uyarınca, yabancı tüzel kişilere karşı davalar, tüzel kişinin idare merkezine, şubesine veya temsilciliğinin bulunduğu yer mahkemesinde açılabilir (KZC MUK m. 416; AZC MUK m. 443; ÖZC İUK m. 223; KGZC MUK m. 370).

Şube ve temsilciliklerin kendi başına hak sübjeleri olmamasına rağmen onlar bazı hak ehliyetine sahiptirler¹⁵⁵.

24 Aralık 1996 tarihli Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki Hukuki İlişkilerde Adli Yardım Hakkındaki Sözleşmenin 19/1 maddesi uyarınca, akit taraf devlet sınırlarında bulunan tüzel kişinin idari organına, temsilciliğine ve şubesine karşı dava açılabilir¹⁵⁶.

Tüzel kişilerin yerleşim yeri ise, Türk m. 51, AZC m. 51, KZC m. 39 MK'da düzenlenen hükme göre, tüzel kişinin yerleşim yeri, kuruluş belgesinde aksi düzenlenmedikçe işlerinin yönetildiği yerdir.

Kırgız (MK m. 91) ve Özbek (MK m. 46) hukukunda tüzel kişilerin yerleşim yeri, kuruluş belgesinde başka bir hüküm bulunmadıkça, onun sicile kayıtlı olduğu yerdir.

Tüzel kişilerde davada taraf olma ehliyeti ve dava ehliyeti, tüzel kişilerin statülerindeki *idare merkezinin bulunduğu yer hukukuna* göre tayin edilir. Ancak fiili idare merkezinin Türkiye'de bulunması halinde Türk hukuku uygulanabilir (MÖHUK m. 8/4). Tüzel kişilerin yönetim merkezi genellikle

¹⁵⁴ Aysel ÇELİKEL: a.g.e., MÖHUK, 329.

¹⁵⁵ M. ŞARİFOV: Grajdansko-Pravovoe Polojeniye Predpriyatya, (Baku, 2001), 53.

¹⁵⁶ www.ard-checci.kg/human_rights/40.htm

genel kurulun toplandığı yerdir. Tüzükteki idare merkezi hakikate uyduğu takdirde dikkate alınır. Şirketin merkezinin hakikiliğinin tespitinde kanuni bir hüküm yoksa fiili vakıalar dikkate alınmalıdır¹⁵⁷.

Türk Cumhuriyetleri milletlerarası özel hukuk kanunlarındaki maddeler¹⁵⁸ uyarınca, yabancı tüzel kişilerin hak ve fiil ehliyeti, onların *kuruluş yer hukukuna* göre tayin edilir. “Kuruluş yeri” sisteminde, bir şirketin belirli bir devlet tabiiyetini iktisap edebilmesi için, o şirketin söz konusu devlet kanunlarına göre tüzel kişiliği haiz bir şirket olarak teşekkül etmesi yetmektedir¹⁵⁹. Başka bir deyişle, tüzel kişi, kuruluş işlemlerini hangi ülkenin hukukuna göre tamamlamış ise, o ülkenin tabiiyetinde kabul edilmektedir¹⁶⁰. Bununla beraber Azeri, Kazak, Kırgız ve Özbek kanunlarında yabancı şahıs ve tüzel kişiler için “*milli rejim*” uygulanmaktadır. Dolayısıyla kuruluş yer hukukuna göre dava ehliyetine sahip olmayan yabancı tüzel ve gerçek kişiler Türk Cumhuriyetlerin (Kazak, Kırgız, Özbek ve Azeri) kanunlarına göre dava ehliyetine sahip olabilir.

Tüzel kişilerin tabiiyeti kanunla düzenlenmemiş olduğundan doktrinde merkezin idare merkezi mi, yoksa işletme merkezi olacağı konusunda tartışmalara yol açmıştır. Bazı yazarlar¹⁶¹ “idare merkezi” esasının kabul edildiğini savunurken bazı yazarlar¹⁶² ise işletme merkezini esas almaktadır. Diğer bir görüşe göre¹⁶³, işletme merkezi, idare merkezi ile birlikte ele alınmalıdır. İki kavramı birbirinden ayırmak doğru olmaz. Çünkü, işletme kavramı toplayıcı bir kavramdır, idare kavramının da bu toplayıcı kavramı içinde yer alır. Tüzel kişinin, birden fazla idare merkezinin bulunması halinde zorluk doğabilir. Fakat, bu merkezler arasında idari faaliyetlerden çoğunluğun

¹⁵⁷ Jale GÜRAL: Hususi Hukuk Tüzel Kişilerinin Milletlerarası Mevcudiyeti, (Ankara, 1949), 36-37.

¹⁵⁸ KGZC m. 1184; KZC m. 1100; AZC m. 12; ÖZC m. 1175.

¹⁵⁹ Tuğrul ARAT: Ticaret Şirketlerinin Tabiiyeti, (Ankara, 1970), 78.

¹⁶⁰ Vahit DOĞAN: Türk Vatandaşlık Hukuku, Gözden geçirilmiş 2. Baskı, (Ankara, 2002), 223.

¹⁶¹ Vedat Raşit SEVİĞ: Kanunlar İhtilafı (Yasama ve Yargılama Çatışmaları), 2 Bası, (İstanbul, 1974), 55-56.

¹⁶² Jale GÜRAL: a.g.e., 51-52.

¹⁶³ Gülören TEKİNALP: Milletlerarası Özel Hukuk (Bağlama Kuralları), 8 Bası, (İstanbul, 2004), 69.

toplandığı “esas” idare merkezi tercih edilir¹⁶⁴. Çünkü idare merkezi tüzel kişinin yöneltildiği yerdir. Ayrıca, idare merkezi tektir, oysa işletme merkezinin, özellikle şirketler söz konusu olduğunda, birden fazla ülkeye yayılmış olması mümkündür. Böyle bir problemle karşılaşmaması için, tüzel kişilerin idare merkezinin nazara alınarak tabiiyetinin tespiti daha uygun olacaktır¹⁶⁵. Aynı görüşü paylaşan diğer yazar, şirketin kişiliğinin gerçek anlamda tezahür ettiği yer, onun idare merkezidir: organları orada faaliyet gösterir; bütün çalışmalar oradan idare edilir¹⁶⁶.

Tüzel kişinin gerçek idare merkezi ile ana statüde yazılı idare merkezinin farklı ülkelerde bulunması halinde, gerçek idare merkezinin nazara alınması gerektiği kabul edilmektedir¹⁶⁷.

Yabancı anonim ve sermayesi paylara bölünmüş şirketlerde ise bu şirketlerin Türkiye’deki şube veya acenteleri onların kanuni ikametgahları olarak kabul edilir (EŞHK m. 10). Demek ki, yabancı anonim ve sermayesi paylara bölünmüş şirketlere karşı açılan davalarda, bu şirketlerin şube veya acentelerinin bulunduğu yer mahkemesi, milletlerarası yetkiye sahiptir.

Bu konuda uygulamada mahkemelerin kararı mevcuttur. Örneğin,

“Davacı vekili tarafından açılan alacak davasına davalı verdiği cevap layihasında Türk mahkemelerinin davayı incelemeye yer itibariyle yetkili olmadığını, İngiliz mahkemelerinin davayı görmeye yetkili bulunduğunu ilk itiraz olarak ileri sürmüştür.

2675 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun’un 27. maddesine göre Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini iç hukukun yer itibariyle yetki kuralları tayin eder. Bu hüküm karşısında HUMK m. 9 ve 10’a göre davanın davalı bankanın ikametgahındaki mahkeme tarafından görülmesi gerekir. Davalının idari ikametgahı İngiltere’de olup Türkiye’de şubesi yoktur. Sözleşme de

¹⁶⁴ Gülören TEKİNALP: a.g.e., 69.

¹⁶⁵ Vahit DOĞAN: a.g.e., 224.

¹⁶⁶ Tuğrul ARAT: a.g.e., 80-81.

¹⁶⁷ Vahit DOĞAN: a.g.e., 224

İngiltere’de yapılmıştır. Bu nedenle davaya bakmaya yetkili mahkeme İngiltere-Londra Ticaret mahkemesi olup davanın yetki yönünden reddine, mahkemenin yetkisizliğine karar verilmiştir”¹⁶⁸.

EŞHK’nın 10. maddesinde yabancı anonim ve sermayesi paylara bölünmüş şirketlerin Türkiye’deki şube ve acentelerinin bulunduğu yer bunların kanuni ikametgahı olarak kabul edilmiştir. Şube veya acentenin faaliyetlerinden dolayı açılacak davalar kanuni ikametgahı olarak kabul edilen bu yer mahkemesinde görülecektir. **EKŞİ**’ye göre¹⁶⁹, yabancı şirketin şube veya acentesinin bulunduğu yer mahkemesi diğer mahkemeler yanında davacı açısından bir alternatif teşkil etmektedir. Maddenin konulmasındaki amaç, Türk mahkemelerine yetki vermektir. **ESEN**,¹⁷⁰ ise bu yetki kuralının konuluş amacını, Türkiye’de şube veya acentesi bulunan yabancı şirketin Türkiye’deki müşterilerini koruma amacıyla kamu düzeninden sayılması ve yabancı mahkeme kararının tanınması ve tenfizine engel teşkil etmemesi gerektiği kanısındadır.

Her somut olayda ikametgahın tespiti açısından ilgilinin sosyal ve ekonomik faaliyetlerini ön plana alarak değerlendirme yapmak ve yerleşme niyetinin gerçekleşip gerçekleşmediğini buna göre tespit etmek, ilgilinin sözlü beyanlarıyla yetinmemek gerekir¹⁷¹.

MK’un 20 maddesi uyarınca, “ Bir yerleşim yerinin değiştirilmesi yenisinin edinilmesine bağlıdır. Önceki yerleşim yeri belli olmayan veya yabancı ülkedeki yerleşim yerini bıraktığı halde Türkiye’de henüz bir yerleşim yeri edinmemiş olan kimsenin halen oturduğu yer, yerleşim yeri sayılır”.

Bu hüküm önceki ikametgahı belli olmayan veya yabancı ülkedeki ikametgahını bıraktığı halde Türkiye’de henüz bir ikametgah edinmemiş kişilere ilişkindir. Bu kişiler açısından ikametgah halen oturdukları yerdir.

¹⁶⁸ İstanbul Asliye 7. Ticaret Mahkemesi, E. 1986/264; K. 1986/ 202; T. 24.4.1986, Ata SAKMAR; İhan YILMAZ; Nuray EKŞİ: a.g.e., Uygulama Örnekleri..., 79-80.

¹⁶⁹ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 217.

¹⁷⁰ Emre ESEN: a.g.m., 195

¹⁷¹ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 85.

Oturulan yerle olan bağlantının esaslı olup olmadığı önemli değildir. Bu hüküm tamamlayıcı ve istisnai niteliktedir. Eğer belirli bir hüküm, özel amacına göre, sadece gerçek anlamdaki ikametgaha bağlanmışsa bu takdirde MK'un m. 20/2'ye göre belli edilecek ikametgah o hale uygulanmayacaktır¹⁷².

Doktrinde bir görüş¹⁷³, MK 20/2 ile HUMK 9/1/2 maddeleri arasında bir çelişkinin olmadığını, öncelikle 20/2 madde uyarınca, ilgilinin oturduğu yerin araştırılması gerektiğini ve bu maddedeki şartların gerçekleşmemesi halinde HUMK'da yer alan hükmün uygulanacağı yani, son defa oturulan yer mahkemesinde davanın açılacağını ifade etmiştir. Diğer bir görüş, HUMK'ta yer alan "MK uyarınca ikametgah" ifadesini yalnızca MK'un m. 19 anlamında yorumlamamak, m. 20/2'yi buraya sokmak gerektiğini belirtmektedir. Çünkü, 9. maddede ikametgahtan sonra, "Türkiye'de son defa oturulan yere" yetki açısından önem verilmiştir¹⁷⁴.

Ancak, yabancılık unsuru taşıyan boşanma davalarında yetki açısından inceleyen bir yazar¹⁷⁵, Türk mahkemelerinin yer itibariyle yetkisinin yabancılar açısından Türkiye ile gerçek bağlantı sağlamayan MK m. 20/2 uyarınca, doğmuş olacağının kabul edilemeyeceği sonucuna varmıştır.

MK. m. 20/2 fıkrası bazı şartlar altında kişinin halen oturduğu yeri onun ikametgahı saymakta iken HUMK daha da ileri giderek, halen oturduğu bir yer bulunmazsa bile son defa Türkiye'de oturulan yeri ilgilinin ikametgahı addetmek suretiyle davacı bakımından kolaylık sağlamıştır¹⁷⁶. Son defa oturulan yer, eski ikametgah olarak kabul edilemez. Çünkü MK m. 20/1 uyarınca yenisi kurulmuş olmadıkça eski ikametgah varlığı devam eder. İlgili, Türkiye'de veya yabancı ülkede yeni ikametgahını kurmuşsa artık yetki

¹⁷² Kenan TUNÇOMAĞ: "İkametgah", 1-4 İHFM, XXVI, (1961), 179.

¹⁷³ Zahir İMRE: a.g.e., 216.

¹⁷⁴ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 86.

¹⁷⁵ Ata SAKMAR: a.g.e., Boşanma..., 74.

¹⁷⁶ İlhan POSTACIOĞLU: Medeni Usul Hukuku Dersleri, 6. Bası, (İstanbul, 1975), 151.

açısından davanın açıldığı tarihte varolması şartıyla bu ikametgah esasa alınacaktır. Yeni ikametgah Türkiye’de ise Türk mahkemeleri bu esas uyarınca yetkili olacaktır. Aksi halde yani yeni ikametgah yabancı ülkede tesis edilmişse, ikametgah esasına göre Türk mahkemeleri yetki kazanmayacaktır. O halde “son defa oturulan yeri” davalının, davadan önceki dönemde Türkiye’de oturmuş olması şeklinde anlamak gerekir¹⁷⁷.

Milletlerarası yetkinin belirlenmesinde yer itibariyle yetki uygulanırken, dava taraflarının Türk vatandaşı veya yabancı olması, davanın niteliği ve değeri önemli değildir.¹⁷⁸

Yabancıların Türkiye’de ikametgah tesis etmeleri yerleşme niyeti ve fiili oturma şartına bağlıdır. Yabancıların Türk yetkili makamlarından ikamet izni almış olmaları ikametgah sahibi oldukları anlamına gelmez. Emniyet makamlarından daima ikamet izni almış olanların, sakin oldukları yer, ikametgah sayılabilir¹⁷⁹. Diğer bir görüşe göre¹⁸⁰, devletler özel hukukuna özel ikametgah kavramı milletlerarası ilişkilerin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olmalıdır. Bu özel ikametgah kavramı psikolojik unsuru yani yerleşmek niyetini dikkate almamalıdır.

Yabancılar açısından ikametgahın sübjektif unsurunu teşkil eden yerleşme niyetinin tespiti farklı özellikler gösterir. Çünkü yabancıların Türkiye’de yerleşme niyetinin varlığını kabul etmek daha zordur. Bu nedenle yabancılar açısından niyetinin gerçekleşmiş olduğunu daha sıkı şartlara bağlamak gerekir. Yerleşme niyetinin değerlendirilmesinde yabancının Türkiye ile yakın ve gerçek bir bağlantı kurup kurmadığına bakmak gerekir¹⁸¹.

¹⁷⁷ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 87.

¹⁷⁸ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 23.

¹⁷⁹ Aysel ÇELİKEL: a.g.e., MÖHUK, 320.

¹⁸⁰ Erdoğan GÖĞER: a.g.e., DHH, 65.

¹⁸¹ Ata SAKMAR: a.g.e., Boşanma..., 73.

İkametgah açısından objektif unsur olan oturmanın süreklilik niteliği taşıması zorunlu değildir. Bir yerde oturma uzun zaman kesilmiş olsa da belirli ilişkilerin varlığından o yerin hayat ilişkilerinin merkezi olarak korunacağına ilişkin irade bulunduğu sürece ikametgah devam eder. Bu nedenle geçici bir süre için yabancı ülkelere giden Türk vatandaşlarının Türkiye'deki ikametgahlarını koruduklarını kabul etmek gerekir. Uzun süre Türkiye dışında bulunan ve Türkiye ile olan ilişkilerini kesen veya zayıflatan kişilerin bulundukları ülkelerde ikametgah sahibi olduklarını söylemek mümkündür¹⁸².

İkametgahın kesin bir şekilde tespit edilemediği durumlarda ilgilinin sosyal ve ekonomik ilişkilerinin merkezinin belirli bir yerde bulunduğunu gösteren maddi olay esas alınmalıdır. Bu yerin nüfus kayıtlarının bulunduğu yerle aynı olması da mümkündür¹⁸³. Diğer bir görüş¹⁸⁴, sosyal ve ekonomik ilişkilerinin merkezi yabancı ülkede bulunan Türk vatandaşları açısından ısrarla, Türkiye'de nüfus sicillerinin bulunduğu yerde ikamet ettiklerini kabul etmek doğru değildir. Bu kişiler çeşitli sebeplerle bulundukları ülke hukukuna göre orada ikametgah edinmiş kabul edilmeseler bile Türkiye'den uzun süreden beri ayrılmış ve Türkiye ile yakın ve gerçek bağlantıları kalmamış olması nedeniyle artık MK'da aranan ne oturmanın ne de yerleşme niyetinin varlığından söz edilemeyecektir.

Demek ki, davalının ikametgahının bulunması halinde, ikametgahın bulunduğu yer mahkemesi yer itibarıyla yetkilidir. Aynı zamanda bu mahkeme milletlerarası yetkiye de sahip demektir. İkametgah kişinin yaşadığı yeridir. Ancak ikametgahı belli olmayan davalıya karşı dava onun mülkünün bulunduğu veya son defa oturduğu yer mahkemesinde açılabilir.

¹⁸² Ata SAKMAR: a.g.e., Boşanma..., 72.

¹⁸³ Ata SAKMAR: a.g.e., Boşanma..., 71.

¹⁸⁴ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 96.

İkametgahı olmayan veya ikametgahı tespit edilemeyen bir şahsın halen oturduğu yer, onun ikametgahı kabul edilir (MK m. 20/2). Tüzel kişilerin ikametgahı de statülerinde aksine hüküm bulunmadığı takdirde, muamelelerinin idare edildiği yerdir (MK m. 51). Tüzel kişilere karşı ülke sınırında bulunan şube, temsilciliğe ve organına karşı dava açılabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK CUMHURİYETLERİ MAHKEMELERİNİN MİLLETLERARASI YETKİSİNİ OLUŞTURAN ESASLAR

I. Genel Olarak

Mahkemelerin milletlerarası karakterli uyuşmazlıklarda karşı karşıya kaldığı bir dünyada milletlerarası yetki önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü

şahıslar için, bu tür uyuşmazlıklarda, milli mahkemelere mi müracaat edeceklerini yoksa genellikle çok uzakta bulunan yabancı mahkemelere gitmek durumunda mı olduklarını bilmek son derece önemlidir¹⁸⁵.

Milletlerarası yetki yabancı unsurlu hukuki uyuşmazlıklarda yargı yetkisinin nasıl kullanılacağı ve diğer bir devlet tarafından kullanılan yargı yetkisinin ülkesi üzerindeki etkilerinin her devletçe serbestçe düzenlenmesidir. Her devlet bu düzenleme ile, sahip bulunduğu yargı yetkisini kullanma şart ve hudutlarını bizzat tayin eder. Yani yargı yetkisini nasıl ve ne genişlikte kullanacağını tesbit eder. Bu nedenle hukuki uyuşmazlıklara mahkemenin bakabilmesi, evvela, devletin o nitelikteki uyuşmazlıklar için yargı yetkisine sahip olmasını gerektirir. Yargı yetkisinin varlığı tespit edildikten sonra, her devlet belirli bir olayda hangi şartlara ve ne gibi ilişkilerle kendi mahkemesinin milletlerarası yetkiye sahip olacağını bizzat tayin eder. Milletlerarası yetkinin genellikle tayininde ülke ile yeterli bir ilişkinin mevcudiyeti aranmaktadır¹⁸⁶.

A) Milletlerarası Yetkinin Objektif Esaslara Göre Tayin Edilmesi

1. Genel Olarak

Yabancılik unsuru taşıyan davaların belirli bir ülkenin mahkemelerinde görülebilmesi için, bu davaların söz konusu ülke ile bağlantısının olması gerekir. O halde, öncelikle, bu bağlantının hangi durumlarda varsayılacağı yani milletlerarası yetki kurallarının hangi esaslara göre tespit edileceği konusunun açıklanması zorunludur¹⁸⁷.

¹⁸⁵ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 1.

¹⁸⁶ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 351.

¹⁸⁷ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 47-48.

Kanunlar ihtilafı kaidelerinde yer alan bağlanma konuları mukayeseli hukuk açısından tetkik edildiğinde, bu konuları belirlemek için kullanılan kavramların sayıca çok olmadığı ve hemen hemen aynı olduğu görülür. Ancak bu genel kavramların içerisinde yer alan hayat ilişkileri her hukuk nizamında aynı olmamaktadır. Diğer bir söyleyişle, belirli bir hukuki müessesenin iç hukuk düzenlemelerindeki yeri farklı olabilmektedir. Böylece belirli bir hayat ilişkisinin vasıflandırılmasında hukuk nizamlarının verdikleri cevaplar da birbirinden farklı olmaktadır.

Kural olarak¹⁸⁸, yabancılık unsuru taşıyan davalarda bir devletin mahkemelerinin yetkisi ülke içi yetki kurallarına göre belirlenmekte, fakat bu yetki kurallarının yetersiz veya eksik kaldığı alanlarda yalnızca milletlerarası yetkiye özgü ek, tamamlayıcı kurallar öngörülmektedir.

Tamamlayıcı kuralların önemli bir özelliği bunların yalnızca yabancı unsurlu uyuşmazlıklar için düzenlenmiş olmalarıdır. Özel hukuka ilişkin işlem veya ilişki herhangi bir şekilde yabancılık unsuru taşımıyorsa, bu kurallar uygulama alanı bulmayacaktır. Buna karşılık ülke içi yetki kuralları çifte fonksiyona sahiptir. Bu kurallar hem tamamen iç hukuka ilişkin davalarda hem de MÖHUK'un 27. maddesinin yaptığı yollama nedeniyle yabancılık unsuruna sahip davalarda Türk mahkemelerinin yer itibarıyla yetkisini belirlerler. Buna karşılık yetki kuralı, diğer yetki hükümlerini bertaraf edecek şekilde emredici nitelikte düzenlenmiş ise dava yalnızca bu yetki kuralının gösterdiği yer mahkemesinde açılmak zorundadır¹⁸⁹.

2. Özel Yetki Kuralı

¹⁸⁸ Nuray EKŞİ: a.g.e, Türk Mahkemelerinin..., 44.

¹⁸⁹ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 46.

Özel yetki, milletlerarası yetkinin tahakkukundan sonra yetkili devletin kendi iç hukuk kaideleri çerçevesinde ve kendi ülkesi dahilinde, yer itibariyle yetkisini ifade eder. Diğer bir deyişle, genel yetki milletlerarası yetkiyi, özel yetki ise, iç hukuktaki yetkiyi ifade etmektedir¹⁹⁰.

Türk mahkemelerinin yabancılık unsuru taşıyan davalarda yetkisi, hem HUMK hem de diğer kanunlardan birinde yer alan hükme göre gerçekleşirse hangi hükme öncelik vereceği sorunu ortaya çıkacaktır. Bu sorun tamamen yetki kurallarının emredici veya tamamlayıcı nitelikte olup olmadıkları ile ilgilidir.

Bazı davalar için davalının ikametgahı mahkemesinin yanında, başka yer mahkemeleri de yetkili kılınmıştır. Kural olarak özel yetki, genel yetkiyi kaldıramaz. Yani, onunla birlikte uygulanır. Demek ki, davacı isterse genel yetkili mahkeme olan davalının ikametgah mahkemesinde, isterse özel yetkili olarak belirlenen mahkemede davasını açabilir¹⁹¹.

MÖHUK, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin belirlenmesini 27. maddesinde iç hukuka havale ettikten sonra, 28, 29, 30 ve 31. maddelerinde özel yetki kurallarını ayrıca düzenlemiştir.

Yetkili mahkemenin davacının seçimiyle belirlenmesi hakkında düzenleme özel yetki konusunu oluşturmaktadır. Yani davacıya tali (alternatif) kuralları sunularak hakkın korunmasını temin etmektedir. İç hukukta yer alan bu özel yetki kaideleri, yabancı şahıslarla ilgili davalarda da milli mahkemelerinin milletlerarası yetkisini tayin etme konusunda da uygulanmaktadır. Örneğin, KZC MUK'un m. 31'e göre, davalının ikametgahı belli değilse veya yoksa, dava davalının mülkünün veya en son bulunduğu yer mahkemesinde incelenir. Aynı düzenleme KZC MUK'un yabancı

¹⁹⁰ Aysel ÇELİKEL: Ahkami Şahsiye Konusundaki Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması, (İstanbul, 1963), 95.

¹⁹¹ Baki KURU: a.g.e., HUMK, 382.

şahıslarla ilgili davalarda milli mahkemelerinin milletlerarası yetkisini düzenleyen m. 416/2 yer almaktadır. Bu husus, AZC MUK'un m. 36/1 ve m. 443/3; ÖZC MUK'un m. 241 ve m. 388; KGZC MUK'un m. 29/1 ve m. 370/1 düzenlenmiştir.

a) Mal Varlığıyla İlgili Davalarda Milletlerarası Yetki

aa) Mameleke ilişkin davalarda yetki

Türkiye'de ikametgahı olmayanlara karşı açılacak olan malvarlığı haklarına ilişkin davalardaki mahkemelerin yetkisi, HUMK'nun 16'nci maddesinde hüküm altına alınmıştır.

HUMK 16 maddesine göre,

“Türkiye dahilinde malum ikametgahı olmayanlar aleyhindeki mal davaları Türkiye’de sakin oldukları mahkemesinde ve Türkiye’de malum meskeni yoksa, emvalinin veya münazaalı şeyin veya teminatı varsa o teminatın bulunduğu mahal mahkemesinde açılır”.

Demek ki, Türkiye’de ikametgahı olmayan davalı Türkiye’de sakin ise yani oturmakta ise, aleyhine açılan malvarlığından doğan davalarda oturmakta olduğu yer mahkemesi yetkilidir. Ancak, eğer davalı Türkiye’de oturmuyorsa, malvarlığından doğan davalar malın bulunduğu yer mahkemesinde açılacaktır. Buradaki mal (emvali) terimini, mamelek yani malvarlığı hakkı şeklinde anlamak gerekir. Buna göre, davalının Türkiye’de menkul veya gayrimenkul bir malı, hisse senedi, poliçe veya bono gibi kıymetli evrakı, telif veya ihtira beratı gibi hakkı varsa, ona karşı Türkiye’de bu mal, senet ve hakların bulunduğu yerde dava açabilecektir¹⁹².

¹⁹² Baki KURU: a.g.e., HUMK, 401.

“Usulün 16. maddesi hükmünce Türkiye dahilinde malum ikametgahı olmayanlar aleyhindeki mal davaları Türkiye’de mukim oldukları mahal mahkemesinde ve Türkiye’de malum meskeni yoksa emvalinin veya münazaalı şeyin veya teminat varsa o teminatın bulunduğu mahal mahkemesinde bakılır. Olayda, dosyadaki kağıtlardan davalının T.C.Merkez Bankası’nda bloke edilmiş parası bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle davaya bakılmak gerekirken yetki yönünden reddine ilişkin önceki kararda direnilmesi usul ve yasaya aykırıdır. Direnme kararı bozulmalıdır”¹⁹³.

HUMK’nun 16 maddesine göre, dava açarken malvarlığının kıymeti yönünden kanun hükmü herhangi bir sınır çizmediğinden dolayı, malvarlığının kıymeti az bile olsa, bu malvarlığının bulunduğu yerde dava açılabilceğinin kabulü gerekmektedir. Ancak hiç şüphesiz üzerinde durulmayacak kadar değersiz bir mal varlığı, mahkemenin yetkisinin ve dolayısıyla da milletlerarası yetkisinin doğumu için yeterli değildir¹⁹⁴.

16. madde sözü edilen davalarda, yetkili mahkemeyi göstermede kullanılan malların bulunduğu yer esasının kapsamına yalnızca gayrimenkul ve menkuller girmez¹⁹⁵.

Davanın söz konusu mallarla ilgili olması zorunluluğu yoktur. Çünkü maddede hem malların hem çekişmeli malın bulunduğu yerdeki mahkemenin yetkisinden söz edilmiştir. Yalnızca çekişmeli malın bulunduğu yer mahkemesine yetki verilmemiştir. O halde çekişmeli mal Türkiye ‘de bulunsa dahi davalının başka mallarının Türkiye’de bulunması halinde Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi meydana gelecektir. Mallar birden fazla yerde bulunuyorsa mahkemenin milletlerarası yetkisini belirlemede hangi

¹⁹³ Y. HGK, E. 1977/2-587; K. 1978/308; T. 7.4.1978; Ata SAKMAR, İlhan YILMAZ, Nuray EKŞİ: ...Uygulamadan Örnekler, 80-81.

¹⁹⁴ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 363.

¹⁹⁵ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 140.

malın bulunduğu yer esas alınacaktır sorusuna 16. maddede çözüm getirmemiştir¹⁹⁶.

Bu nevi yetkinin doğumunda tarafların vatandaşlığı hiçbir role sahip değildir. Ayrıca aleyhine dava ikame edilen şahsın, yabancı ülkede ikametgah sahibi olup olmaması önem taşımamaktadır. Bu nevi tarafların vatandaşlığını ve yabancı ülkede bulunan davalının ikametgahını dikkate almaksızın, doğrudan doğruya malvarlığına bağlı olarak tesis edilen milletlerarası yetki, milletlerarası hukuk alanında "aşırıya kaçan" bir yetki tesisi olarak görülmek istenmektedir. Ancak bu hükmün sadece yabancılar için düzenlenmemiş olduğu, hem Türk hem de yabancı davalılara karşı kullanılabileceği ve bir ülkede malvarlığı edinen şahısların, o ülkenin milletlerarası yetkisi ile de ilişki içine girmiş olacağı gözden kaçırılmamalıdır¹⁹⁷.

Davalının ikametgahı veya meskeni bulunduğu takdirde genel yetkili mahkeme varolacağından davacı isterse m. 9, ister m. 16'ya göre dava açabilecektir¹⁹⁸.

Davalının ikametgahı belli değilse, dava davalının mülkü bulunduğu veya son defa oturduğu yer mahkemesinde görülür (AZC MUK m. 36/1; KZC MUK m. 32/1; KGZC MUK m. 29/1; ÖZC MUK m. 241/2; HUMK m. 16). Ancak gayri menkullerle ilgili davalarda gayri menkullün bulunduğu yer mahkemesi yetkilidir. Bununla beraber eğer mülk, devlet siciline kayıtlı ise o devletin hukuku uygulanır¹⁹⁹.

Bazı davaların mutlaka belli yer mahkemesinde açılması kanunla öngörülmüştür ki, bu halde kesin yetki söz konusudur.

¹⁹⁶ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 141.

¹⁹⁷ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 362-363.

¹⁹⁸ Aysel ÇELİKEL: a.g.e., MÖHUK, 327.

¹⁹⁹ KZC MÖHK m. 1111; AZC MÖHK m. 20; KGZC MÖHK m. 1197; ÖZC MÖHK m. 1188.

Bir yetki kuralının milletlerarası usul hukuku anlamında bir kesin yetki kuralı olup olmadığı, o maddenin ifadesinden, konuluş amacından ve yabancı unsurlu davaların özellikleri nazara alınarak tayin edilebilir.²⁰⁰

Kesin yetki, davaların ancak mahalli mahkemelerde görülebileceğini ve yabancı mahkemelerin bu konularda hiçbir şekilde yetkili sayılmayacaklarını ifade etmektedir.²⁰¹

Devletlerin kendi mahkemelerinin kesin yetkili olduğunu beyan ettikleri konular ya kendi maddi hukuk kurallarının idaresi altındadır ya da bu konulara ilişkin hak iddiaları devletin politik menfaatleri veya taraflar arasındaki menfaatleri dengelemek durumunda olan devlet otoriteleri üzerinde etkili olmaktadır.

MÖHUK'ta hangi yetki kurallarının milletlerarası yetki bakımından kesin nitelik taşıdığını belirtmemiştir. Türk hukukunda kamu düzenine ilişkin yetki kuralları arasında bir ayırım yapılmakta ve bu kurallardan bazılarının münhasır nitelikte olduğu belirtilmektedir.²⁰² Kesin yetki kavramı, kamu düzenine ilişkin yetki kavramından farklı olarak HUMK'da kullanılmamıştır. Bu kavram Türk hukukuna doktrin ile yerleşmiş ve MÖHUK ile yasallaşmıştır.

Kazak (m. 417/1), Kırgız (m. 371/1), Azeri (m. 444/1) ve Özbek (m. 223/7) medeni usul hukukunda²⁰³ gayri menkulle ilgisi olan bütün davalarda mahkemelerinin kesin yetkili olduğu belirtilmiştir²⁰⁴.

Türk doktrininin Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi bakımından kesin yetki taşıdığına görüş birliğine vardığı tek hüküm ise, HUMK'nun 13

²⁰⁰ Aysel ÇELİKEL: a.g.e., MÖHUK, 295.

²⁰¹ Ata SAKMAR: Yabancı İlamların Türkiye'deki Sonuçları, (İstanbul, 1982), 99.

²⁰² Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 213.

²⁰³ Bkz. EK: Kanunlar Metni.

²⁰⁴ Aynı düzenleme 7 Ekim 2002 tarihli Konvansyon m. 22/3.

maddesinde düzenlenen gayri menkulün aynına ilişkin davalardaki yetkiyi düzenlenen hükümdür.²⁰⁵

HUMK'nun 13 maddesine göre,

"Gayrimenkul müteallik davalar, gayri menkulün bulunduğu mahal mahkemesinde ikame olunur.

Gayri menkule müteallik dava sebebi ne olursa olsun gayri menkulün aynına veya gayrimenkul üzerinde bir hakka veya muvakkat olsa bile aynın zilliyetliğine veyahut hakkı hapsine mütedair olanlardır. İrtifak haklarına dair iddialarda, üzerine irtifak hakkı taalluk eden malın bulunduğu mahal mahkemesi salahiyyettardır.

Dava birden ziyade gayri menkule ait gayri menkullerden birinin bulunduğu mahal mahkemesinde ikame olunur" şeklindedir.

Taşınmaz mala ilişkin davalar, taşınmaz malın aynı ile, başka bir deyişle mülkiyet hakkının özü ile üzerindeki aynı bir hakka ilişkin davalardır. Taşınmazın bulunduğu yerde keşif yapmakta kolaylık, davanın hallinde zaman ve giderlerden tasarruf sağlayacağı için usulün 13. maddesinde taşınmazın bulunduğu yer mahkemesinin kesin olarak yetkili olduğu kabul edilmiştir. Bu maddedeki yetki, kamu düzeni ile ilgili olduğu için kesin yetki kurallarındandır²⁰⁶.

Artık davacı bu durumda davalının ikametgahı mahkemesinde davayı açamayacaktır. Zira bu davada gayrimenkulun bulunduğu yer mahkemesinin kesin yetkisi bulunmaktadır²⁰⁷.

Yargıtay'a göre ²⁰⁸, *"taşınmazın aynına ilişkin davaların, taşınmazın bulunduğu yer mahkemesinde açılacağı hakkında Usul Kanun'unun 13.*

²⁰⁵ Ergin NOMER: a.g.e.,DHH, 355; Aysel ÇELİKEL: a.g.e., MÖHUK, 296; Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin., 220-221.

²⁰⁶ Orhan YILMAZ: "Taşınmaz Mallara İlişkin Davalarda Yetki", Yargıtay Dergisi, C. 3, (Ankara, 1978), 374.

²⁰⁷ Baki KURU: a.g.e., HUMK, 384.

²⁰⁸ Y. 13 HD, E. 1993/408; K. 1993/560; T. 29.01.1993, Ahmet Cemal RUHİ: Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun, (Ankara, 2003), 238.

maddesindeki kural, diğer yetki kurallarından ayrı olarak kamu düzenine ilişkindir ve duruşma bitinceye kadar mahkemece kendiliğinden nazara alınabilir...” şeklinde.

bb) Haksız fiillere ilişkin davalarda yetki

Haksız fiil hukuka aykırı işlenmiş fiillerden doğan zararlar nedeniyle ortaya çıkabilir. Sorumluluk kusura dayalı veya kusursuz sorumluluk biçiminde olabilir. Haksız fiil zarar veren ile zarar gören arasında bir akdin ihlali olarak da ortaya çıkabilir. Ayrıca medya yoluyla şahsiyet haklarına yapılan tecavüzler, haksız rekabet yoluyla tecavüz, trafik kazaları sonucu ortaya çıkabilir²⁰⁹.

Haksız fiillerden örneğin, *“aile yardımcısının sağlığına veya ölümüne neden olan zarardan dolayı açılacak davalarda”*, eğer zarar Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında vuku bulmuşsa veya davacının Kazakistan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa (KZC MUK m. 416/4; AZC MUK m. 443/5; KGZC MUK m. 370/4); *vicdan, şeref ve iş otoriteyi koruma hakkındaki davalarda* davacının Kazakistan Cumhuriyetinde ikametgahı mevcutsa yetkilidir (KZC MUK m. 416/9; AZC MUK m. 443/10; KGZC MUK m.370/9; ÖZC MUK m. 223/6). Dolayısıyla kanun koyucu haksız fiillerle meydana gelen yabancı unsurlu uyuşmazlıklarda mahkemelerin yetkiye sahip olabilmesi için sadece eylemin *“vuku bulduğu”* yeri değil, bununla beraber bazı haksız fiil davalarında ek kural olarak davacının *“ikametgahının bulunmasını da”* aramaktadır.

Olayda, *“Kazak firmasının “MC ve TO” müdürü (davalı), Rusya vatandaşı Z’nin (davacı) şeref ve iş itibarının zedelendiği hakkındaki yargılamanın durdurulmasını istemektedir. Davalı, gerekçe olarak KC MUK’un m. 416/9 fıkrasına göre davacının dava talebinde bulunması için Kazakistan sınırlarında ikametgahı*

²⁰⁹ Aysel ÇELİKEL: a.g.e., MÖHUK, 260.

olması gerektiğini, dolayısıyla Rus vatandaşı Z'nın dava talebinde bulunma hakkının olmadığı ileri sürmektedir.

Davacı kendi dava talebinde Aktobe şehrinde ikametgahın ve taşınmaz mülkünün olduğunu adres dairesinden alınan belgeyle ispatlamaktadır.

KZC MUK m. 416/1 uyarınca Kazak mahkemeleri yabancı unsurlu uyuşmazlıklarda eğer davalının ikametgahı varsa davaya bakmaya yetkilidir.

Ancak m. 416/9'a göre, vicdan, şeref ve iş itibarını koruma hakkındaki davalarda ise davacının ikametgahını aramaktadır.

7 Ekim 2002 tarihli Ceza ve Aile, Medeni İlişkilerde Adli Yardım hakkındaki Konvansiyonun (Kazakistan ve Rusya taraftar) hukuki kuralları incelendi. Konvansiyonun m. 22/2/b fıkrasına göre, "vicdan, şeref ve iş itibarının korunması hakkındaki davalar davacının ikametgah mahkemesinde görülür" şeklindedir. Yukarıda getirilen gerekçeler hususunda Aktobe ilçe mahkemesi davalının dava dilekçesinin reddine karar vermiştir. Çünkü davacının Aktobe şehrinde ikametgah sahibi olduğu ispatlanmıştır. Dolayısıyla davalının mahkemenin yetkisizlik konusundaki itirazı yerinde değildir"²¹⁰.

Mahkemelerin mülke verilen zararlardan meydana gelen davalara ilişkin milletlerarası yetkiye sahip olması hususunda "mülke getirilen zararın vuku bulunduğu yer" kuralı uygulanır²¹¹.

HUMK m. 21 uyarınca, haksız fiilden doğan davalar, haksız fiilin vuku bulunduğu yer mahkemesinde açılabilir. Ancak, HUMK m. 21'de yer alan "haksız fiilin vuku bulunduğu yer" deyiminin haksız fiilin gerçekleştiği yer olarak mı yoksa zararın meydana geldiği yer olarak mı yorumlanması gerektiği açık değildir²¹².

MÖHUK'un m. 25'e göre, "Haksız fiilden doğan borçlar haksız fiilin işlendiği yer hukukuna tabidir. Haksız fiilin işlendiği yer ile zararın meydana geldiği yerin farklı ülkelerde olması halinde, zararın meydana geldiği yer hukuku uygulanır. Haksız

²¹⁰ Grajdanskoe Zakonodatelstvo: "Sudebniye Resheniye", (Almatı, 2004), S. 14, 279-280.

²¹¹ KZC MUK m. 416/5; AZC MUK m. 443/6; KGZC MUK m. 370/5; ÖZC İUK m. 223/4.

²¹² Haluk BİLGİÇ: "Genel Olarak Haksız Fiillerden ve Özellikle İnternet Üzerinden İşlenen Haksız Fiillerden Doğan İhtilaflarda Yetkili Mahkemenin Belirlenmesi", Türkiye Barolar Birliği, 75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki KURU'ya Armağan, (Ankara, 2004), 225.

fiilden doğan borç ilişkisinin başka bir ülke ile daha yakın irtibatı olması halinde bu ülke hukuku uygulanabilir” şeklindedir.

Doktrinde, HUMK 21. maddeye göre, haksız fiilin ne olduğu ve haksız fiilin vukuundan ne anlaşılması gerektiğine ancak *lex fori* tarafından karar verilmesi gerektiği belirtmiştir²¹³. Buna göre, milletlerarası yetkiyi tesis edecek olan “haksız fiilin işlendiği yer”, belirlenmelidir. Doktrindeki hakim görüşe²¹⁴ göre, “haksız fiilin vuku bulunduğu yer” deyimini fiilin esaslı unsurlarının gerçekleştiği yer olarak anlaşılmalıdır. “Fiil” ve “zarar” unsurları haksız fiil davalarında esaslı unsurlar olduğundan, bunlardan birinin gerçekleştiği bir yerde dava açılabilmelidir.

Bir haksız fiil birden fazla kişi tarafından işlenmiş ise, bu kişilere karşı açılacak dava, ortak yetkili mahkeme olan haksız fiilin işlendiği yer mahkemesinde görülür (m. 21).

Yayın ile maddi ve manevi kişilik haklarına saldırı haksız fiil olduğundan, fiile ilişkin dava HUMK’nun m. 21. maddesi gereğince haksız fiilin işlendiği veya sonucun ve zararın gerçekleştiği yerde açılmalıdır. Şayet haksız fiil bir gazetede veya gazetede yayınlanan bir ilan ile işlenmiş ise, gazetenin yayımlandığı ve satıldığı yerlerdeki mahkemelerinin bu haksız fiilden doğan dava için yetkili olduğu Yargıtay kararında ifade edilmiştir:

“Davacı, davalı sendikanın yayın organı olan (ve Ankara’da yayımlanan) gazetede çıkan yazı ile aynı sendika tarafından yazılıp dağıtılan bildiri dolayısıyla maruz kaldığı hakaret ve tehditten dolayı tazminat talep etmektedir. Hakaret ve tehdit fiilini ihtiva eden gazete ve beyannamenin (bildirinin) İstanbul’da da dağıtıldığında taraflar arasında bir uyumsuzluk bulunmamaktadır. O halde tazminat davasına konu olan haksız fiilin İstanbul’da işlenmiş olduğunun kabulü zorunludur. HUMK m. 21 gereğince haksız fiilden mütevellit dava o fiilin vuku bulunduğu mahal (İstanbul) mahkemesinde de açılabilir²¹⁵.

²¹³ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 282.

²¹⁴ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 104; Baki KURU: a.g.e., HUMK, 483; Bilge NECİP: Medeni Usul Hukuku Dersleri, 2 Bası, (Ankara, 1967), 184.

²¹⁵ 4. HD. T. 13.02. 1976, 1117/477, naklen Baki KURU: a.g.e., 483.

Bu olaylarda milletlerarası yetki ister fiilin yapıldığı yere isterse de zararın meydana geldiği yere göre tayin edilsin, yetki esası ile mahkemenin yargı çevresi arasında doğal bir bağlantı vardır. Fakat diğer bazı durumlarda fiil ve zararın meydana geldiği yer ile haksız fiilin tarafları arasındaki bağlantının tamamen tesadüfi ve arızı nitelik taşıması mümkündür. Örneğin yabancı bir gemi Türk karasularında seyrederken gemi adamlarından birinin diğerini yaralaması. Bu haksız fiil ve bunun sonuçları Türk karasularında meydana geldiğinden Türk mahkemeleri 21. maddeye göre milletlerarası yetkiye sahip olacaktır. Fakat olayla Türkiye'nin ilgisi tamamen tesadüfe dayanmaktadır²¹⁶.

b) Şahıs Varlığı Haklarına İlişkin Davalarda Milletlerarası Yetki

Ülke üzerindeki hakimiyet devlete, devletler hukukunca verilmiş olan hakimiyet hakkının kullanılmasını konu olarak ele alır. Buna mukabil şahıs üzerindeki hakimiyete yer itibariyle bir ilişki değil, fakat maddi bir ilişki, yani "vatandaşlık" esas teşkil eder. Diğer taraftan vatandaşlık aynı zamanda milletlerarası yetkinin tesisinde kullanılan önemli bir bağlama noktasıdır. Bununla beraber vatandaşlık milletlerarası yetkiyi mutlaka tesis eden bir bağlama noktası değildir. Farklı bir söyleyişle, milletlerarası yetki, diğer bağlama noktalarının mevcudiyetine, mesela, tarafların iradesine veya ikametgaha bağlı olarak da tesis edilebilir²¹⁷.

aa) Boşanma davalarda yetki

²¹⁶ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 103.

²¹⁷ Ergin NOMER: a.g.m., Milletlerarası Yetki Mefhumu..., 408.

Her devlet kendi vatandaşlarının menfaatini ve haklarını savunma hususunda yetkilidir.

Türk Cumhuriyetleri (Kazak, Kırgız, Özbek, Azeri) mahkemelerinin boşanma davalarındaki yetkisi, hem özel yetki hem kesin yetki kuralına girmektedir. Ancak boşanma davalarında milli mahkemelerin milletlerarası kesin yetkisi, tarafların ikisinin de ülke sınırında ikametgahının bulunması halinde mevcuttur (KZC MUK m. 417/3; KGZC MUK m. 317/2; AZC MUK m. 444/6). Yani ülke vatandaşı ile vatansız veya yabancıların aralarındaki boşanma davası iki tarafın ülkede ikametgahının bulunduğu durumlarda mahkemeler kesin yetkiye sahiptir.

Kazakistan'da yabancı boşanma kararların tanınması için eşlerin birisi boşanma sırasında Kazakistan sınır dışında yaşaması gerekir. Eğer kazak vatandaş eşlerin ikisinin de yabancı ülkede ikametgahı varsa, o zaman eşler kendi seçimleriyle ikametgahının bulunduğu ülkede veya Kazakistan'da boşanma davasını açabilirler. Burada yetki "vatandaşlık" esasına dayanmaktadır²¹⁸.

Özel yetki kuralında ise, davacının ilgili devlette ikametgahı veya eşlerin birisi ilgili devletin vatandaşı olması gerekmektedir (KZC MUK m. 416/8; KGZC MUK m. 370/8; AZC MUK m. 443/9).

ÖZC Aile Kanunu'nun m. 236 uyarınca, yabancı unsurlu boşanma davalarında, eğer boşanma ÖZC vatandaşı ile yabancı vatandaş arasında Özbekistan sınırlarında gerçekleşiyorsa, Özbekistan kanunları uygulanır. Özbekistan AK'un m. 236/2'nci fıkrasına göre, yurt dışında yaşayan Özbek vatandaşı, eşinin vatandaşlığı esas alınmadan Özbek mahkemelerinde boşanma davasını açabilmektedir. Böylece yurt dışında bulunan Özbek vatandaşı yabancı ülkede yaşayan yabancıyla boşanabilmektedir. Bu kuralın Özbek kanunlarda öngörülmesi, bazı devletlerde yabancıların boşanma

²¹⁸ S. SARSEMBAEV: a.g.e., 244.

davası açma hakkından mahrum olmasından konulmuştur²¹⁹. Yabancı unsurlu boşanma davalarına Özbekistan’da yaşayan vatandaşlar için öngörülen iç hukuk kuralları uygulanır. Özbekistan’da yaşayan davacı, yurt dışında yaşayan yabancıya karşı Özbek mahkemelerinde boşanma davası açabilir²²⁰ (AK m. 236).

Yabancı unsurlu boşanma davalarında Türk mahkemelerinin yetkisi konusu, hem genel²²¹ ve özel yetki kuralı²²², hem de tali²²³ yetki kuralı açısından incelenmektedir.

Türk hukukunda HUMK m. 9/1 fıkrasında “genel yetki” kuralını (davalının ikametgahı) belirledikten sonra 3 fıkrasında, boşanma ve ayrılık davaları için özel yetki kuralı düzenlemiştir. Fıkra 3’e göre, *“Boşanma veya ayrılık davalarında yetkili mahkeme, davacının ikametgahı veya eşlerin davadan evvel son defa altı aydan beri birlikte oturdukları yer mahkemesidir”*.

Demek ki, boşanma ve ayrılık davalarında iki yetki kuralı vardır ve davacı bu iki yerden birinde boşanma davası açabilir. Yani, m. 9/3’teki yetkili mahkemelerinden birini seçme hakkı davacıya tanınmıştır²²⁴. Diğer taraftan, boşanma davalarında yetki konusunu düzenleyen MK’un 168. maddesi ise şu şekildedir, *“boşanma veya ayrılık davalarında yetkili mahkeme eşlerden birinin yerleşim yeri veya davadan önce son defa altı aydan beri birlikte oturdukları yer mahkemesidir”*. Ancak davacı iki yerden birini seçme hakkını kullanmayarak başka yerde boşanma davası açarsa, o zaman seçme hakkı davalıya geçer²²⁵.

²¹⁹ İ. DJURAEVA: Pravovoe Polojenije İnostrannih Grajdan I Lits bez Graldanstva v Mejdunarodnom Shastnom Prave, (Taşkent, 2004), 65.

²²⁰ Aynı düzenleme: AZC AK m. 150; KZC AK m. 204; KGZC AK m. 167.

²²¹ HUMK m. 9/1.

²²² HUMK m. 9/3 ve MK m. 168.

²²³ MÖHUK m.28.

²²⁴ Bülent ÇİÇEKLi: a.g.m., 63.

²²⁵ Baki KURU: a.g.e., HUMK, 402.

Boşanma davasında yetki kuralları, kamu düzeni ile ilgili olmadığından, ilk (iptidai) itiraz yolu ile yetkisizlik itirazında bulunmadıkça, mahkeme kendiliğinden yetkisizlik kararı veremez²²⁶.

MÖHUK 28. madde yabancı ülkelerde bulunan ve Türkiye’de ikametgahları bulunmayan Türk vatandaşlarının bulundukları ülkede dava açmalarına imkan tanımakta ve Türklerin kişi hallerine ilişkin uyuşmazlıklarda Türk mahkemelerinin münhasır yetkili olmadıklarını ifade etmektedir. Böylece, yabancı ülkede ikametgah sahibi olan Türk vatandaşları, kişi hallerine ilişkin davalarını ve bu kapsamda boşanma davalarını, isterlerse yabancı ülke mahkemelerinde, isterlerse Türk mahkemelerinde açabilmektedirler.

Konuyla ilgili Yargıtay kararlarına göre,

*“Eşlerin yurt dışında yabancı mahkemeden boşanma kararı almış olmalarına rağmen, bu ilamın tenfizi için mahkemeye başvurmayıp, Türkiye’de ayrıca davası açmaları mümkündür. 28’inci maddedeki (dava açılmaz ise) şeklindeki ifade hukuki engellere yöneliktir. Bazı devletlerin yabancıların kişi hallerine ait davaları görmemesi veya davacının davasını yabancı mahkemede açmak istememesi ihtimallerinde, davacı Türkiye’de dava açabilir”.*²²⁷

Türklerin kişi hallerine ilişkin davalarda Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi MÖHUK’un 28 maddesinde düzenlenmiştir:

“Türkiye’de ikametgahı bulunmayan Türk vatandaşlarının, kişi hallerine ilişkin davaları, ikamet ettikleri ülke mahkemesinde açılmadığı veya açılmadığı takdirde Türkiye’de yer itibarıyla yetkili mahkemede, bulunmaması halinde ilgilinin sakin olduğu yer, Türkiye’de sakin değilse Türkiye’deki son ikametgahı mahkemesinde, o da bulunmadığı takdirde Ankara, İstanbul veya İzmir Mahkemelerinden birinde görülür”.

Türklerin kişi hallerine ilişkin davalarda Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini düzenleyen 28. madde, iç hukukun yer itibarıyla yetki

²²⁶ YHGK, E. 1998/2-276; K. 1998/297; T. 22.04.1998, Ahmet Cemal RUHİ: a.g.e., 247-248.

²²⁷ Y. 2. HD. E. 1985/11103; K.1986/97; T. 14.1.1986.

kurallarıyla bağlı olmaksızın, milletlerarası yetkili bir Türk mahkemesinin “daima” hazır bulundurulması amacını gütmektedir.²²⁸

28. maddedeki ek (tamamlayıcı) yetki kuralının uygulanabilmesi için, her iki tarafın da Türk vatandaşı olması gerekli değildir. Sadece taraflardan biri Türk vatandaşı olsa dahi, dava Türk vatandaşının kişi hallerine ilişkin olduğu takdirde, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi daima tesis edilmiş olur. Şahsi statüsünün değişmesi söz konusu olan tarafın davalı veya davacı Türk vatandaşı olması yeterlidir. 28. maddeye göre Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin doğabilmesi için, taraflardan birinin dava ikamesi sırasında Türk vatandaşlığına sahip olması yeterli olup, dava sırasında ilgilinin Türk vatandaşlığını kaybetmesi bir kez kazanılmış olan milletlerarası yetkiye herhangi bir etki yapmaz.²²⁹

Türk vatandaşı olma koşulu Türk hukukuna yani Türk Vatandaşlık Kanunu hükümlerine göre belirlenir. 28. madde hükmü çerçevesinde, tabiiyetsizler ile mülteciler Türk vatandaşları ile aynı durumda değerlendirilmezler. 28. madde sadece Türk vatandaşlığına sahip kişiler için uygulanır.

Doktrinde aksine görüş²³⁰ olmakla birlikte, 28. maddenin uygulanabilmesi için söz konusu uyuşmazlığın herhangi bir şekilde yabancılık unsuru taşıması gerekir. Gerek MÖHUK’un 1. maddesinde yer alan işbu kanunun yabancılık unsuru taşıyan işlem ve ilişkilerde Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini düzenlediği şeklindeki hükmü, gerekse 28. maddenin metninin kaleme alınış tarzı farklı bir yoruma izin vermemektedir.²³¹ Böylece, kişi hallerine ilişkin

²²⁸ Bülent ÇİÇEKLİ: a.g.m., 68.

²²⁹ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 366-367.

²³⁰ Nomer’e göre, “28’inci madde hükmünün bu özelliği de, hem sadece bir Türk vatandaşının ilgilendiren yabancılık unsuruna sahip olmayan olaylar için, hem de taraflardan birinin yabancı olduğu olaylar için uygulanmasıdır”: Bkz. Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 366.

²³¹ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 154.

ihtilaf, iki Türk arasında olsa bile, bunların ikametgahlarının yabancı ülkede olması taraflar arasındaki ilişkiye yabancılık unsuru kazandırmaktadır.²³²

Madde 28'deki yetki esaslarının uygulanabilmesi için dava konusunun bazı özellikleri taşıması gerekmektedir:

1. Dava, Türk vatandaşlarının kişi hallerine ilişkin olması gerekir, bunu hakim kendi hukukuna göre vasıflandırır;
2. Türk vatandaşlarının Türkiye'de ikametgahının bulunmaması gerekir. Türkiye'de ikametgahı bulunanlar için milletlerarası yetkili bir Türk mahkemesi genel prensibe göre mevcut (MÖHUK, m.27; HUMK, m.9) olacağından, 28. maddenin uygulanmasına gerek kalmayacaktır. Önemli olan, dava açıldığı sırada Türk vatandaşının ikametgahının yabancı ülkede bulunmasıdır. Sonradan kendisinin ikamet yerinin değiştirmesi, örneğin Türkiye'ye dönmesi sonucu değiştirmez²³³.
3. Türk vatandaşlarının kişi hallerine ilişkin davalarının "ikamet ettikleri ülke" mahkemesinde açılmamış veya açılmamış olması şarttır. Türk vatandaşının bulunduğu yabancı ülkede dava açmaması, bazı hallerde kendi iradesine bağlı iken, bazı durumlarda ise bulunduğu yabancı ülke kanunlarının yabancıların kişi hallerine ilişkin uyuşmazlıklarda kendi ülke mahkemelerini yetkisiz görmelerinden kaynaklanabilmektedir. Yabancı ülkede dava açılmış ve karara bağlanmışsa, 28. maddenin aradığı şartlardan biri olan ikametgahı bulunduğu yabancı ülkede dava açılmaması şartı gerçekleşmemiştir.²³⁴ Eğer Türk vatandaşının ikamet

²³² Bülent ÇİÇEKLi: a.g.m., 70.

²³³ Şeref ÜNAL:"Boşanmada Yetkili Mahkeme", Yargıtay Dergisi, S.1-2, (Ocak-Nisan, 1993), 177.

²³⁴ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 157.

ettiği ülkede davayı açmış ise, Türk mahkemelerinde açılacak aynı konulu dava “milletlerarası derdestlik”²³⁵ itirazı ile karşılaşabilecektir.²³⁶

Türk vatandaşlarının kişi hallerine ilişkin davalarında, usul hukukuna göre yer itibariyle yetkili mahkeme mevcut değilse, mesela Türk’ün ikametgahı Türkiye’de bulunmuyorsa ve diğer yer itibariyle yetkili bir mahkeme de yoksa 28’inci madde hükmünde belirtilen mahkemeler yetki kazanır. Buna göre, ilgili Türkiye’de sakin olduğu yer, sakin değilse Türkiye’de son ikametgahı mahkemesi, o da bulunmadığı takdirde Ankara, İstanbul veya İzmir mahkemelerinden biri davayı görebilir.

Yabancı ülkede yaşayan ve Türkiye’de ikametgahı bulunmayan Türk vatandaşları, kişisel hallerine ilişkin ihtilaflarda, yukarıda sayılan mahkemelerinin birine başvurabileceklerdir. Bir yandan, Türk mahkemelerinin Türklerin kişi hallerine ilişkin davalar bakımından milletlerarası alandaki münhasır yetki kaldırılmış²³⁷ ve böylece yabancı ülkede yaşayan Türk vatandaşlarına kişisel hallerine ilişkin ihtilafları halle yetkili bir yabancı mahkeme bulabildikleri takdirde, bu mahkemeye başvuru imkanı sağlanmıştır.²³⁸

Ayrıca, 28’inci maddenin Türkiye’de ikametgahı bulunmayan Türk vatandaşları için bir hüküm getirmiş olması, Türkiye’de ikametgah sahibi Türk vatandaşları için Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin “münhasır” olduğu sonucunu vermez. 28’inci madde hükmü, genel milletlerarası yetki hükmüne (m. 27) ek olarak (tamamlayıcı) getirilmiş ve Türk vatandaşlarının kişi hallerine ilişkin ihtilaflarında Türkiye’de mahkemesiz bırakmamak

²³⁵ Bir davanın derdest olabilmesi için her iki davanın tarafları, konuları ve dava sebepleri aynı olamsı gerekir: ayrıntılı bilgi için bkz. Ziya AKINCI, Milletlerarası Usul Hukukunda Yetki Sözleşmesine Dayanan Yabancı Derdestlik, Ankara, 2002.

²³⁶ Ergin NOMER: “Türklerin Kişi Hallerine İlişkin İhtilafları ve Türk Mahkemelerinin Münhasır Yetkisi”, MHB, S. 1, (İstanbul, 1983), 13.

²³⁷ HUMK, m.18

²³⁸ Metin TULUAY: “Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Düşünceler”, MHB, S. 1, (İstanbul, 1982), 24.

gayesiyle kaleme alınmıştır.²³⁹ Yargıtay 2. HD kararına göre ²⁴⁰, “*yabancı ülkede oturan Türk vatandaşları kişi hallerine ait davaları isterlerse oturdukları yerdeki mahkemede, isterlerse yetkili Türk mahkemesinde açabilirler (MÖHUK m.28). Bu konuda Türk mahkemesinin kesin yetkisi yoktur*” .

Türk vatandaşının ikamet ettiği ülkede açılacak bir davadan söz edilmesinden hareketle, ilgili Türk vatandaşının ikamet etmediği (oturmadiğı, sakin olmadığı) ülke mahkemeleri karşısında Türk mahkemelerinin münhasır bir yetkiye sahip olduğı sonucuna varılamaz²⁴¹. 28’inci madde hükmü, ancak ikamet edilen yerde açılan bir davanın, Türk mahkemesinde derdestlik itirazına konu olabileceğini ifade etmektedir. Eğer Türk vatandaşının ikamet etmediğı bir ülkede dava açılmış ise, bu dava ileri sürülerek Türk mahkemesinde derdestlik itirazda bulunulamaz. Şu halde, Türk vatandaşlarının ikamet etmedikleri bir yabancı ülkeden alınmış kişi hallerine ilişkin bir mahkeme ilamı da, Türk mahkemelerinin münhasır yetkisine giren bir konuda verilmiş değildir ²⁴². Dolayısıyla 28’inci maddesine göre, Türkiye’de ikametgahı bulunmayan Türk vatandaşları oturdukları ülke mahkemesinde dava açabilirler ve yabancı ülkenin bu şekilde vermiş oldukları kararlar da 42’inci madde uyarınca Türkiye’de kesin hüküm olarak tanınabilir²⁴³.

bb) Yabancı şahıslarla ilgili davalarda yetki

²³⁹ Ergin NOMER: a.g.m., Türklerin Kişi..., 13.

²⁴⁰ Y. 2 HD, E. 1998/938; K. 1998/3251; T.18.3.1998.

²⁴¹ Ergin NOMER: a.g.m., Türklerin Kişi..., 13.

²⁴² Bilgin TİRYAKİOĞLU: Yabancı Boşanma Kararlarının Türkiye’de Tanınması ve Tenfizi, (Ankara, 1996), 45.

²⁴³ Şeref ÜNAL: “Türklerin Kişi Hallerine İlişkin Davalarda Yabancı Mahkemelerin Yetkisi”, Yargıtay Dergisi, S.3, (Temmuz, 1993), 363.

Türk Cumhuriyetlerin Anayasası'nda yabancılara ve vatansızlara kendi vatandaşlarına tanılan aynı haklar (bazı istisnalar dışında, seçme hakkı, çalışma) tanınmaktadır²⁴⁴.

Azerbaycan'ın 13 Mart 1996 tarihli "Yabancılar ve Vatansızların Hukuki Durumu" hakkındaki Karar'ın 2'inci maddesi, "yabancı" ve "vatansızlar" anlamına açıklık getirmektedir. Kanuna göre, yabancı – AZC'nin vatandaşı olmayan ve başka devletin vatandaşı olan şahıslardır. Vatansızlar – AZC'nin vatandaşı olmayan ve diğer devletin de vatandaşlığına sahip olmayan şahıslardır.

Yabancıların hak ve fiil ehliyeti vatandaşı olduğu devletin kanunlarına göre tayin edilir. Yabancıların bir kaç vatandaşlığı olduğu durumlarda yabancıların sıkı bağlı olduğu devletin kanunlarına göre tayin edilir²⁴⁵. Yabancıların daha sıkı bağlı olduğu devlet dediğimiz, yabancıların yaşadığı, malın çok kısmının bulunduğu ve milli yakınlığı olan devlet anlaşılmalıdır²⁴⁶.

Yabancıların kişi hallerine ilişkin bütün davalarda, ülke içi yetki kurallarında yer alan bağlama noktalarının²⁴⁷ Türkiye'de bulunması halinde Türk mahkemeleri milletlerarası yetkiye sahiptir.

MÖHUK'un 29 maddesine göre, " *Türkiye'de ikametgahı bulunmayan yabancı hakkında vesayet, kayyımlık, hacir, gaiplik ve ölmüş sayılma kararları ilgilinin Türkiye'de sakin olduğu yer, sakin değilse mallarının bulunduğu yer mahkemesince verilir*".

Madde, sırayla iki ayrı yetki esası getirmiştir. Hakkında vesayet, hacir, kayyımlık, gaiplik ve ölmüş sayılma kararı verilecek olan yabancıların Türkiye'de *sakin olduğu yer varsa, bu yer mahkemesi yetkili olacaktır*. İlgilinin

²⁴⁴ KZC m. 12/4; KGZC m. 14/2; AZC m. 79/1; ÖZC m. 23.

²⁴⁵ Mayıl BAYRAMOV: Azərbaycan Pespublikasının Mahkeme Hakimiyyəti, (Bakı, 2004), 361.

²⁴⁶ H. ASADOV: a.g.e., 509.

²⁴⁷ MÖHUK m. 29'a göre, bağlama noktaları: yabancıların sakin olduğu yer, malların bulunduğu yer.

Türkiye’de *sakin olduğu yeri yoksa mallarının bulunduğu yer mahkemesi yetkilidir*²⁴⁸.

29. madde yabancıların bütün kişi hallerine ilişkin davalarda değil, belirli konularla ilgili davalar açısından yetki esasları getirmiştir. **Vesayet, hacir, kayyımlık, gaiplik ve ölmüş sayılma** konularını içeren bu maddenin kapsamı genişletilerek belirtilen konular dışında kalan yabancıların kişi hallerine ilişkin diğer davalarında uygulanmaz. Madde sayılan beş konu dışında kalan diğer kişi hallerine ilişkin uyuşmazlıklarda genel kural geçerlidir. Yani MÖHUK’un 27. maddesi uyarınca iç hukukun yer itibarıyla yetki kuralları uygulama alanı bulacaktır.²⁴⁹

MÖHUK’un 10 maddesine göre de, milli hukukuna göre hakkında gaiplik ve ölmüş sayılma kararı verilemeyen kişinin mallarının Türkiye’de bulunması hallerinde, Türk hukukuna göre gaiplik veya ölmüş sayılma kararı verilir. Bu maddenin uygulanabilmesi için, dava yabancıların vesayet, hacir, kayyımlık, gaiplik ve ölmüş sayılma konuları ile ilgili olmalıdır ve ilgilinin Türkiye’de ikametgahı, meskeni de bulunmamalıdır.

AZC MÖHK’un m. 11; ÖZC MÖHK’un m. 1170; KGZC MÖHK m. 1179; KZC MÖHK m. 1096’a göre, “*yabancı şahısların gaip ve ölmüş sayılması, işbu davaya bakan mahkemenin kanunu uygulanır*” şeklindedir. Dolayısıyla bu durumlarda lex fori’ye üstünlük tanınmaktadır²⁵⁰.

Şahsı gaip veya ölmüş sayılması hususunda ilgilinin sıkı bağlı olduğu hukuku uygulanır, bu hukuk ikametgah veya vatandaşlık hukuku olabilir. Ancak, vasıflandırma diğer devlet yargı organı tarafından yapıldığı zaman hakimnin hukuku uygulanır. Örneğin, Kazakistan ve Azerbaycan arasındaki Adli Yardım Hakkındaki Sözleşmesinin 24/1 maddesi, ölmüş sayılma

²⁴⁸ Ahmet Cemal RUHİ: a.g.e.,255.

²⁴⁹ Nuray EKŞİ; a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 159.

²⁵⁰ Zaver GAFAROV; Ataxan ABİLOV: a.g.e., 88.

konusunda vatandaşı olduğu devlet mahkemeleri yetkilidir. Gaiplik konusunda ise şahsın son ikametgah yer mahkemesi yetkilidir.

Özbekistan'da hala yabancılara hukuki durumunu ve faaliyetlerini düzenleyen Kanun bulunmamaktadır. Yabancıların hukuki durumunu tespit eden düzenlemeler, çeşitli hukuk dallarında (kamu, medeni, aile, iş) öngörülmüştür²⁵¹.

cc) Miras davalarda yetki

Mirasa ilişkin davalar hem Medeni Kanunda²⁵² hem Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda²⁵³ hem de Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkındaki Kanun'un 30. maddesinde ayrı olarak düzenlenmiştir. Her üç Kanundaki benzer düzenlemeye göre de, mirasa ilişkin davalarda yetkili mahkeme, "mürisin ikametgahı mahkemesidir".²⁵⁴

MÖHUK'un 30 maddesine göre, "*Mirasa ilişkin davalar ölenin Türkiye'de son ikametgahı mahkemesinde, son ikametgahının Türkiye'de olmaması halinde terekeye dahil malların bulunduğu yer mahkemesinde görülür*".

²⁵¹ İroda DJURAEVA: a.g.e., 26.

²⁵² MK m. 576.

²⁵³ HUMK m. 11.

²⁵⁴ Bahadır ERDEM: "Hukuki ve Ticari Konularda Mahkemelerin Yetkisi ve Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizi Hakkında 1968 tarihli Brüksel Antlaşmasının Hükümlerinin Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetki Kuralları ile Karşılaştırması", Prof. Dr. Yılmaz Altuğ'a Armağan, MHB, (1998), 208.

Madde, kademeli bir yetki kuralı getirmiştir. İlk olarak yetkili olacak mahkeme, murisin Türkiye’de son ikametgahı mahkemesidir. Son ikametgahın Türkiye’de olmaması halinde, Türkiye’de malların bulunduğu yer mahkemesi yetkili olacaktır²⁵⁵.

Yabancı unsur taşıyan davalar bakımından, murisin son ikametgahının Türkiye’de olmaması halinde, Türkiye’de mallarının bulunması haline münhasır olarak bir yetki kuralının getirilmesi zorunlu bulunmaktadır. Bu nedenle MÖHUK m. 30’da Türkiye’de son ikametgahı bulunmayanlara ait miras davalarının Türkiye’de mallarının bulunduğu mahkemede görülmesi esası kabul edilmiştir. Murisin Türkiye’de çeşitli yörelerde mallarının bulunması halinde, malların bulunduğu her yöredeki mahkemenin yetkili olması gerekecektir.²⁵⁶

30 madde, sadece yabancılara ilişkin miras davalarında uygulama alanı bulmaz. Türkiye’de ikametgah sahibi olmayan Türk vatandaşları açısından da uygulanır.

ÇELİKEL’e²⁵⁷ göre, 30. madde yer alan “son ikametgah” esası Türk mahkemelerinin münhasır yetkisini tesis etmez. Buna karşılık terekeye dahil malların Türkiye’de bulunması halinde bu mallar hakkında Türk mahkemeleri kesin yetkilidir. Türkiye’de malları olan murisin son ikametgahı yabancı ülkede olsa dahi, yabancı mahkemelerden alınan kararlar Türkiye’de sonuç doğurmaz. **ŞANLI**,²⁵⁸ murisin son ikametgahının Türkiye’de olduğu ve fakat terekeye dahil malların Türkiye’de bulunmadığı durumlarda murisin son ikametgahı sıfatıyla Türk mahkemelerinin münhasır yetkisinden söz etmek zordur. Bu görüş, Türkiye’de bulunan mallarla ilgili veraset kararları açısından

²⁵⁵ “Mirasa ilişkin davalar ölenin Türkiye’de son ikametgahı mahkemesinde, son ikametgah Türkiye’de değilse terekeye dahil malların bulunduğu yer mahkemesinde bakılır”. Y. 8 HD, E. 1986/9681; K. 1986/10741; T. 21.10.1986.

²⁵⁶ Aysel ÇELİKEL: a.g.e., MÖHUK, 311.

²⁵⁷ Aysel ÇELİKEL: a.g.e., MÖHUK, 325.

²⁵⁸ Cemal ŞANLI: “Yabancı Veraset İlamların Türk Mahkemelerinde “Tanınması” veya “Delil” Olarak Kullanılması”, Prof. Dr. İlhan E. Postacıoğlu’na Armağan, (İstanbul, 1990), 193-194

da Türk mahkemelerinin münhasır yetkili olduğunu kabul etmektedir. Çünkü veraset belgeleri MK'da terekeye ilişkin ihtiyati tedbirler başlığı altında düzenlendiğinden tedbir niteliğinde olan kazai tasarruflardandır. Bu nedenle Türkiye'de bulunan mallara ilişkin idari veya adli işlemlere esas olmak üzere yabancı mahkemelerce verilen veraset belgeleri bu konuda Türk mahkemeleri münhasır yetkiye sahip olduğundan tanınmaz ve tenfiz edilemezler. **ESEN**,²⁵⁹ m. 30'da yer alan yetki kuralının münhasır nitelik taşımadığını, gayri menkuller bakımından münhasır nitelikte bir yetki söz konusu olsa bile, bu niteliğin, MÖHUK'un 27 maddesinin atıf gereğince ve gayri menkullerin aynına ilişkin davalarda gayrimenkulun bulunduğu yer mahkemesine münhasır yetki veren HUMK m. 13'teki kuraldan kaynaklandığı kanısındadır. **NOMER**, terekenin Türkiye'de bulunması halinde bu tereke malları üzerinde Türk mahkemelerinin münhasır yetkili olduğunun kabulü, Türkiye'de bulunan menkul tereke hakkında verilmiş yabancı mahkeme kararlarının Türkiye'de tanınması ve tenfizini engelleyeceği ve Türk tenfizi sistemine ters düşeceğini belirtmektedir. Ayrıca, yetki kuralının kademeli olması, diğer kademeli yetki kurallarında olduğu gibi (MÖHUK m. 28,29), yetki kuralının münhasır olmasını gerektirmez.²⁶⁰

Bu noktada, **EKŞİ** ise, bir ayırım yaparak ve gayri menkuller açısından Türk mahkemelerinin münhasır yetkili olduğunu, fakat menkuller açısından yetkinin bu niteliği taşımadığını belirtmektedir. Böyle bir ayırım yapılmasının nedeni şudur: Yabancıların menkuller üzerinde miras yoluyla mülkiyet ve diğer hakları edinmelerine herhangi bir sınırlama getirilmediği halde, yabancıların taşınmaz mal edinmesi bazı kanun²⁶¹ veya kurallarla yasaklanmış veya sınırlandırılmıştır. Taşınmazlar üzerinde mülkiyet, devletin egemenlik hakkıyla yakından ilgilidir.²⁶²

²⁵⁹ Emre ESEN: a.g.m.,190.

²⁶⁰ Ergin NOMER:a.g.e., DHH, 397.

²⁶¹ RG. 19.7.2003-25173, 4916 sayılı Tapu Kanunu, m.35

²⁶² Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 225.

Miras davalarında Azerbaycan mahkemeleri, eğer muris ölüm anında ikametgahı veya meskeni AZC'de ise veya eğer murisin mülkü AZC'i sınırlarında bulunuyorsa milletlerarası yetkiye sahiptir (MUK m.443/11).

18 Haziran 1997 tarihli Azerbaycan ve Özbekistan arasındaki "*Medeni, Aile ve Ceza Davalarında Hukuki Adli Yardım ve Hukuki İlişkiler*" hakkındaki iki taraflı sözleşmede, mirasla ilgili davalarda yetkili mahkeme, ölüm anında murisin vatandaşı olduğu devletin mahkemesidir. Gayri menkulle ilgili miras davalarında ise, gayri menkulün bulunduğu yer mahkemesi yetkilidir.

Bu tip sözleşmelere "vatandaşlık" esasının konulması, taraf olan akit devletler kendi vatandaşlarının mülkünün korunması ve gerekli tedbirlerin alınmasını amaçlamaktadır ²⁶³.

MUK'un maddelerine göre, "*Murise karşı alacak davalarında yetkili mahkeme, mirasçıların terekeyi kabul etmesinden önce terekeye dahil olan malların veya esas parçasının bulunduğu yer mahkemesidir*". Bu tür murise konulan alacak davalar mahkemelerinin kesin yetkisine girmektedir (AZC m. 39/2; ÖZC m. 242/2; KGZC m. 30/2; KZC m. 33/2).

ÖZC MK'un 1199 maddesine göre, "*terekeye dahil gayrimenkullere bulunduğu ülke hukuku, Özbekistan Cumhuriyeti'nin devlet siciline kayıtlı mülklerine ise, Özbekistan Cumhuriyeti kanunları uygulanır*".

7 Ekim 2002 tarihli Konvansiyonun 51 maddesinde mirasla ilgili davalarda akit taraflar mahkemelerinin yetkisi düzenlenmiştir. Bu maddenin l'nci fıkrasına göre, "*mirasla ilgili davaların konusu menkullerle ilgili ise, murisin ölüm anındaki ikametgahının bulunduğu yer akit tarafın mahkemesi yetkilidir*". Ancak eğer mirasla ilgili dava konusu gayri menkulle ilgili ise, gayrimenkullun bulunduğu yer mahkemesi yetkilidir (m. 51/II).

²⁶³ Zaver QAFAROV, Ataxan ABİLOV: a.g.e., 243.

B) Milletlerarası Yetkinin Sübjektif Esasa Göre Tayin Edilmesi

Mahkemenin milletlerarası yetkisinin tarafların iradesine göre tayini yetkide sübjektif esası oluşturmaktadır. İradeye tanınmış olan bu yetki, iç hukukta olduğu gibi milletlerarası usul hukukunda da tahkim ve yetki anlaşmasıyla ortaya çıkmaktadır.

Milli mahkemelerin, kural olarak pek çok ülkede iç hukuk ilişkilerinden kaynaklanan ihtilafları çözme esasına göre düzenlendiği; uluslararası ticari uyuşmazlıkların çözümü için gerekli anlayış, imkan ve hukuksal yapılanmaya sahip bulunmadığı bilinmektedir. Milli mahkemeler bağlı oldukları devlet adına yargılama faaliyeti icra eden ihtilaf çözme kurumlarıdır. Bu sebeple mahkemeler ve fiilen yargılama faaliyetini yürüten hakimler, bağlı oldukları devletin genel sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel politikalarına az veya çok bağlıdırlar. Bu durum, mahkeme devletin vatandaşı olmayan taraf bakımından, kendisine karşı tarafsız davranılmayacağı endişesinin kaynağını teşkil eder²⁶⁴.

Taraflar bir yetki anlaşması ile milletlerarası unsur taşıyan bir hukuki ilişkiden kaynaklanacak ihtilafların hallini, iradeleriyle belirledikleri bir devlet mahkemesinin yetkisine tabi kılmakla, aynı zamanda kendi hukukuna göre milletlerarası yetkiyi haiz diğer devlet mahkemelerinin bu yetkisini, yine bu hukuk düzeni izin verdiği ölçüde, somut ihtilaf konusu bakımından bertaraf etmiş ya da alternatif hale getirmiş olmaktadır²⁶⁵.

1. Usul Hukukunda İrade Serbestisi Prensibi

²⁶⁴ Cemal ŞANLI: a.g.e., Uluslararası Ticari Akitlerin..., 68.

²⁶⁵ Fügen SARGIN: a.g.e., 21-22.

Devletler, milletlerarası yetki kurallarının tesisinde, irade muhtariyeti prensibine yer vermek konusunda sahip oldukları takdir yetkisini önceleri olumsuz yönde kullanılmışlar ve taraf iradesi ile bir mahkemenin milletlerarası yetkili kılınabilmesi imkanını reddetmişlerdir. Ancak, yetki sözleşmesinin reddi nedenlerine karşı öne sürülen gerekçeler ve özellikle milletlerarası toplum hayatının ortaya koyduğu pratik ihtiyaçlar göz önüne alınarak, günümüzde, yabancı bir mahkemeye münhasır yetki tevdi eden yetki anlaşmasının tüm hallerde mahkeme tarafından dikkate alınmaması gerektiği şeklinde dogmatik inanıştan vazgeçilmiş ve taraf iradesi, yetkinin tayininde kendisine başvurulana önemli bir kaynak haline gelmiştir²⁶⁶.

Borçlar hukuku alanında tarafların irade serbestisine sahip olduğu bilinmektedir. Bu serbestiye istinaden taraflar, aralarında akdedecekleri sözleşmelerin türünü, şeklini ve muhtevasını diledikleri gibi düzenleyebilirler. Buna, sözleşme özgürlüğü denmektedir. Bu özgürlük, kişilerin teşebbüs hürriyetlerine kaynaklık eden iktisadi liberalizmin hukuk alanındaki uzantısıdır. Mahalli hukuklarda kişilerin sahip oldukları sözleşme özgürlüğü, milletlerarası özel hukuk alanında "hukuk seçimi" olarak ortaya çıkmıştır. Bu özgürlük çerçevesinde milletlerarası ticaret uygulayıcıları, sözleşmelerini uygun gördükleri herhangi bir ülke hukukuna veya hukuk sistemine tabi kılabilirler. Milletlerarası özel hukuk alanında hukuk seçme özgürlüğüne paralel olarak, milletlerarası usul hukuku alanında da tarafların ihtilaf halinde başvurulacak yargı merciini seçme özgürlüğü tanınmıştır. Milletlerarası alanda taraflara ihtilaf halinde başvurulacak yargı merciini seçme hakkının tanınması uluslararası ticaretin doğasına, insan hakları doktrinine ve çağımızdaki küreselleşme olgusuna uygun düşmektedir. Bu itibarla günümüzde, muhtelif sınırlamalarla da olsa hukuk sistemleri genel olarak taraflara uluslararası ticari uyuşmazlıklar alanında yargı mercini serbestçe seçme hakkını tanımaktadır²⁶⁷.

²⁶⁶ Fügen SARGIN: a.g.e., 33.

²⁶⁷ Cemal ŞANLI: a.g.e., Uluslararası Ticari Akitlerin..., 69-70.

İrade serbestisi prensibi, borçlar hukuku alanındaki en önemli prensiplerden biridir. Özellikle sözleşmeler açısından büyük önem taşıyan irade serbestisi prensibi, üç alanda söz konusu olabilir. Birincisi, maddi hukuka ilişkin irade serbestisidir. Bu irade serbestisi, tarafların borç ilişkisinin içeriğini veya tarafını serbestçe belirleyebilme konusunda taraflara tanınan serbestidir. Bu serbestinin sınırları BK'nun 19 ve 20 maddeleri tarafından çizilmiş ve emredici hukuk kurallarımıza, kamu düzenine olmamak üzere taraflara sözleşme yapma serbestisi tanıdığıdır. Sözleşmeler alanındaki ikinci serbesti, sözleşmeye uygulanacak hukukun belirlenmesi konusunda taraflara tanınan serbestisidir. MÖHUK'un 24. maddesinde düzenlenen bu serbestisinin sınırları, MÖHUK'un 5. maddesindeki kamu düzeni kavramı ile belirlenmiştir. Nihayet, taraflara tanınan bir başka serbesti, uyuşmazlıkta yetkili olan mahkemenin belirlenmesi alanında tanınmaktadır. HUMK'un 22. maddesinde düzenlenen bu serbesti, milletlerarası usul hukuku alanında MÖHUK'un 31. maddesinde düzenlenmiştir.

Salt taraflar iradesiyle, belirli bir devlet mahkemesinin yetkili kılınmasının ve belirli bir devlet mahkemesinin yetkisinin bertaraf edilmesi mümkün olamayacaktır. Çünkü, taraflar bir devletin mahkemesine münhasır yetki vermek konusunda anlaştıkları zaman, sadece, herhangi bir devlet ülkesinde dava açmak konusunda anlaşmış sayılırlar. Eğer seçimi belirleyen böyle bir anlaşma icra ediliyor, mahkemelerce dikkate alınıyorsa, gerçekte taraflarca yetkinin "tevdi edildiği" veya "bertaraf edildiği" söylenemez.

Bu çerçevede, taraflar aralarındaki yabancı unsurlu belirli bir hukuki ilişkiden doğan veya doğması muhtemel hukuki ihtilafların nihai çözümünü sağlamak üzere, bu ihtilaflar bakımından, kendi hukukuna göre milletlerarası yetkiyi haiz mahkeme veya mahkemelerden başka bir devlet veya federe devlet mahkemesini seçebileceklerdir²⁶⁸.

²⁶⁸ Fügen SARGIN: a.g.e., 32.

2. Yetki Sözleşmesi

Tarafların, belli bir dava (uyuşmazlık) için kanunen yetkili olmayan bir mahkemeyi yetkili kılmak üzere yaptıkları sözleşmeye yetki sözleşmesi denir²⁶⁹.

Taraflar yapacakları bir anlaşma ile aralarındaki belirli bir hukuki ilişkiden doğan veya doğması muhtemel ihtilafların, ortak iradeleri ile belirlemiş oldukları yer mahkemesinde çözümünü sağlayabilirler²⁷⁰. Taraflar, aralarındaki uyuşmazlıklarda belirli bir mahkemeyi yetkili kılmak için bağımsız bir sözleşme yapabilecekleri gibi, aralarındaki sözleşmeye yetkili mahkemeyi gösteren bir hüküm (yetki şartı) koymak suretiyle de yetki sözleşmesi yapabilirler²⁷¹.

Yetki sözleşmesi, tarafların karşılıklı iradeleriyle yabancı veya Özbek hukukunu ya da diğer devletin adalet organını veya Özbekistan Cumhuriyetinin belirli bir iktisadi mahkemesini seçmesidir²⁷².

Milletlerarası yetki anlaşması ile taraflar, esasında yetkili olmayan bir Türk mahkemesini uyuşmazlık için yetkili kılabilirler. Yetkili kılınan Türk mahkemesinin olayla veya taraflarla bir bağlantısının olması koşulu aranmamaktadır. Bu sebeple, uyuşmazlıkla hiçbir ilgisi olmasa dahi, tarafların bir yetki sözleşmesi ile belirli bir Türk mahkemesini yetkili kılmaları mümkündür²⁷³.

²⁶⁹ Baki KURU: "Sözleşme İle Mahkemelerin Yetkili Kılınması", MHB, S, 2, Yıl, 6, (İstanbul, 1986), 140.

²⁷⁰ Fügen SARGIN: a.g.e., 25.

²⁷¹ Ziya AKINCI: Milletlerarası Usul Hukukunda Yetki Sözleşmesine Dayanan Derdestlik, (Ankara, 2002), 55.

²⁷² S. RUZINAZAROV: a.g.m., 73.

²⁷³ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 374.

Aynı şekilde AZC MUK'un 450/1 maddesine göre, yetkili olmayan Azeri mahkemesini taraflar yaptıkları yetki sözleşmesiyle yetkili kılınmaları mümkündür.

ÖZC İUK'un m. 223/7 göre, taraflar aralarında yetki sözleşmesi düzenleyerek yetkili olmayan mahkemeyi yetkilendirebilirler. Bu maddenin amacı, vatandaşlara haklarının korunması hususunda kendileri için daha elverişli mahkemeyi seçme imkanını sunmaktır²⁷⁴.

KZC MUK'un 419 maddesine göre, yabancı mahkemenin yetkisi, işbu kanun'da öngörülen kesin yetkiye giren konular dışında ve yazılı şekilde tayin edilebilir. Taraflar yetki sözleşmesiyle belirli bir mahkemeyi yetkilendirebilirler, ancak iç hukuktaki yetki kurallarını değiştiremezler. Eğer davanın ilk derece mahkemesinde incelenmesi gerekirse, taraflar davanın üst derece mahkemelerde incelemesi yönünde yetki sözleşmesi yapamazlar²⁷⁵.

KGZC MUK'un 374 maddesine göre, taraflar yetki sözleşmesiyle aralarındaki hukuki ilişkilerinden doğabilecek uyuşmazlıklar için belirli bir mahkemeyi yetkili kılabilirler. Bu kural ancak genel ve özel yetki kuralları öngörülen davalar için geçerlidir. Kesin yetkiye giren konularda yapılan yetki sözleşmesi geçersizdir.

7 Ekim 2002 tarihli Konvansiyonun m. 23'e göre, akit taraf mahkemeleri, tarafların yazılı şekilde yaptıkları yetki sözleşmesiyle yetkilendirilebilirler.

Yabancı mahkemeyi yetkilendiren yetki sözleşmesi yapılabilmesi için tarafların birisi mutlaka yabancı şahıs olmalıdır. Yetki sözleşmesi yazılı şekilde yapılmalıdır²⁷⁶.

²⁷⁴ S. SHORAXMETOV: Uzbekistan Respublikasının Fukarolik Prossesual Xykyku, (Taşkent, 2001), 146.

²⁷⁵ S.SARSEMBAEV: a.g.e., 240.

²⁷⁶ Mayıl BAYRAMOV: a.g.e., 364.

Tarafların yetki sözleşmesi yaparak esasında Türk mahkemeleri yetkili olmasına karşın, yabancı unsurlu bir borç sözleşmesinden kaynaklanan bir uyuşmazlık için, yabancı bir devlet mahkemesini yetkili kılmaları mümkündür²⁷⁷.

Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkiye sahip olmadığı (yani yetki sözleşmesi konusu dava hakkında Türkiye’de yetkili bir mahkemenin bulunmadığı) hallerde, tarafların yetki sözleşmesi ile yabancı bir mahkemeyi yetkili kılıp kılmayacakları Türk hukukunu ilgilendirmez. Buna karşılık, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkiye sahip oldukları hallerde, tarafların sözleşme ile yabancı mahkemeyi yetkili kılmaları Türk hukukunu ilgilendirir. Önce yabancı mahkemeyi yetkili kılan yetki sözleşmesinin etkisinin incelenmesi gerekir; yabancı mahkemeyi yetkili kılan yetki sözleşmesi münhasır değil (kanunen yetkili Türk mahkemelerinin yetkisini kaldırmaz) denirse, Türk mahkemesinin, yetki sözleşmesini incelemesine gerek yoktur. Buna karşılık, yabancı mahkemeyi yetkili kılan yetki sözleşmesi münhasır yetki sözleşmesidir (yani Türk mahkemelerinin yetkisini kaldırır) denirse, o zaman (davalının yetkiye ilk itirazı üzerine) Türk mahkemesi, yetki sözleşmesinin geçerli olup olmadığını inceler. Yetki sözleşmesi geçerli ise, mahkeme yetkisizlik kararı verir²⁷⁸.

Yetki sözleşmesi ile yabancı bir devlet mahkemesinin yetkili kılınmış olması halinde, artık Türk mahkemelerinde (doğrudan doğruya) dava açılmaz; açılırsa davalı Türk mahkemesinde yetki itirazında bulunabilir. Ancak yetki sözleşmesi ile yetkili kılınmış olan yabancı devlet mahkemesinin kendisini yetkisiz sayması (ve bu nedenle davaya bakmaması) halinde, dava yetkili Türk mahkemesinde açılabilir (MÖHUK m. 31/2). Davalının yetki itirazında bulunması halinde Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisizliğini bildirmesi yeterli olup, hangi devlet mahkemelerinin milletlerarası yetkiye sahip olduğunu bildirmesine gerek yoktur. Çünkü, Türk mahkemesi, yetki

²⁷⁷ Ziya AKINCI: a.g.e., Milletlerarası Usul Hukukunda Yetki Sözleşmesi... 59.

²⁷⁸ Baki KURU: a.g.m., Sözleşme İle Yabancı Mahkemenin...141-142.

itirazı üzerine yalnız kendisinin milletlerarası yetkiye sahip olup olmadığını inceler; milletlerarası yetkiye sahip değilse, hangi devlet mahkemelerinin milletlerarası yetkiye sahip olduğunu araştırmadan, davayı yetki yönünden reddeder²⁷⁹.

Türkiye’de milletlerarası yetkiye sahip olmayan bir mahkemede dava açan davacıya karşı, davalı (yabancı bir ülkede bulunduğu takdirde), kolayca esasa cevap süresi içinde durumu inceleyerek ilk itirazda bulunma imkanına sahip olmayabilir. Dava davalının gıyabında başlamış da olabilir. İlk itiraz süresi geçtiği için mahkemenin kendiliğinden milletlerarası yetkiye sahip olacağını, zımni bir yetki anlaşması ile savunmak, davalının hakları bakımından sakıncalı gözükmektedir. Bu durumda davalının esasa cevap süresi geçtikten sonra da, mahkemede hazır bulunduğu veya temsil edildiği zamana kadar beklemek daha adil gözükmektedir²⁸⁰.

Yargıtay’ın 22’nci maddeye dayanarak verdiği çeşitli kararlardan²⁸¹, yetki sözleşmesi ile yabancı bir devlet mahkemesinin yetkili kılınması halinde, kanunen yetkili olan Türk mahkemelerinin yetkisinin kalkacağı, yani yabancı devlet mahkemesinin **münhasıran** yetkili olacağı görüşünde olduğu anlaşıyordu. Yabancı bir devlet mahkemesini yetkili kılan yetki sözleşmesinin Türk mahkemelerinin yetkisini kaldıran bir anlama geleceği Türk doktrinde bazı hukukçular²⁸² tarafından kabul edilmişti.

Bu uygulama ve doktrine karşı, yabancı bir devlet mahkemesini yetkili kılan yetki sözleşmesinin kanunen yetkili olan Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini kaldırmadığı, davacının yetkili Türk mahkemeleri ile yetkilendirilen yabancı mahkemede dava açabileceği yönünde bir seçim hakkı

²⁷⁹ Baki KURU: a.g.e., HUMK, 642.

²⁸⁰ Aysel ÇELİKEL: a.g.e., MÖHUK, 348-349.

²⁸¹ Berki ERGÜNEY: Kanunlar İhtilafı İle İlgili Yargıtay Kararları, (Ankara, 1963), 153-154; Y. E. 63/3608; K. 64/466; T.01.2.1964, Baki KURU: a.g.e., HUMK, C.I, 419’dan naklen.

²⁸² Raşit Said SEVİĞ: “Milletlerarası Özel Hukuk Alanında Yetki Anlaşmasının Ayrıcılığı”, İHFM, S. 3, (İstanbul, 1997), 238; Erdoğan GOĞER: Kanunlar İhtilafı, (Ankara, 1973), 368.

bulunduğu görüşü²⁸³, sözü geçen HUMK'un 22'nci maddesi bakımından daha doğru görünüyordu²⁸⁴.

MÖHUK'un 31/son cümlesine rağmen uygulama, yabancı devlet mahkemesine yetki veren sözleşmenin Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini kaldırmayacağını, kanunen yetkili bir mahkemenin bulunması halinde davanın Türkiye'de görüleceğini kabul etmektedir. Söz konusu kararda²⁸⁵,

"Taraflar arasında yapılan sözleşmenin 35. maddesinde (charter partide tartışma zuhurunda, mahkeme yeri Londra'dır) sözcükleri yazılmak suretiyle bir yetki koşulu öngörülmüştür. Bu yetki sözleşmesinin taraflarından davacı şirket Yunan uyruklu ve davalı Türk uyruklu bulunduğuna göre uyuşmazlık yabancı unsuru taşımaktadır. Bu nedenle taraflar arasındaki uyuşmazlığın çözümünde...MÖHUK'un 31. maddesinin uygulanması gerekir...31 maddenin öngördüğü biçimde yapılan yetki sözleşmesi Türk mahkemelerinin yetkisini ortadan kaldıramaz. Başka bir anlatımla 31. madde uyarınca yapılan bir yetki sözleşmesi maddenin getirdiği sistem içerisinde münhasır bir yetki sözleşmesi olarak nitelendirilemez...Yasanın 31. maddesi uyarınca yapılan yetki sözleşmesi ile, esasen yetkili bulunan Türk mahkemesinin yetkisinin kaldırılabilirliğinin kabulü Türk mahkemelerine güvensizlik beslenmesi sonucunu doğurur ki, bu da doğrudan doğruya kamu düzenine ters düşer".

Yetki sözleşmesiyle yabancı bir devlet mahkemesinin yetkili kılınması halinde, yabancı mahkemenin vereceği kararın Türkiye'de tanınma ve tenfiz edilme şansına sahip olup olmaması yetki sözleşmesinin geçerliliğine etkili değildir. Bu yetki sözleşmesine rağmen, davacı, yabancı devlet mahkemesinden alınacak kararın Türkiye'de tanınma ve tenfiz edilme imkanına sahip olmadığı gerekçesiyle Türk mahkemesine müracaat edemez. İlgili yabancı mahkeme kararının tanınma ve tenfiz edilme ehliyeti, yetki sözleşmesinin bir geçerlilik şartı olarak kabul edilemez²⁸⁶.

²⁸³ Baki KURU: a.g.e., HUMK, 421.

²⁸⁴ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 380.

²⁸⁵ HGK, E. 1988/11-26, K. 1988/76; T. 15.6.1988, Ata SAKMAR, İlhan YILMAZ, Nuray EKŞİ: a.g.e., Uygulamadan Örnekler, 209-213.

²⁸⁶ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 381.

Yetki sözleşmesine rağmen davanın Türk mahkemesinde açılması halinde, **yabancı mahkemenin kendisini yetkisiz sayacağı önceden belli ise**, Türk mahkemesi davalının yetki ilk itirazını reddederek, davayı esastan incelemelidir. Aynı nedenle, **yetki sözleşmesi ile yetkili kılınan yabancı mahkemenin vereceği karar Türkiye’de tenfiz edilemeyecekse** ve kararın yabancı memleketlerde de infaz edilmesi imkanı yoksa, Türk mahkemesinin yetki itirazını reddederek, davayı esastan incelenmesi gerekir. Gene aynı nedenle, davalının Türk mahkemesindeki **yetki itirazı hakkın kötüye kullanılması** (MK m. 2) **niteliğinde ise**, Türk mahkemesinin yetki itirazını reddederek, davayı esastan incelemesi gerekir²⁸⁷.

Yargıtay da, iç hukuktaki yetki itirazı ile ilgili benzer bir olayda, borçlunun (aleyhine) kendi ikametgahında yapılan icra takibine karşı yetki itirazında bulunmasını hakkın kötüye kullanılması niteliğinde görmüş ve yetki itirazının reddine ilişkin tetkik mercii kararını “yasaya uygun ve isabetli” bulmuştur²⁸⁸.

Tarafların yetki sözleşmesi ile Türk mahkemesine başvurmak suretiyle bir Türk mahkemesini yetkili kılmaları, yalnız usul hukuku bakımından sonuç doğurur, yani Türk mahkemesi yetkili hale gelir ve davada Türk usul hukukunu uygular. Davanın esası hakkında uygulanacak kanun, devletler özel hukuku kanunlarına göre belirlenecek olan devletin kanunudur²⁸⁹. Örneğin, *“Ecnebilerin ahkami şahsiyeye taalluk eden uyuşmazlıklarında Türk mahkemelerine müracaatları takdirinde bu müracaatla yalnız merci ve muhakeme usulü bakımından Türk mahkemesinin salahiyetini kabul etmiş sayılmaları icabeder. Bu gibi hallerde tatbik edilecek kanun Milli Kanunumuz amir hükümlerine muhalif olmamak şartıyla ecnebilerin milli kanunudur”*²⁹⁰.

3. Yetki Sözleşmesinin Geçerlilik Koşulları

²⁸⁷ Baki KURU: a.g.m., Sözleşme İle Yabancı Mahkemelerin...145.

²⁸⁸ Y. HGK, E. 522; K. 12/524; T. 9.5.1984, Yargıtay Kararları Dergisi, S, 7, (1985), 954-956.

²⁸⁹ Baki KURU: a.g.e., HUMK, 643.

²⁹⁰ 2. HD, E. 7191; K. 6782; T. 24.12.1963.

Tarafların aralarında yapmış olduğu bir yetki sözleşmesi ile bir Türk mahkemesini yetkili kılmaları durumunda, bu yetki sözleşmesinin geçerlilik koşulları Türk hukukuna göre belirlenecektir. Buna göre, yetki sözleşmesinin:

- yazılı olması ;
- belirli bir uyuşmazlığa ilişkin olarak yapılması;
- yetki sözleşmesinde belirli bir mahkemenin yetkilendirilmiş olması;
- kamu düzenine ilişkin olmaması gerekecektir²⁹¹.

Yazılı şekil, yetki sözleşmesi için geçerlik şartıdır (HUMK m.22; BK m. 11/2). Bu nedenle yazılı olarak yapılmamış olan bir yetki sözleşmesinin varlığı, başka bir delil ile (mesela, yemin veya tanık ile) ispat edilemez. Fakat davalı yetki ilk itirazında bulunmazsa, taraflar arasında zımni (ve sözlü) bir yetki sözleşmesi yapılmış sayılır²⁹².

Yetki sözleşmesi, bir veya birden fazla ve fakat belirli uyuşmazlık için yapılabilir (m.22). Yetki sözleşmesi ile yetkili kılınan mahkemenin, hangi uyuşmazlığa bakacağıının yetki sözleşmesinde açıkça anlaşılması gerekir.

Taraflar söz konusu uyuşmazlık için, sadece “*Türk mahkemeleri yetkili olacaktır*” şeklinde bir yetki anlaşması yaparlarsa, bu geçerli olmaz. Zira yetkili kılınan Türk mahkemesi *belirli* değildir. Böyle bir yetki şartında milletlerarası yetkinin doğduğu kabul edilebilirse de, ülke içi yetkili mahkeme belirlenmediği ve milletlerarası yetkinin sınırı iç yetki ile çizildiğinden, sonuç olarak uyuşmazlık herhangi bir Türk mahkemesinde görülemeyecektir²⁹³.

MÖHUK’un 31. maddesine göre, “*Yer itibariyle yetkinin kamu düzeni veya münhasır yetki esasına göre tayin edilmediği hallerde, taraflar aralarındaki yabancılık unsuru taşıyan ve ilişkilerinden doğan uyuşmazlığın yabancı devlet mahkemesinde*

²⁹¹ Ergin NOMER: a.g.e.,DHH, 377.

²⁹² Baki KURU, Ramazan ARSLAN, Ejder YILMAZ: a.g.e., 196.

²⁹³ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 375.

görülməsi konusunda anlaşabilirler. Yabancı mahkemenin kendisini yetkisiz sayması halinde dava yetkili Türk mahkemesinde görülür”.

MÖHUK’un 31. maddesi, milletlerarası usul hukuku bakımından yetki sözleşmesinin koşullarını düzenlemiştir.

Tarafların yetki sözleşmesi ile yabancı bir mahkemeyi yetkilendirmeleri durumunda, sadece sözleşme yapmak için MÖHUK’un 31. maddesinin aradığı koşulların varolup olmadığı incelenenecektir. Bu koşullar gerçekleşmiş ise, tarafların milletlerarası yetki sözleşmesi yapabilecekleri tespit edilmiş olacaktır. Yabancı mahkemenin yetkilendirilmesi durumunda, yetki sözleşmesinin şekli ve geçerlilik koşulları, yetkilendirilen mahkeme devletinin usul hukukuna tabi olacaktır. Zira, artık önemli olan, yetki sözleşmesinin, yabancı devlet hukukuna göre geçerli sayılması ve yabancı mahkemenin kendisini yetkili görmesidir²⁹⁴.

Yabancı bir mahkemeyi yetkilendiren sözleşmenin iki sonucu vardır. Birinci sonuç, yabancı mahkemenin yetkisini tesistir. İkinci sonuç, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin kaldırılmasıdır. İşte bu durumda, yetki sözleşmesine rağmen kendisinde dava açılan Türk mahkemesi, söz konusu sözleşme ile milletlerarası yetkisinin kalkıp kalkmadığını 31. maddeye göre inceleyecektir. Eğer yetki sözleşmesi bu maddedeki şartlara uygunsa Türk mahkemesi milletlerarası yetkisizlik kararı verecektir. Aksi halde davanın esasına girecektir²⁹⁵.

a) Yabancılık Unsuru

²⁹⁴ Ziya AKINCI: a.g.e., Milletlerarası Usul Hukukunda Yetki Sözleşmesi..., 60.

²⁹⁵ Cemal ŞANLI, Nuray EKŞİ: Uluslararası Ticaret Hukuku, 3 Bası, (İstanbul,2004), 47.

Tarafların yabancı bir mahkemeyi yetkili mahkeme olarak seçebilmesi için taraflar arasındaki ilişkinin yabancı unsurlu olması gerekmektedir.

Hiçbir yabancılık unsuru bulunmayan bir ilişkide tarafların yabancı bir hukuku yetkili hukuk olarak seçmelerinin, ilişkiye başlı başına bir yabancılık unsuru kazandırıp kazandıramayacağı öğretide tartışmalıdır²⁹⁶.

Tarafların yabancı mahkemeyi yetkili kılabilmeleri için, uyuşmazlığın kendisinin yabancı unsurlu olması gerekmektedir. Başka bir deyişle, hiçbir yabancılık unsuru bulunmayan bir ilişkide, yabancı bir mahkemenin taraflarca yetkilendirilmiş olması, uyuşmazlığı yabancı unsurlu hale getirmeyecektir. Bu sebeple, yabancılık unsuru bulunmayan bir ilişkide tarafların yabancı mahkemeyi yetkili kılmaları Türk mahkemelerinin yetkisini ortadan kaldıramayacaktır²⁹⁷.

MÖHUK'un 1. maddesi, yabancı unsurun varlığını, kanunun uygulanması bakımından zorunlu kılmaktadır. Madde hükmüne göre, *“yabancı unsuru taşıyan özel hukuka ilişkin işlem ve ilişkilerde uygulanacak hukuk, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi.....bu kanunla düzenlenmiştir”*, şeklindedir. Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini etkileyen veya belirleyen bir yetki kuralı ihtiva eden 31. madde de, bu madde hükmü çerçevesinde değerlendirilmek durumundadır. Dolayısıyla, MÖHUK m. 31'de öngörülen şartlarla bir Türk mahkemesinin yetkisinin bertaraf edilebilmesi, 1. madde hükmü gereğince, yetki anlaşmasının ilgili olduğu hukuki ilişkinin milletlerarası unsur taşıması kaydına bağlıdır.

Bir hukuki ilişkinin milletlerarası karakterini tayin etmek durumunda olan hakim, somut hukuki ilişkinin özelliklerini göz önüne alarak bir değerlendirme yapacak olmakla birlikte, milletlerarası unsura işaret ettiği genel olarak kabul

²⁹⁶ Ergin NOMER: .ag.e., DHH, 379, tarafların yabancı bir hukuku yetkili kılmalarının, esasında yabancı unsurlu olmayan bir ilişkiye, yabancılık unsuru kazandıracağı ifade etmektedir. Karşı görüşte, Vedat SEVİĞ:”Akitlere Uygulanacak Kanun Sorunu”, Prof. Dr. Nihal ULUOCAK’a Armağan, (İstanbul, 1999), 324; Ziya AKINCI: Tarafların Yetkili Hukuku Belirlememeleri Durumunda Sözleşmeye Uygulanacak Hukuk, (Ankara, 1992), 36.

²⁹⁷ Ziya AKINCI: a.g.e., Milletlerarası Usul Hukukunda Yetki Sözleşmesi...61.

edilen kriterlerden de yararlanmalıdır. Milletlerarası unsurun belirlenmesinde dikkate alınan bu kriterlerden biri, dava konusu hukuki ilişkinin taraflarının farklı tabiiyette bulunmasıdır²⁹⁸.

Bunun dışında, tarafların farklı ülkelerde ikamet etmeleri, dava konusu şeyin yabancı bir ülkede bulunması, borcun ifa yerinin veya sözleşmenin inikat ettiği ya da borç ilişkisinin doğduğu yerin yabancı bir ülkede bulunması gibi irtibat noktalarının da bir hukuki ilişkiyi milletlerarası unsurlu hale getirebileceği kabul edilmektedir²⁹⁹.

AZC MUK'un m. 450/2 uyarınca, tarafların yetki sözleşmesi yapabilmeleri için taraflardan birisinin ikametgahı, iş yeri veya meskeni yurt dışında bulunmalıdır.

b) Uyuşmazlığın Borç İlişkisinden Doğması

Yetki sözleşmesi yapılabilmesi, uyuşmazlık konusunun maddi niteliğinin bulunması şartına bağlıdır. Buna göre, uyuşmazlık konusunun borç ilişkilerinden doğması halinde, yapılan yetki sözleşmesi geçerli sayılabilecek; böyle bir maddi talep ihtiva etmeyen hukuki uyuşmazlıkların hallini yabancı bir devlet mahkemesine bırakan bir yetki sözleşmesi dikkate alınmayacaktır.

Parasal bir talebin mevcut olmadığı hukuki ilişkilerin en belirgin örneğini aile hukuku kapsamına dahil olan konular ile, kişilik haklarının korunmasıyla ilgili konular oluşturmaktadır. Ancak, bu kapsama dahil olmakla beraber, bir

²⁹⁸ Fügen SARGIN: a.g.e., 148-149.

²⁹⁹ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 5; Yılmaz ALTUĞ: Yargı Yetkisi..., 66; Baki KURU: a.g.e., HUMK, 400; Gülören TEKİNALP: a.g.e., 14; Cemal ŞANLI: a.g.e., Uluslararası Ticari Akitlerin..., 30.

hukuki ilişki dolayısıyla mal varlığını etkileyen maddi bir talepte bulunma imkanının bulunduğu hallerde yetki sözleşmesi yapılabilecektir³⁰⁰.

Yabancı mahkemeyi yetkilendiren sözleşmenin Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini bertaraf edebilmesi için sözleşmenin borç ilişkilerinden kaynaklanan uyuşmazlığa ilişkin olması ve Türk mahkemelerinin yetkisinin kamu düzeni esasına göre tayin edilmediği davalarla ilgili olması gerekir. Borç ilişkilerinden kaynaklanan davalarda sözleşme ile yabancı devlet mahkemesine yetki verilmesi yetkisi bertaraf edilen devlet mahkemesine karşı güvensizlik veya itimatsızlık anlamına gelmez³⁰¹.

Hangi ilişkilerin borç ilişkisi sayıldığı, hakim hukukuna göre (lex fori) belirlenecektir³⁰². Türk hukukunda borç ilişkileri sözleşmeden, haksız fiilden, sebepsiz zenginleşmede ve kanunun gösterdiği diğer durumlardan doğabilir³⁰³. Buna karşılık, aile, şahıs ve miras hukuku alanına dahil olan hukuki ilişkiler açıkça MÖHUK'un 31. maddesinin kapsamı dışında kalmaktadır.

c) Kamu Düzenine İlişkin veya Münhasır Yetkisinin Söz Konusu Olmaması

Yetki sözleşmesinin kapsamını tayinde söz konusu olan diğer bir yaklaşım ise, bu anlaşmanın geçerliliğini, ilgili olduğu hukuki ilişkiyi belirli bir mahkeme ile irtibatlı hale getiren yetki kuralının, münhasır veya kamu düzeni esasına göre tesis edilmemiş olması şartına bağlamaktadır. Dava konusu

³⁰⁰ Fügen SARGIN: a.g.e., 41-42.

³⁰¹ Nuray EKŞİ: "Uluslararası Ticarete İlişkin Güncel iki Sorun: Sözleşme Bedelinin Yabancı Para Olarak Ödenmesi ve Yabancı Mahkemenin Yetkisinin Tesisi", İBD, Cilt. 72, S. 10, (1998), 878.

³⁰² Hilmar KRÜGER, Ergin NOMER: "Türk Hukukunda Yetki Sözleşmeleri", İBD, S. 2-3, (1990), 156.

³⁰³ Fikret EREN: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C. 1, 6, Bası, (İstanbul, 1998), 1.

hukuki uyuşmazlık hakkında milletlerarası yetkisi, kamu düzeni ya da münhasır yetki esasına dayanılarak tesis edilmiş bir mahkemenin varlığı, davanın yabancı bir devlet mahkemesinde görülmesini öngören anlaşmaya geçerlilik tanınmasını engelleyecektir.

ÇELİKEL'e göre, maddenin düzenlenmesinde yalnız "kamu düzeni" ifadesinin yer alması yeterliydi. Çünkü kesin yetki kuralı aynı zamanda kamu düzeni esasına göre tayin edilen bir yetkiyi ifade eder. Kamu düzeni esasına göre tayin edilen yetki halleri içine kesin yetki kuralları da girer ³⁰⁴.

Kişi hallerine ilişkin konularda devletler, mahkemelerinin yetkisinin, seçilen yabancı mahkeme lehine bertaraf edilmesine, mahkemelerinin bu konudaki yetkisinin kamu düzeni ya da münhasır yetki esasına dayandığı gerekçesiyle izin vermemektedirler. Boşanma, ayrılık, evliliğin hükümsüzlüğü, nafaka borçları, nesebe ilişkin konular gibi, kişi halleri dahilindeki hukuki ilişkiler bakımından yabancı mahkemeye yetki veren anlaşmaya, davanın açıldığı yetkili mahkeme tarafından geçerlilik tanınması reddedilmektedir³⁰⁵.

Yetki sözleşmesi kapsamı dışında kalan diğer bir kategori de, taşınmaz malların aynına ilişkin hukuki uyuşmazlıklardır. Taşınmaz malın aynı ile ilgili uyuşmazlıklar bakımından taşınmaz malın bulunduğu yer mahkemesi münhasır yetkilidir. Buna göre, her mahkeme kendi ülkesi sınırları dahilinde bulunan taşınmaz mallar üzerinde, hukuki uyuşmazlık malın aynı ile ilgili olmak kaydıyla, münhasır yetkiye haizdir. Bu münhasır yetkisi dolayısıyla kendi ülkesinde bulunan bir taşınmaz mal hakkında yabancı bir devlet mahkemesini yetkili kılan anlaşmaya, davanın açıldığı mahkeme geçerlilik tanımayacaktır. Bu halde yabancı mahkemeyi yetkili kılan sözleşme, davanın açıldığı uyuşmazlık konusu taşınmaz malın bulunduğu yer mahkemesinin yetkisini bertaraf edemeyecektir³⁰⁶.

³⁰⁴ Aysel ÇELİKEL: a.g.e., MÖHUK, 343.

³⁰⁵ Fügen SARGIN: a.g.e., 42-43.

³⁰⁶ Fügen SARGIN: a.g.e., 44.

Yetki sözleşmesinin en sık başvurulduğu ve taraf iradesinin en yaygın biçimde kabul edildiği sözleşmeler hukuku alanında da, bazı özellikli sözleşmeler tipleri bakımından sınırlamalar getirildiği görülmektedir. Diğer Türk cumhuriyetleri mahkemelerinin taşıma sözleşmelerinden doğan yabancı unsurlu davalarda kesin yetkilidir; *“taşıma sözleşmesinden meydana gelen uyuşmazlıklarda, taşıyıcıya karşı dava, taşımacılık teşkilatın bulunduğu yer mahkemesinde açılır”* (KZC MUK m. 417/2; AZC MUK m. 445/5; ÖZC İUK m. 223/8; KGZC MUK m. 371/4).

Azerbaycan mahkemelerinin kesin yetkisine giren davalar hakkında yetki veren sözleşmeler geçersizdir³⁰⁷.

Eğer yanlışlıkla gayrimenkulle ilgili davalarda yetki sözleşmesiyle yetkilendirilen yabancı devlet mahkemesi bu konuda karar vermişse, karar Özbekistan sınırlarında tanınmaz ve tenfiz edilemez. Kesin yetki kuralları değiştirilemez. Kesin yetki kuralları milli mahkemelerin ve yabancı mahkemelerin yetkisini dolaylı olarak tespit eder. Yabancıların davalı veya davacı olması kesin yetki için önem taşımaz. Taşınmazla ilgili her türlü dava taşınmazın bulunduğu yer mahkemesince incelenir³⁰⁸.

Genellikle taraflardan birinin ekonomik bakımdan zayıf olması nedeniyle, şartlarının belirlenmesinde üstün ekonomik gücün etkili olduğu bireysel iş sözleşmeleri, tüketici sözleşmeleri, sigorta sözleşme türleri bakımından öngörülen yetki kurallarının kamu düzenine ait olduğu kabul edilmekte ve mahkemelerin somut hukuki uyuşmazlık bakımından mevcut milletlerarası yetkisinin bertaraf edilmesi imkanı, kamu düzenine aykırılık yaratacağı gerekçesiyle reddedilmektedir³⁰⁹.

³⁰⁷ H. ASADOV: a.g.e., 519.

³⁰⁸ S. RUZINAZAROV: a.g.m., 74.

³⁰⁹ Fügen SARGIN: a.g.e., 45.

Yetkinin kamu düzenine veya münhasır yetki esasına dayanmadığı hallerde, yetki sözleşmesiyle yabancı bir devlet mahkemesinin yetkili kılınması Türk hukuku bakımından herhangi bir şekle tabi değildir. Böyle bir sözleşmenin konu itibarıyla, yabancılık unsuru taşıması ve borç ilişkilerinden doğan bir uyuşmazlığa ait bulunması Türk hukuku bakımından yeterlidir³¹⁰.

Genel olarak, yetkili mahkeme olarak yabancı mahkeme seçilmişse, artık yetkilendirilen mahkeme ile ilişki arasında bir bağlantının aranıp aranmayacağı sorunu, yetkili kılınan mahkemenin hukukuna göre çözümlenecektir.

Uyuşmazlığın hiçbir ilgisinin bulunmadığı halde, tarafların belirli bir devlet mahkemesini söz konusu uyuşmazlık için yetkili kılması, ait olduğu devletle hiçbir ilgisi bulunmamasına karşın, mahkemeye, hukuki uyuşmazlığın çözülmesi külfetini yüklemek anlamına gelecektir. Bir devlet mahkemesine, kendisiyle hiçbir ilgisi bulunmasa dahi, sadece tarafların istemesiyle uyuşmazlığı çözme yükümlülüğü getirilmesi, söz konusu mahkemenin iş yükünün artması ve kendisine ek bir külfet yüklenmesi anlamına gelecektir.

Seçilen mahkeme ile uyuşmazlık arasında bağlantı koşulunun aranmasının bir başka yararı, mahkemeleri, yabancı bir hukukun uygulanması külfetinden kurtarmasıdır. Uyuşmazlık ile hiçbir bağlantısı bulunmayan bir mahkemenin yetkili mahkeme olarak seçilmesi durumunda, uygulanacak hukuk, büyük bir olasılıkla mahkemenin hukukundan farklı, başka bir deyişle yabancı bir hukuk olacaktır. Böylece, seçilen devlet mahkemesi, kendisi ile hiç bir ilgisi bulunmayan uyuşmazlığı çözümlerken, yabancı bir hukukun uygulanması gibi, son derece zor ve zahmetli bir durumla karşı karşıya kalacaktır³¹¹.

³¹⁰ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 378.

³¹¹ Ziya AKINCI: a.g.m., Milletlerarası Usul Hukukunda Seçilen... 6-7.

Seçilen mahkeme ile uyuşmazlık arasında bağlantı koşulunun aranmasının bazı sakıncaları da söz konusudur. Teorik ve pratik olarak konuya yaklaşıldığında, seçilen mahkeme ile uyuşmazlık arasında bağlantı koşulunun aranmasının sakıncaları şu şekilde olabilir. Milletlerarası usul hukukunda, kanunda açık bir sınırlama olmadıkça, borçlar hukukundan kaynaklanan uyuşmazlıklar için tarafların diledikleri mahkemeyi seçmeleri esastır. Bu durum, borçlar hukuku alanında temel prensip olan irade serbestisi prensibinin bir sonucudur. Bu sebeple, irade serbestisi prensibine sınırlama getirmek ve tarafların ancak uyuşmazlıkla bağlantılı olan bir mahkemeyi seebileceklerini kabul etmek, irade serbestisi prensibi ile baėdařmayacaktır³¹².

Uygulama dşünldğğinde, tarafların belirli bir mahkemeyi seçmelerinde mutlaka pratik yararı vardır. Hiçbir uyuşmazlıkta taraflar, kendileri açısından bir yarar bulunmamasına rağmen sırf zorluk çıkarmak için belirli bir devlet mahkemesinin seçimini kararlaştırmaz. Pratik olarak, taraflar belirli bir devlet mahkemesinin yetkili olmasını kararlaştırmışlarsa, o devlet mahkemesinin seçilmesinde tarafların bir menfaati bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir³¹³.

Sonuç olarak, seçilen mahkeme ile uyuşmazlık arasında bağlantı koşulunun aranması için ileri srleebilecek gerekçelerin, teorik ve pratik açıdan yerinde olmadığı, bu sebeple, uyuşmazlıkla bağlantı olmasa dahi tarafların seçimine itibar edilmesi gerektiği söylenebilir.

II. İstisnai Hallerde Milletlerarası Yetki

³¹² Ziya AKINCI: a.g.m., Milletlerarası Usul Hukukunda Seçilen...8.

³¹³ Ziya AKINCI: a.g.m., Milletlerarası Usul Hukukunda Seçilen...9.

Muvakkat Kanunun yürürlükte olduğu dönemde, milletlerarası yetki kaidelerinin yetersiz kalması, özellikle yabancıların kişi hallerine ilişkin davalarında Türk kamu düzeninin müdahalesine sebep olmaktaydı. Mahkeme tatbikatı Türk mahkemelerinin yetkisiz olduğu durumlarda, kamu düzeni müdahalesiyle Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin tesis edilebileceği prensibini getirmek mecburiyetinde kalmıştı.

Türk mahkeme tatbikatının geliştirilmiş olduğu; gerek kamu düzeni müdahalesiyle milletlerarası yetkinin tesisi, gerekse milli mahkemelere müracaat edememe gibi bir sebebe dayanarak Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin doğumu bugün de geçerliliğini muhafaza etmektedir. Bunlar istisnai olarak Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini tesis eden durumlardır³¹⁴.

1. Kamu düzeni

Kamu düzeni, belirli bir yabancı ülkede, belirli bir zamanda ve belirli bir konuda kamu yararını, kamu vicdanını ve genel ahlakı çok yakından ilgilendiren, toplumun temel yapısını ve kamusal menfaatlerini koruyan kurallar bütünüdür.³¹⁵ Başka bir deyişle, kamu düzeni, hukuk sisteminin temelini, ahlakın esaslarını ve devletin başlıca menfaatlerini ifade eder³¹⁶.

Kamu düzeni kavramı, hangi hukuk dalında incelenecekse, o hukuk dalı açısından ele alınmalıdır. Hukuki müesseselerin görevsel açıdan incelenmesini öngören bu davranış, bu müesseselerin çeşitli hukuk dallarında gördükleri göreve göre farklı özellikleri sonucunu doğurur. Dolayısıyla,

³¹⁴ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 371.

³¹⁵ Ziya AKINCI: Milletlerarası Ticari Hakem Kararları ve Tenfizi, (Ankara, 1994), 160.

³¹⁶ Elizade MEMMEDOV: "Beynelxalq Hüququn Ümumtanınmış Prinsipleri Azərbaycan Respublikasının Beynelxalq Xüsusi Hüquq Qanunvericiliyinin Hüquqi Esası Kimi", Azərbaycan Hüquq Jurnalı, N3/10 (Bakı,2004), 87.

milletlerarası özel hukuk bakımından kamu düzeni, gördüğü görevin farklı olması sebebiyle, iç hukuktaki kamu düzeni kavramından farklı özelliklere sahip olabilecektir³¹⁷.

Milletlerarası özel hukuk bakımından, kamu düzenine bakıldığında ise, kendi yargılama usulüne göre verilmeyen bir hükmün uygulanması halinde, yargılamanın konusu ile karşılaştırılamayacak derecede daha büyük, daha önemli ve vazgeçilmez nitelikteki menfaatlerin zarar görmesi olasılığı karşısında, bu menfaatlerin öncelikle ve kesin olarak korunmasını amaçlayan bir anlam ifade eder.³¹⁸

ÖZC MÖHK'un m. 1164 göre, Özbekistan'ın kamu düzenine aykırı olan yabancı hukuk uygulanmaz. Bu durumlarda ÖZC'nin hukuku uygulanır.

Kamu düzeni ile, muayyen bir insan topluluğunda hakim olan sosyal, siyasal ve ekonomik sistemin temel kural ve müesseseleri ifade edilmektedir. Lex fori'nin kanunlar ihtilafı kuralları vasıtasıyla, somut bir olayda uygulanması bahis konusu olan yabancı hukukun düzenlenmesi, bu temel kural ve müesseselerin mana ve maksadına aykırı düştüğünde, sosyal düzenin bir korunma vasıtası olarak kamu düzeni müdahale etmekte ve yabancı hukukun uygulanması engellenmektedir. Ülke veya ülke toplulukları arasındaki kültür ve medeniyet farklılıkları veya bir başka ifade ile, milli yapıları dayanan bağımsız devletlerin her birinin dini, ahlaki, sosyal ve siyasal sistemlerinin mevcudiyeti, bugün için yabancı hukukun tatbikinde kamu düzeni müessesesinin lüzumuna sebep teşkil etmektedir³¹⁹.

Türkiye yönünden, Türk hukukundaki baskın görüş kamu düzeni engelini; genel ahlaka ve adaba aykırılık; Türk yasalarının esas kurallarına

³¹⁷ Gündüz ÖKÇÜN: Devletler Hususi Hukukunun Kaynakları ve Kamu Düzeni, 2 Baskı, (Ankara,1997), 11.

³¹⁸ Ahmet Cemal RUHİ, Yavuz KAPLAN: Yabancı Mahkeme ve Hakem Kararlarının Tenfizi Açısından Kamu Düzeni, MHB, 22 Yıl, 2002, s. 644.

³¹⁹ Cemal ŞANLI: Milletlerarası Ticari Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk, (Ankara, 1986), 379-380; Kemal DAYINLARLI: Milli ve Milletlerarası Kamu Düzeni ve Tahkim Etkileri, (Ankara,1994), 5; Cemile Demir GÖKYAYLA: Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizi ve Tenfizinde Kamu Düzeni, (Ankara, 2001), 24-25.

aykırılık; Türk yasalarının üzerinde bina edildiği genel zihniyete ve iyi niyet (doğruluk) kuralına aykırılık olarak özetlenmektedir³²⁰.

Türk Usul Hukukunda kamu düzenine ilişkin her yetki kuralının, kesin yetki kuralı olmadığı³²¹, Türk mahkemelerinin yetkisinin kamu düzeni ve kesin yetki kuralları ile belirlenmiş olabileceği, ancak bu yetki kurallarının milletlerarası yetki açısından aynı nitelikte olduğunu savunmanın mümkün olmadığı ileri sürülmektedir.³²² Örneğin, *“HUMK’nun 11. maddesinin ilk fıkrasında miras ile ilgili davaların miras bırakanın son ikametgahı mahkemesinde görüleceği hükme bağlanmıştır. Son ikametgah mahkemesi iç hukuk bakımından kesin yetkilidir. Buradaki kesin yetki, milletlerarası yetki bakımından “münhasır yetki” içermez. Buna karşılık, Türkiye’de bulunan taşınmaz mallarla ilgili davalarda (HUMK m. 13) yetki, münhasır yetkidir”*.

Kamu düzeni müessesesi, yabancılık unsuru taşıyan hukuki olayın ülke ile sahip olduğu muayyen bir bağlantı sebebiyle, yabancı hukuk yerine doğrudan mahalli hukuk hükümlerinin uygulanmasını temin eden tek taraflı bir bağlama kuralı niteliğindedir.

Türk usul hukukunun yetki hükümlerine ve bunlara ek olarak MÖHUK’da yer almış milletlerarası yetki kaidelerine göre yetkili bir mahkeme bulunmamasına rağmen, bir uyuşmazlığın Türk mahkemelerinde görülebilmesi kamu düzeninin gereği olmakta ise, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi doğar. Kamu düzeninin Türk mahkemelerinde görülmesini gerekli kıldığı uyuşmazlıkların tek tek sayılması mümkün değildir. Türk mahkemelerinin kanun hükümlere göre milletlerarası yetkiye sahip olmadığı, fakat bir Türk mahkemesinde görülmesi istenen uyuşmazlığın kamu düzeni ile ilişkisi her olay için incelenerek tespit edilmek gerekir³²³.

³²⁰ Nedim TURHAN:” Devletler Özel Hukukunda Kamu Düzeni”, YD, C.27, S.1-2, (Ocak-Nisan, 2001),231-232.

³²¹ Baki KURU: a.g.e., HUMK, 292.

³²² Aysel ÇELİKEL: a.g.e., MÖHUK, 380.

³²³ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 371.

GÖGER'e göre, kamu düzenine dayanarak mahkemelere milletlerarası yetki tanıma hukuki dayanaktan yoksun bir takdire dayanmaktadır³²⁴. Diğer bir yazara³²⁵ göre, kamu düzeni ve mücbir sebep halleri milletlerarası yetki oluşumuna olanak vermez, Türk mahkemeleri sadece iç yetki kuralları ile MÖHUK'da yer alan ve sadece milletlerarası yetkiyi düzenleyen bağlanma noktalarının varlığı halinde yetkili olabilirler. Kaldı ki Anayasa m. 142, görev ve yetki kurallarının kanunla düzenleneceğini belirtmiştir, bu durumda da hiçbir kanunda yetki hali oluşturmeyen kamu düzeni ve mücbir sebep halleri Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini oluşturmaya yeterli değildir.

Ancak velayet gibi çocuğun gelişimini ve dolayısıyla içinde yaşadığı toplumu yakından ilgilendiren bir konuda çocuğu yargı denetiminin korunmasından yoksun bırakmak pek uygun bir çözüm tarzı olmayacaktır³²⁶.

Muvakkat Kanun yürürlükte iken bu kanuna göre, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin bulunmadığı, yabancılarla ilgili "velayet" ve "nafaka" gibi uyuşmazlıklarda, milletlerarası yetkinin tesisinde kamu düzeni müessesine dayanılmıştır.

Velayete ilişkin yabancı unsurlu davalarda yetkiyi belirleyen bu genel yetki kurallarının (HUMK m. 9/I ve MK m. 182/II) gösterdiği yerleşim yeri ve oturma yeri (Türkiye'de son oturduğu yer) bağlanma noktaların bulunmaması halinde, Türkiye'de davaya bakacak bir yetkili mahkeme de olmayacaktır. Bu durumda istisnai ve tali yetki kurallarının devreye girmesi konusu olabilir. Böylece Türkiye'de bir mahkemenin milletlerarası yetkisinden söz edilebilecektir³²⁷. Ancak kanunun aradığı fiziki bağa dayalı yetki kurallarını tamamlayan diğer yetki kuralları kişinin vatandaşlık durumuna göre farklılık göstermektedir³²⁸.

³²⁴ Erdoğan GÖGER: a.g.e., Kanunlar İhtilafı, 18.

³²⁵ Nuray EKŞİ: a.g.e., Türk Mahkemelerinin..., 148-150.

³²⁶ Burak HUYSAL: a.g.e., 97.

³²⁷ Burak HUYSAL: a.g.e., 93-94.

³²⁸ Türk vatandaşları için MÖHUK'un m. 28'de belirlenen yer mahkemesi milletlerarası yetkiye sahip olacaktır. Söz konusu taraflardan hiç biri Türk vatandaşı değilse, MK m. 20/II uyarınca

Yargıtay 2. H.D'nin 5.7.1965 tarihli kararında³²⁹ *“nafaka talepleri intizamı ammeyi ilgilendirdiği cihetle mahalli mahkemesince bakılabileceği düşünülmeden yazılı şekilde davanın reddi cihetine gidilmesinin doğru olmadığına”* karar vermiştir. Yine Yargıtay HGK'nun bir kararın³³⁰ da *“davacının nafaka isteği Türkiye'nin kamu düzeni ile ilgilidir. Türkiye'de yabancı da olsa sefalet düşmüş bir insanın bulunması kamu düzenini bozan bir olaydır. Aile hukuku taalluk etse dahi Türk kamu düzenini ilgilendiren hususlarda Türkiye mahkemeleri karşı tarafın muvafakatını aramaksızın davayı incelemelidir. Aksinin kabulü Türk devletler özel hukuku prensiplerine aykırı düşer...”* şeklindedir.

Diğer bir yazar bu konuda, nafaka davalarında “kamu düzeni” müdahalesiyle Türk mahkemesini yetkili kabul etmenin hiç bir pratik faydası olamayacağını belirtmektedir. Çünkü davalının Türkiye’de bulunmadığı ve malının da mevcut olmadığı durumlarda, Türk mahkemesinin vereceği karar Türkiye’de davalıya karşı icra edilemeyecektir. Böylece Türk mahkeme kararından istifade mümkün olamayacağı gibi, yabancı devlette tanınmayacak ve icra edilmeyecektir. Her devlet yabancı kararların tanınması ve tenfizinde, prensip olarak yabancı mahkeme kararları tanısa bile, kararı veren mahkemenin milletlerarası yetkisini aradığı için, sadece kamu düzeni veya özel menfaat düşüncesiyle tahakkuk etmiş bir yetkiyi de kabul etmeyecektir³³¹.

Nafaka davalarından başka, velayet davaları da Yargıtay 2. HD tarafından kamu düzeninden sayılmıştır. Daire, 2.7.1973 tarihli kararında şöyle demektedir: *“Velayet müessesesi ahkam-ı şahsiye ile alakalı olmakla beraber kamu düzeni ile doğrudan ilişkisi bulunduğundan, Türk hakim ve mahkemesi velayet konusundaki anlaşmazlığı çözmekle görevlidir”*³³².

davalının halen Türkiye’ de oturduğu yer mahkemesi velayete ilişkin açılacak her davaya bakabilmek için milletlerarası yetkiye sahip olacaktır.

³²⁹ Y. 2 HD, E. 3653; K. 3604; T. 5.7.1965;

³³⁰ HGK. E. 553, K. 1966/2-84; T.22.11.1967;

³³¹ Ergin NOMER: ” Yabancılar Arasındaki Nafaka Davalarında Türk Mahkemelerinin Yetkisi”, İHFM, C, XXXIV, S, 1-4, (İstanbul, 1968), 650.

³³² Y. 2 HD. ; E. 4413; K.4363; T.2.7.1973, Ata SAKMAR, İlhan YILMAZ, Nuray EKŞİ: a.g.e., Uygulamadan Örnekler...86.

Türk içtihadının velayet ve velayete ilişkin konulara yaklaşımı, velayeti kamu düzeni ile iç içe değerlendirmek yönündedir.

AZC MUK'un 449/2 maddesine göre, *“eğer vasi ve vesayet tayin edilmesi gereken şahıs veya çocuğun Azerbaycan Mahkemelerinde korunmaya ihtiyacı varsa, Azerbaycan mahkemeleri milletlerarası yetkiye sahiptir”*.

Yargılama yetkisi alanında kamu düzeni, milli mahkemeleri, devlet ve toplum hayatının düzenli akışının tehlikeye düştüğü iddiasıyla yetkili kılınmaktadır. Yargılama yetkisi alanındaki kamu düzeninin özelliği yoktur.

2. Mücbir Sebep

Türk mahkeme tatbikatının geliştirmiş olduğu mücbir sebep de kamu düzeni gibi, istisnai olarak Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini tesis eden bir durumdur.

Mücbir sebep, bir kişinin iradesi dışında meydana gelen öngörülemez ya da karşı konulamaz bir olayı ifade eder³³³.

Yabancıların kendi memleketlerine gitmelerine gerçekten engel olan ve bir anlamda mücbir sebep olarak nitelendirilebilecek fiili imkansızlık halleri, tamamen Türk makamlarının iktidarı dışında kalsa dahi davanın Türkiye’de görülmesini gerektirebilir. Bununla beraber yetkisizlik sebebiyle davanın reddedilmesinin ihkak-ı haktan imtina teşkil edebilmesi için başka hiçbir yolu bulunmaması lazımdır. Mesela, bu bakımından maddi durumu kendi memleketine giderek dava açmaya müsait olmayan bir yabancının boşanma

³³³ Enver BOZKURT, Akif KÜTÜKÇÜ, Yasin POYRAZ: Devletler Hukuku, Genişletilmiş 4. Baskı, (Ankara, 2004), 286.

davasının Türk mahkemelerinde görülmesine, bu sebebe istinaden karar verilemez³³⁴.

Ancak ahkamı şahsiye davalarında tarafların, mücbir sebep dolayısıyla milli mahkemelerine müracaat edememeleri halinde de, Türk mahkemelerinin yetkisizliğinin bahis konusu olmaması gerekir. Aksi takdirde, şahıslara tanınan dava haklarının inkarı ile adaletin tecellisine mani olunmuş olur. Gerek maddi, gerek hukuki olsun, mücbir sebebin mevcudiyeti davanın Türkiye’de görülmesini gerektirir³³⁵. Bu görüşlerin temelinde Yargıtay 2. HD’nin 6.4.1945 tarihli eski kararı yatmaktadır³³⁶. Yargıtay sözü edilen kararda, yabancı olan tarafların Türkiye dışına çıkarak kendi milli (yetkili) mahkemelerine müracaat edememelerini Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini tesis etme sebebi görmüştür. Ancak, bu kararda yabancı olan tarafların Türkiye dışına çıkışları “Almanya ile siyasi münasebetlerin kesilmiş olmasından dolayı” devletçe men edilmiş idi. Karara konu teşkil eden olayda, devletin almış olduğu geçici ve normal zamanlara ait bulunmayan bir tasarruf sonucu, tarafların kendi ülkelerine veya başka bir ülkeye gidebilmeleri fiilen imkansız hale gelmişti. Böyle bir durumda taraflardan birinin Türkiye’de mahkemeye müracaat edebilmesini diğerinin arzusuna bağlı kılmak (Muvvak. m. 4) doğru olmazdı. Aksi halde devlet, bir şahsın en tabii hakkı sayılan mahkemeye başvurma hakkını kaldırmış olurdu³³⁷.

Yargıtay’ın bu kararına dayanılarak, tarafların kendi mahkemelerine müracaat etmelerine engel olan her türlü fiili imkansızlık halini Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin doğumu için yeterli görmek mümkün değildir. Eğer müracaat edememe, Türk makamlarına ait sebeplerden ileri geliyorsa, ilgili yabancılara Türk yargısını açık tutmak, ancak o zaman zaruret haline gelir³³⁸.

³³⁴ Ata SAKMAR: a.g.e., Boşanma..., 49.

³³⁵ Baki KURU: a.g.e., HUMK, 412; Yılmaz ALTUĞ: a.g.e., Yargı Yetkisi, 62.

³³⁶ Y. 2 HD, E. 37; K. 1922; T. 6.4.1945.

³³⁷ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 372.

³³⁸ Ergin NOMER: a.g.e., DHH, 373; Yılmaz ALTUĞ: a.g.e., Yargı Yetkisi, 58.

Zaruret hali, olağanüstü şartlar nedeniyle kişinin yükümlülüğünü yerine getirmesinin çok zor ya da imkansız olduğu durumları ifade eder³³⁹.

Zaruret halinden istifade edilebilecek durumlar aşağıda gösterilmektedir:

- tehlikeye maruz kalanın durumu müstesna önem kazanmalıdır;
- yerine getirilmesi zaruri olmalıdır;
- meydana gelen durumda devletin korunmasına son derecede ihtiyacı olmalıdır;
- insan haklarının korunmasında bütün vasıtalar tükendikten sonra başvurulabilecek son çıkış yolu bu olmalıdır³⁴⁰.

Yetkili hiç bir mahkeme yoksa veya bir hukuk nizamı yetkiyi kabul etmiyorsa, burada açık bir haktan imtina durumu veya menfi bir yetki ihtilafı söz konusu olur. Buna mukabil, yetkili görülen mahkemenin hükmü hak sahibinin hukuki yardım talebini yerine getirecek etkiden mahrum ise, diğer bir söyleyişle, bu mahkemenin hükmü, etkisinin beklendiği ülkelerde tanınmıyor veya tenfiz edilmiyorsa fiilen bir haktan imtina durumu vardır. Bununla beraber mahkemeye müracaat hak talebinde bulunan için içerisinde bulunduğu durum veya mali imkanları veya zaman bakımından mümkün değilse geniş anlamda bir haktan imtina vardır denilebilir. Böyle bir durumlarda, bir hukuk devletinin şahsı hukuki himayeden mahrum bırakamayacağı kabul ediliyorsa, milletlerarası yetkinin *zaruri* olarak doğmasından başka bir çare görülemez. Böylece tesis edilen milletlerarası yetki “zaruri” bir yetki niteliğindedir³⁴¹.

Mücbir sebebe dayanarak milli mahkemeyi yetkili kılma, somut sonuç ile desteklendiği takdirde bir önem taşımaktadır. Yargı, vereceği kararın

³³⁹ Enver BOZKURT, Akif KÜTÜKÇÜ, Yasin POYRAZ: a.g.e., 286.

³⁴⁰ Pervane BAYRAMOVA: “Fövqelade Hallar ve Beynelxalq Hüquqda Son Zaruret Doktrinası”, Azərbaycan Hüquq Jurnalı, N 3-4, (Bakı, 2002), 63.

³⁴¹ Ergin NOMER: “İhtilafsız Kaza Alanında Milletlerarası Yetki”, Hıfzı TİMUR’un Anısına Armağan, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü, (İstanbul, 1979), 574-575.

milletlerarası geçerliliğine inanıyorsa, mücbir sebep gibi bir nedene başvurarak kendisini yetkili kılabilir³⁴².

Nitekim her hukuk nizamının gayesi adaletin gerçekleşmesini sağlamaktır. Bunun gerçekleşebilmesi için, şahısların her zaman ihtilafların hali için başvurabilecekleri bir mahkemenin bulunması lazımdır. Aksi takdirde şahısların haklarını elde edebilmesi imkanı ortadan kalkmış olur. Mahkemelerin tesis edilmesindeki maksat, bir taraftan şahısların haklarının korunması, diğer taraftan hukuki ihtilafları halledilerek toplumun huzurunun sağlanmasıdır.

SONUÇ

³⁴² Erdoğan GÖGER: a.g.e., DHH, 367.

Mahkemelerin yetkisi konusunda, “Milletlerarası” terimi kullanıldığı sürece sanki devletler üstü bir kuruluş milli mahkemelere yetki tanıyormuş gibi yanlış anlaşılabilmektedir. Oysa, milletlerarası yetkinin düzenlenmesi milli hukukça yapılmakta ve milletlerarası yetkinin sınırları da yine devletin hukuk nizamınca müstakil olarak çizilmektedir. Yani, yabancı unsurlu olaylarda da, devlet, kendi hukuki himaye organların faaliyette bulunma şartlarını tesbit etmekte serbesttir.

Milletlerarası nitelikli uyuşmazlıkların çözümünde esas sorun davanın hangi ülkede görüleceği noktasında toplanmaktadır. Esasa uygulanacak hukukun mahkemenin kanunlar ihtilafı kurallarına göre değişmesi, milletlerarası yetkinin maddi hukuktan usul hukukuna kadar her alanda etkili olmasına neden olmaktadır.

Milletlerarası yetki kuralları, kaynağı itibariyle milli nitelikte olduğundan, sadece ait olduğu devlet mahkemelerinin yabancı unsurlu davalarda yetkisini belirtir. Bu itibarla, milletlerarası yetki kuralları, yabancılık unsuru taşıyan davaların uluslararası alanda taksimini veya hangi devlet mahkemelerinde görüleceğini değil, münhasıran kuralın ait olduğu ülke mahkemelerinde görülüp görülmeyeceğini ifade eder.

Milletlerarası yetki kurallarında da kanunlar ihtilafı kurallarında olduğu gibi, belirli bağlama noktaları kullanılır. Fakat, kanunlar ihtilafı kurallarında yeralan bağlama noktaları milli veya yabancı hukukun uygulanacağını gösterdiği halde, yetki kurallarında yeralan bağlama noktaları yalnızca mahkemelerin milletlerarası yetkisini tesis eder. Bu nedenle, yetki kurallarında yer alan bağlama noktalarını daima davalının ikametgahının ve malların bulunduğu yer veya haksız fiilin yapıldığı yer şeklinde anlamak gerekir.

Milletlerarası usul hukuku, konusu itibariyle hem medeni usul hukuku hem de milletlerarası özel hukuk ile çok yakın bağlantı içindedir. Medeni usul hukukunda hakim olan kavramlar, kurallar ve hukuki çözümlerden hareket edilmekte, ancak bu kuralların uygulanabilirliği, yabancı unsurlu davaların niteliklerine, özelliklerine uygun olma şartına bağlı bulunmaktadır.

Milletlerarası yetki, mahkemelerin coğrafi yönden faaliyette bulunmalarıyla ilgili olduğundan, mahalli yetki ile aynı fonksiyonu görmektedir. Onu mahalli yetkiden ayıran unsur, davanın birçok ülkeyle irtibatlı olmasıdır. Mahalli yetkide, hukuki işlem veya ilişki, ne tarafları ne de sebebi açısından yabancı unsur taşımaktadır. Söz konusu işlem veya ilişkinin bütün unsurları, onu yalnızca belirli bir ülkeye ve o ülkenin mahkemelerinin yetkisine bağlamaktadır.

1990'li yılların başında bağımsızlığa kavuşan Türk Cumhuriyetleri (Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan) kendi mahkeme sistemini ve onun faaliyetlerini düzenleyen kanunları yeniden kabul etmişti. Sovyet döneminde bir merkezden yönetilen devletler bağımsızlığa kavuştuktan sonra da onların iç hukuk kuralları hemen hemen benzer kaideleri içermektedir.

Türk Cumhuriyetleri milletlerarası usul hukukunda, ülke içi yer itibariyle yetki kaideleri, aynı zamanda milletlerarası yetki kuralları olarak da hüküm ifade etmektedir. Başka bir anlatımla, milletlerarası yetkiye ait özel kurallar konulması yerine, iç hukukun yer itibariyle yetki kaidelerinin milletlerarası yetkide esas alınması öngörülmüştür. Durumu özetlersek, yer itibariyle yetkili bir mahkemenin bulunması, milletlerarası yetkinin de varlığı için gerekli ve yeterlidir. Ancak ülke içi yetki kurallarına milletlerarası yetkiyi tesis etme görevi verilmiş olsa bile, bu görev yabancı mahkemelerin yetkisi üzerinde etkili olamaz.

Türk Cumhuriyetleri kanun koyucuları milletlerarası yetki konusunda karma sistemi kabul etmiştir. Bu sistemlerde öncelikle, iç hukuktaki yetki kurallarının milletlerarası alana yansıtılması benimsenmiş, bunların yeterli olmadığı veya düzenleme getirilmediği durumlarda tamamlayıcı yetki esasları öngörülmüştür. Örneğin, sözleşmelerden doğan davalarda ifa yeri mahkemesi, haksız fiillerden doğan davalarda ika yeri mahkemesi gibi.

Bununla beraber mahkemelerin milletlerarası yetkisini belirleyen iki veya çok taraflı sözleşmeler de bulunmaktadır. Bu sözleşmelere akit taraf olan devlet mahkemelerinin milletlerarası yetkisi, iç hukuk yetki kaideleriyle uyum sağlanarak düzenlenmektedir.

Kamu düzenini yakından ilgilendiren politik ve ekonomik meselelerle yakından ilgili olan hukuki ilişkilerden doğan bazı davalarda devletler, sadece kendi mahkemelerinin yetkisini kabul etmektedirler.

Hemen hemen bütün hukuk sistemlerinde mevcut olan, yabancı ülkelerde bulunan taşınmaz mallarla ilgili davalarda yetkisizlik anlayışı, bugün dahi varlığını korunmaktadır.

Devletlerin kendi mahkemelerinin kesin yetkili olduğunu beyan ettikleri konular ya kendi maddi hukuk kurallarının idaresi altındadır ya da bu konulara ilişkin hak iddiaları devletin politik menfaatleri veya taraflar arasındaki menfaatleri dengelemek durumunda olan devlet otoriteleri üzerinde etkili olmaktadır.

Mahkemelerin istisnaen yetkili kılındığı hallerden birisi olan kamu düzeni, milletlerarası özel hukuk alanında en tartışmalı konulardan birini teşkil etmektedir. Kamu düzeni bazen müdahale ederek mahkemelere milletlerarası yetki tesis etmektedir.

Kamu düzeni hallerini tek tek saymak mümkün değildir. Bunu her somut olayda değerlendirmek gerekir. Yargıtay içtihatlarında, velayet ve nafaka gibi ihtilaflarda milletlerarası yetkinin tesisi kamu düzeni müessesesine dayanılmıştır.

Milletlerarası yetkisinin tesisi açısından istisnai bir nitelik taşıyan diğer bir hal, mücbir sebep halidir. Burada fiili ve hukuki imkansızlıklar bir mücbir sebep doğurmaktadır. İstisnai hallerin Türk Mahkemelerinin milletlerarası yetkisini tesis etmesi konusunda da doktrinde eleştiriler mevcuttur. Mahkemelerin milletlerarası yetkisini tesis eden istisnai hallerin kanunla öngörülmediği ve yükü çok olan mahkemelerin işini daha zorlaştırmaya gerek olmadığını ileri sürülmektedir.

Mahkemelerin milletlerarası yetkisini tayin eden diğer istisnai hal ise, tarafların belli bir dava (uyuşmazlık) için kanunen yetkili olmayan bir mahkemeyi yetkili kılmak amacıyla yaptıkları *yetki sözleşmesinin* varlığıdır.

Taraflar yapacakları bir anlaşma ile, aralarındaki belirli bir hukuki ilişkiden doğan veya doğması muhtemel ihtilafların, ortak iradeleri ile belirlemiş oldukları yer mahkemesinde çözümünü sağlayabilirler. Ancak tarafların yapmış olduğu yetki anlaşması, kamu düzeni veya münhasır yetki tayin edilmediği hallerde ve taraflar arasındaki yabancılık unsuru taşıyan borç ilişkilerden doğan uyuşmazlıklarda geçerlidir. Yetki sözleşmesinin şekli ve şartları hakim kanuna (lex fori'ye) tabi kılınması yerindedir. Dolayısıyla yetki anlaşmasının yazılı olması, belirli ihtilafa ilişkin olması ve yetki sözleşmesiyle yetkili kılınan mahkemenin belirli olması gerekir.

Bu çerçevede taraflar, aralarındaki yabancı unsurlu belirli bir hukuki ilişkiden doğan veya doğması muhtemel hukuki ihtilafların nihai çözümünü sağlamak üzere, kendi hukukuna göre milletlerarası yetkiyi haiz mahkeme veya mahkemelerden başka bir devlet veya federe devlet mahkemesini seçebileceklerdir.

Mahkemenin taraflara veya üzerinde varılacak maddi ilişkiye yer itibariyle yakınlığı, bir ülkenin mahkemelerinin yetkisinin düzenlenmesinde dikkate alınması gereken unsurlardan birisini teşkil eder. Bunun yanında ayrıca, verilecek kararın icra edilebilirliği veya karara konu teşkil edecek olan maddi ilişkinin önemi de ülke mahkemelerinin yetkisinin tayininde başlıca rol oynayabilir.

KAYNAKÇA

ABDUSALOMOV, M.E ve AZİMOV, M.K. **Kommentaryii k Hozyastvennomu Prosessualnomu Kodeksu Respubliki Uzbekistan.** Taşkent, 2001.

AKINCI, Ziya. **Tarafların Yetkili Hukuku Belirlemeleri Durumunda Sözleşmeye Uygulanacak Hukuk.** Ankara, 1992.

-----**.Milletlerarası Ticari Hakem Kararları ve Tenfizi.** Ankara, 1993.

-----**.Milletlerarası Usul Hukukunda Yetki Sözleşmesine Dayanan Derdestlik.** Ankara, 2001.

-----**."Milletlerarası Usul Hukukunda Seçilen Mahkemenin Bağlantılı Olması Koşulu",** MHB, 2002, Yıl 22, 6-7.

ALANGOYA, Yavuz, YILDIRIM, Kamil ve DEREN-YILDIRIM, Nevhis. **Medeni Usul Hukuk Esasları.** Alkın Yayınevi, 4. Bası, İstanbul, 2004.

ALTUĞ, Yılmaz. **Türk Milletlerarası Usul Hukuku (Devletler Hususi Hukukunda Yargı Yetkisi).** 3. Bası, İstanbul, 1983.

ASADOV, H. **Azerbaycan Respublikasının Mülki Prosessual Meselesinin Kommentaryası.** Baku, 2001.

BAĞIROV, K. "Beynalxalq Xususi Huququnda Yurisdiksiya Problemi", Qanunculuq, 2001, N3, 43.

BASHKATOV, N.İ ve GRİSHİN, İ.P. **Sovetskyi Grajdanskyi Protsess.** Moskva, 1984

BAYRAMOV, M. **Azerbaycan Respublikasının Mahkeme Hakimiyyeti.** Bakı, 2001.

BAYRAMOVA, P. "Fövqelade Hallar ve Beynaxalq Hüququ Son Zaruret Doktrinası", Azərbaycan Hüquq Jurnalı, 2002, N 3-4, 63.

BİLGİÇ, Haluk. "Genel Olarak Haksız Fiillerden ve Özellikle İnternet Üzerinden İşlenen Haksız Fiillerden Doğan İhtilaflarda Yetkili Mahkemenin Belirlenmesi", Türkiye Barolar Birliği, 75. Yaş Günü için Prof. Dr. Baki KURU'ya Armağan, 2004, 225.

BOSUSLAVSKIİ, M.M. **Mejdunarodnoe Shastnoe Pravo.** Moskva, 2002.

BOZKURT, Enver, KÜTÜKÇÜ, Akif ve POYRAZ, Yasin. **Devletler Hukuku.** Genişletilmiş 4. Bası, Ankara, 2001.

ÇELİKEL, Aysel. **Ahkami Şahsiye Konusundaki Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması,** İstanbul, 1963

----- . **Milletlerarası Özel Hukuk.** 7. Bası, İstanbul, 2004.

ÇİÇEKLİ, Bülent. "Yabancı Unsurlu Boşanma Davalarında Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetkisi", Ankara Baro Dergisi, S.I, 2004, 60.

DAYINLARLI, Kemal. **Milli ve Milletlerarası Kamu Düzeni ve Tahkim Etkileri.** Ankara, 1994.

DJURAEVA,İ. **Pravovoe Polojenije İnostranih Grajdan i Lits Bez Grajdanstva v Mejdunarodnom Shastnom Prave.** Taşkent, 2004.

DMİTİYEVA, G.K. **Mejdunarodnoe Shastnoe Pravo**. Moskva, 2004.

DOĞAN, Vahit. **Türk Vatandaşlık Hukuku**. Gözden geçirilmiş, 2. Baskı, Ankara, 2002.

DODOBAEVA, Y.T, G.A. RAHİMOV. **Mejdunarodnoe Shastnoe Pravo**. Fargona, 1999.

EKŞİ, Nuray. “Uluslararası Ticarete ilişkin Güncel İki Sorun: Sözleşme Bedelinin Yabancı Para Olarak Ödenmesi ve Yabancı Mahkemenin Yetkisinin Tesisi”, İBD, C.72, S.10, 1989, 878.

-----.“Devletler Özel Hukukunda Aşırı Yetki Kuralları”, Prof. Dr. Selahattin Sulhi TEKİNAY’ın Hatırasına Armağan, C. 11, S. 1-3, 1998, 249.

-----.**Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetkisi**. 2. Bası, İstanbul,2000.

ELİSEEV, N.G. **Grajdanskoe Prosessualnoe Pravo Zarubejnih Stran**. Moskva, 2000.

EREN, Fikret. **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**. 6. Bası, C.1, İstanbul, 1998.

ERDEM, Bahadır. “Hukuki ve Ticari Konularda Mahkemelerin Yetkisi ve Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizi Hakkında 1968 tarihli Brüksel Antlaşmasının Hükümlerinin Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetki Kuralları ile Karşılaştırılması”, Prof. Dr. Yılmaz ALTUĞ’a Armağan, MHB, 1998, 208.

-----."22.11.2001 Tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda Düzenlenen Türk Mahkemelerinin Yetkisine İlişkin Kurallar ve bu Mahkemelerinin Milletlerarası Yetkisi", MHB, 22, 2002, 153.

ERGÜNEY, Berki. **Kanunlar İhtilafı İle İlgili Yargıtay Kararları**. Ankara, 1963.

ESEN, Emre. "Türk Hukukunda Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizinde Münhasır Yetki Kavramı", MHB, Yıl 22, 2002, 195-199.

GAFAROV, Z ve ABİLOV, A. **Beynelxalq Xususi Huquq**. Bakı, 2004.

GAVRİLOV, V.V. **Mejdunarodnoe Shastnoe Pravo**. Moskva, 2000.

GİMADİYEV, İ. "Zaklyusheniye Mejdunarodnih Dogovorov", Femida Dergisi, III, 2002, 33.

GÖĞER, Erdoğan. **Kanunlar İhtilafı**. Ankara, 1973.

-----.**Devletler Hususi Hukuku**. 4. Bası, Ankara, 1977.

GÖKYAYLA, Cemile Demir. **Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizi ve Tenfizinde Kamu Düzeni**. Ankara, 1998.

Grajdanskoe Zakonodatelstvo. Sudebniye Resheniye", S 14, Alamtı, 2004, 279-280.

GUSEİNOV, T. **Vzaimodeistviye Norm Mejdunarodnogo i Azerbaydjanskogo Prava**. Baku, 2002.

GÜNGÖR, Gülin Güneysu. **Milletlerarası Özel Hukukta İflas**. Ankara, 1997.

GÜRAL, Jale. **Hususi Hukuk Tüzel Kişilerinin Milletlerarası Mevcudiyeti**. Ankara, 1949.

HOLMYMİNOV, C.T ve DUSMANOV, A.X. **Fukarolik Prossesi**. Toşkent, 2004.

HUYSAL, Burak. **Devletler Özel Hukukunda Velayet**. İstanbul, 2005.

HYCEYNOVA, L.H. **Beynelxalq Huquq**. Bakı, 2000.

İMRE, Zahit. "İkametgah Kavramı ve Buna İlişkin Meseler", İHFM, 50. Yıl Armağan Cumhuriyet Döneminde Hukuk, İstanbul, 1973. 210-219.

İSSAD, M. **Mejdunarodnoe Shastnoe Pravo**. Moskva, 1989.

KRÜGER, Hilmar ve NOMER, Ergin. "Türk Hukukunda Yetki Sözleşmeleri", İBD, S.2-3, 1990, 156.

KURU, Baki. "Sözleşme İle Mahkemelerinin Yetkili Kılınması", MHB, S.2, Yıl 6, 1986, 140-145.

----- . **Hukuk Muhakemeleri Usulü**. 6. Bası, C.1, İstanbul, 2001.

KURU, Baki, ARSLAN, Ramazan ve YILMAZ, Ejder. **Medeni Usul Hukuku**. Ders Kitabı, Genişletilmiş, 15. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004.

LUNS, L.A. **Kurs Mejdunarodnogo Shastnogo Prava**. Moskva, 2002.

MARISHEVA, N.İ. **Mejdunarodnoe Shastnoe Pravo**. Moskva, 2000.

MAYIL, V. **Beynelxalq Müğavilenin Huquqi Tebieti ve Anlayışı**. Bakı, 2003

MEMMEDOV, E. "Beynelxalq Xüsusi Hüquq Haqqında Qanun ve Azərbaycan Respublikasında Beynelxalq Xüsusi Hüququn Meselleşdirilmesi Problemi", Azərbaycan Hüquq Jurnalı, S,1, 2002, 114.

-----."Beynelxalq Hüququn Ümumtanınmış Prinsipleri Azərbaycan Respublikasının Beynaxalq Xüsusi Hüquq Qanunvericiliyinin Hüquqi Esası Kimi", Azərbaycan Hüquq Jurnalı, N 3/10, 2004, 87.

MERAY, S. **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler**. Ankara, 1977.

Milletlerarası Özel Hukuk ve Milletlerarası Usul Hukuku Kanun Ön Tasarısı Sempozyumu. 22-24 Kasım, İstanbul, 1976.

NECİP, Bilge. **Medeni Usul Hukuku Dersleri**. 2. Bası, Ankara, 1967.

NOMER, Ergin. "Yabancılar Arasındaki Nafaka Davalarında Türk Mahkemelerinin Yetkisi", İHFM, C, XXXIV, S, 1-4, 1968, 650.

-----."Devletler Hususi Hukukunda "Milletlerarası Yetki" Mefhumu", İHFM, C. XL, S. 1-4, 1973, 395 – 413.

-----."İhtilafsız Kaza Alanında Milletlerarası Yetki", Hıfzı Timur'un Anısına Armağan, MHB, 1977, 547.

-----."Türklerin Kişi Hallerine İlişkin İhtilaflarda ve Türk Mahkemelerinin Münhasır Yetkisi", MHB, S.1, 1983, 13.

...

-----**Devletler Hususi Hukuku.** 11. Bası, İstanbul, 2002.

OTAHANOV, F. **Hozyastvennoe Prosestualnoe Pravo.** Taşkent, 2003.

ÖKÇÜN, Gündüz. **Devletler Hususi Hukukunun Kaynakları ve Kamu Düzeni.** Ankara, 1997.

ÖZBAKAN, Işıl. **Türk Hukukunda Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizi.** Ankara, 1987.

ÖZKAN, Işıl. **Devletler Özel Hukukunda İkametgah, Mutad Mesken ve İşyeri Bağlama Noktalarının Yeniden Değerlendirilmesi.** Ankara, 2003.

PEKCANITEZ, Hakan, ATALAY, Oğuz ve ÖZEKES, Muhammet. **Medeni Usul Hukuku.** 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2001.

POSTACIOĞLU, İlhan. **Medeni Usul Hukuku Dersleri.** 6. Bası, İstanbul, 1975.

RAHMANKULOV, X.P ve YULDASHEVA, G. **Xalíkaralık Jeke Xykyk.** Toşkent, 2005.

RAHMANKULOV, X.P ve BOBOEV, X.B. **Xalkaro Xycyci Xykyk.** Toşkent, 2002

RUHİ, Cemal ve KAPLAN, Yavuz. "Yabancı Mahkeme ve Hakem Kararlarının Tenfizi Açısından Kamu Düzeni", MHB, Yıl 22, 2002, 644.

RUZİNAZAROV, S. "Proizvodstvo po Delam s Ushastiyem İnostranġıh Organizasiyi, Mejdunarodnġıh Organizasiyi i Osushetvlayushih Predprinimatelskuyu Deyatelnost İnostranġıh Grajdan, Lits Bez Grajdanstva", Hoztastvo i Pravo, S. 2, Taşkent, 2001, 71-74.

SAİDOV, A.X. "Pravovoi Put v Tretie Tısyasheletiyе: Konsepstya Sudebno- Pravovoi Reformı v Uzbekistane", Xykyk, N 1, Taşkent, 2002, 11.

SAKMAR, Ata, YILMAZ, İlhan ve EKŞİ, Nuray. **Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun Uygulama Örnekler.** İstanbul, 2001.

SAKMAR, Ata. **Devletler Hususi Hukukunda Boşanma.** İstanbul, 1976.

-----**.Yabancı İlamların Türkiye'deki Sonuçları.** İstanbul, 1982.

SARGIN, Fügen. **Milletlerarası Usul Hukukunda Yetki Anlaşmaları.** Ankara, 1996.

SARSEMBAEV, S. **Mejdunarodnoe Shastnoe Pravo.** Almatı, 2005.

SEVİĞ, Raşit Said. "Ahkami Şahsiye Davalarında Türk Mahkemesinin Yetkisi", İHFM, XXIX, 1963, 966.

-----**."Milletlerarası Özel Hukuk Alanında Yetki Anlaşmasının Ayrıcalığı", İHFM, S.3, 1997, 238.**

SEVİĞ, Vedat Raşit. **Hukuk ve Ticaret Davalarında Türk ve Yabancı Mahkemelerinin Devletler Hususi Bakımından Yetkisi.** İstanbul, 1963.

-----**Kanunlar İhtilafı (Yasama ve Yargılama Çatışmaları).** 2. Bası, İstanbul, 1974.

-----". "Akitlere Uygulanacak Hukuk Sorunu" Prof. Dr. ULUOCAK'a Armağan, 1999, 324.

SHAK, Haimo. **Mejdunarodnoe Grajdanskoe Prosseulanoe Pravo,** Çev. E.V. GRESHNİKOVA. Moskva, 2001.

SHANGİRBAEVA, B. "Vzaimodeistviye Mejdunarodnogo Prava s Vnutrigosudarstvennim Pravom", Yurist Dergisi, N 8, 2003, 63.

SHORAHMETOV, S. **Uzbekistan Respublikasının Fukarolik Prossesual Xykyky.** Taşkent, 2001.

SLEPORUKOV, V. "Aktualniye Problemi Semeynih Otnosheniye v Mejdunarodnom Shastnom Prave", Sbornik Naushnih Trudov, N 7, Bişkek, 2004, 98.

SULTANOV, M. "Beynalxalq Xususi Hüquq Haqqında Qanun ve Azərbaycan Respublikası Kollizion Qanunvericiliyinin İnkişafı: Bazı Meseleleri", Azərbaycan Hüquq Jurnalı, II, Bakı, 2003, 127.

ŞANLI, Cemal. **Milletlerarası Ticari Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk.** Ankara, 1986.

-----". "Yabancı Veraset İlamlarının Türk Mahkemelerinde "Tanınması" veya "Delil" Olarak Kullanılması", Prof. Dr. İlhan POSTACIOĞLU'na Armağan, 1990, 193-194.

-----". **Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları.** İstanbul, 2002.

ŞANLI, Cemal ve EKŞİ, Nuray. **Uluslararası Ticaret Hukuku**. İstanbul, 2004.

ŞARİFOV, M. **Grajdansko-Pravovoe Polojeniye Predpriyatya**. Baku, 2001.

ŞORAHMETOV, Ş. **Uzbekistan Respublikasının Fukarolik Prosesual Xykyky**. Toşkent, 2001.

TEKİNALP, Güloren. **Milletlerarası Özel Hukuk (Bağlama Kuralları)**. 8. Bası, İstanbul, 2003.

TİRYAKİOĞLU, Bilgin. **Yabancı Boşanma Kararlarının Türkiye’de Tanınması ve Tenfizi**. Ankara, 1996.

TOLUNER, Sevin. **Milletlerarası Hukuk Dersleri Devletin Yetkisi (Yer ve Kişiler Bakımından Çevresi ve Niteliği)**. İstanbul, 1974.

TUNÇOMAĞ, Kenan. “İkametgah”, 1-4 İHFM, XXVI, 1961, 179.

TULUAY, Metin. “Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Düşünceler”, MHB, S.1, 1982, 24.

TURHAN, Nedim. “Devletler Özel Hukukunda Kamu Düzeni”, Yargıtay Dergisi, C.27, S.1-2, 2001, 231-232.

TURSUNOV, A.S. “Osnovniye Printsipi i Napravleniya Mnogostoronnego Sotrudnishestvo Respubliki Uzbekistan” Obshestvenniye Nauki v Uzbekistane, III, 2002, 13-18.

TUZMUHAMEDOVA, R.A ve HAKİMOV, R.T. **Osnovi Mejdunarodnogo Prava**. Taşkent, 1998.

UMAROV, T. "Kolliziyoniye Voprosı Deesposobnosti İnostarnsev",
Hozyastvo i Pravo, N 2, 2003, 89.

UMARAHANOV, İ.M. **Mejdunarodnaya Dogovorno-Pravovaya Praktika Respubliki Uzbekistan**. Taşkent, 2003.

----- **Teoritisheskiye Voprosı Mejdunarodnogo Dogovora**.
Taşkent, 2004.

ÜNAL, Şeref. "Boşanma Yetkili Mahkeme", Yargıtay Dergisi, S.1-2, 1993, 177.

----- "Türklerin Kişi Hallerine İlişkin Davalarda Yabancı Mahkemelerin Yetkisi", Yargıtay Dergisi, S. 3, 1993, 363.

ÜSTÜNDAĞ, Saim. **Medeni Yargılama Hukuku (Yerel Mahkemelerde Yargılama Kanun Yolları ve Tahkim)**. 6. Bası, İstanbul, 1997.

YILMAZ, Ejder. **Hukuk Sözlüğü**. Genişletilmiş 6. Baskı, Ankara, 2001.

YILMAZ, Orhan. "Taşınmaz Mallara İlişkin Davalarda Yetki", Yargıtay Dergisi, S. 3, 1978, 374.

ZASZYD, İ. **International Civil Prosedure**. Budapest, 1967.

ZVEKOV, V.P. **Mejdunarodnoe Shatnoe Pravo**. Moskva, 2001.

[www. ard- chechchi.kg](http://www.ard-chechchi.kg).

EK - 1

Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletlerarası Özel Hukuk Mevzuatı

II. KISIM

Milletlerarası Usul Hukuk

I. BÖLÜM

Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetkisi

Milletlerarası yetki

Madde 27- Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini, iç hukukun yer itibariyle yetki kuralları tayin eder.

Türklerin kişi hallerine ilişkin davalar

Madde 28 - Türkiye'de ikametgahı bulunmayan Türk vatandaşlarının, kişi hallerine ilişkin davaları, ikamet ettikleri ülke mahkemesinde açılmadığı veya açılıp açılmadığı takdirde Türkiye'de yer itibariyle yetkili mahkemede, bulunmaması halinde ilgilinin sakın olduğu yer, Türkiye'de sakın değilse Türkiye'deki son ikametgahı mahkemesinde, o da bulunmadığı takdirde Ankara, İstanbul veya İzmir Mahkemelerinden birinde görülür.

Yabancıların kişi hallerine ilişkin bazı davalar

Madde 29 – Türkiye'de ikametgahı bulunmayan yabancı hakkında vesayet, kayımlık, hacir, gaiplik ve ölmüş sayılma kararları ilgilinin Türkiye'de sakın olduğu yer, sakın değilse mallarının bulunduğu yer mahkemesince verilir.

Miras davaları

Madde 30 - Mirasa ilişkin davalar ölenin Türkiye'deki son ikametgahı mahkemesinde, son ikametgahının Türkiye'de olmaması halinde terekeye dahil malların bulunduğu yer mahkemesinde görülür.

Yetki anlaşması

Madde 31 – Yer itibariyle yetkinin kamu düzeni veya münhasır yetki esasına göre tayin edilmediği hallerde, taraflar aralarındaki yabancılik unsuru taşıyan ve borç ilişkilerinden doğan uyuşmazlığın yabancı bir devlet mahkemesinde görülmesi konusunda anlaşabilirler. Yabancı mahkemenin kendisini yetkisiz sayması halinde dava yetkili Türk mahkemesinde görülür.

20 Mayıs 1982 Yılı

EK - 2**Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Medeni Usul Kanunu****Yabancı Şahıslarla İlgili Davalarda Yargılama****Bölüm 46****Mahkemelerin Milletlerarası Yetkisi****Madde 439. Yabancı şahısların dava hakları**

439.1. Yabancılar ve vatansızlar, yabancı tüzel kişiler ve uluslararası teşkilatlar (bundan sonra- yabancı şahıslar) ihlal edilen veya itiraz edilen haklarını ve hukuki menfaatlerini korumak amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti'nin mahkemelerine başvurma hakları saklıdır.

439.2. Yabancı şahıslar Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları ve tüzel kişileri gibi dava haklardan istifade eder ve yükümlülükleri yerine getirir.

Madde 440. Yabancı şahıslarla ilgili davalarda yargılama

440.1. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin mahkemeleri, medeni ve ticari davalarda, eğer dava taraflarının birisi yabancı şahıs ya da ilgilinin ikametgahı, meskeninin Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarında bulunması halinde milletlerarası yetkiye sahiptir.

440.2. Yabancı şahıslara ilgili yargılama işbu Kanuna ve diğer kanunlara göre gerçekleşir.

440.3. Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının dava haklarına özel sınırlamalar getiren yabancı devletin vatandaşlarına da karşılıklı olarak sınırlamalar kullanılabilir.

Madde 441. Yabancıların, vatansızların ve mültecilerin dava hakları ve fiil ehliyetleri

441.1. Yabancı şahısların dava hak ve fiil ehliyeti, onların vatandaşı olan devletin kanunlarına göre tayin edilir.

441.2. Yabancıların birden fazla vatandaşlığı olduğu zaman, ilgilinin dava hak ve fiil ehliyeti en sıkı bağlı olduğu devlet kanununa göre tayin edilir.

441.3. Vatansızın dava hak ve fiil ehliyeti, ilgilinin daima ikametgahı olduğu devletin kanununa göre, böyle bir devletin bulunmadığı takdirde bulunduğu devletin kanunlarına göre tayin edilir.

441.4. Mültecilerin dava hak ve fiil ehliyetleri sığındığı devletin kanunlarına göre tayin edilir.

Madde 442. Yabancı tüzel kişilerin ve uluslararası teşkilatların dava hak ve fiil ehliyeti

442.1. Yabancı tüzel kişilerin dava hak ve fiil ehliyeti teşkil edildiği devletin kanununa göre tayin edilir. Yabancı tüzel kişinin kanununa göre dava haklarına sahip değilse, Azerbaycan Cumhuriyeti kanunlarına göre yabancı tüzel kişiye dava hak ehliyeti tanınabilir.

442.2. Uluslararası teşkilatların dava hak ve fiil ehliyeti teşkil edilen kurucu evraklara veya Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yetkili devlet organlarıyla yapılan sözleşmelere göre tayin edilir.

Madde 443. Yabancı şahıslarla ilgili davalarda Azerbaycan Cumhuriyeti mahkemelerinin yetkisi

443.0. Azerbaycan Cumhuriyeti mahkemeleri yabancı şahıslarla ilgili aşağıdaki davaları incelemeye yetkilidir:

443.0.1. Davacı veya davalının birisi Azerbaycan Cumhuriyetinde ikametgahı, meskeni varsa veya bulunduğu yer Azerbaycan Cumhuriyeti ise;

443.0.2. Yabancı tüzel kişinin temsilcililiği, şubesi veya idari merkezi Azerbaycan Cumhuriyetinde ise;

443.0.3. eğer davalının Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarında mülkü varsa;

443.0.4.eğer nafaka hakkındaki davadalar da davacının Azerbaycan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa;

443.0.5. eğer zararın tazmini hakkındaki davada aile yardımcısı sağlığına veya ölümüne getirilen zarar Azerbaycan Cumhuriyetinde yer almışsa veya davacının Azerbaycan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa;

443.0.6. eğer mülke getirilen zararı yerine getirme hakkındaki davalara neden olan eylem veya diğer hususlar Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarında gerçekleşmişse;

443.0.7.eğer sözleşmeden kaynaklanan davalarda, sözleşme tamamen veya kısmen Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarında yerine getirilmesi gerekirse;

443.0.8. eğer sebepsiz zenginleşme Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarında gerçekleşmişse;

443.0.9. eğer boşanma davalarında davacı Azerbaycan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa veya eşlerin birisi Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı ise;

443.0.10. eğer şeref, vicdan ve iş otoriteyi koruma davalarında davacı Azerbaycan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa;

443.0.11. eğer miras davalarında miras bırakanın ölüm anında Azerbaycan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa veya miras bırakanın mülkü Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarında ise Azerbaycan Cumhuriyeti mahkemeleri davayı inceleme yetkisine sahiptir.

Madde 444. Kesin yetki

444.0. Azerbaycan Cumhuriyeti mahkemelerin kesin yetkisine:

444.0.1. eğer dava konusu olan gayrimenkul Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarında ise, gayri menkule ilgili ayni haklara, bununla beraber gayrimenkulün kirası veya rehini hakkındaki davalar;

444.0.2.eğer tüzel kişinin Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarında hukuki adresi (bulunduğu yer)varsa, tüzel kişiyi tanıma ve onu dağıtma veya tüzel kişinin kararlarını iptal etme hakkındaki davalar;

444.0.3. patent, marka ve diğer hakların geçerliğin tanıma hakkındaki davalar, eğer kayıt hakkındaki dilekçe Azerbaycan Cumhuriyetine verilmişse;

444.0.4. eğer ihtiyati tedbirlerin icrası hakkındaki karar, yargılama süresinde Azerbaycan Cumhuriyetinde öne sürülerek kabul edilmişse veya gerçekleşmişse;

444.0.5. taşıma sözleşmesinden kaynaklanan davalarda taşımacıya karşı davalar;

444.0.6. eğer eşlerin ikisi de Azerbaycan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşların ve yabancılarla veya vatansızlarla ilgili boşanma davalar girmektedir.

Madde. 445 Özel yargılama davaları

445.0. Azerbaycan Cumhuriyeti mahkemeleri aşağıdaki durumlarda:

445.0.1. eğer şahsı kayıp veya öldü diye tanıma hakkındaki davalarda, ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı, ya da ilgilinin son belli ikametgahı Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarında ise;

445.0.2. eğer şahsı fiil ehliyeti sınırlı diye tanımada ilgili Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı, ya da Azerbaycan Cumhuriyeti sınırında bulunuyorsa;

445.0.3. eğer mülkü sahipsiz diye tanımada mülk Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarında bulunuyorsa;

445.0.4. eğer kıymetli evrakları kayıp diye tanımada ve ona ilgili hakları yenileme Azerbaycan Cumhuriyetinin sınırlarında yaşayan veya bulunan özel veya tüzel kişiler tarafından verilmişse;

445.0.5. eğer medeni hal akitler hakkındaki kayıtların hatalı olduğunun temini Azerbaycan Cumhuriyetinin (Azerbaycan Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığı) ilgili icra organları tarafından gerçekleşmişse;

445.0.6. eğer şikayet konusu olan noter eylemleri (onların yapılmasını itiraz etme) Azerbaycan Cumhuriyeti noteri veya diğer organları tarafından gerçekleşmişse özel yargılama yoluyla incelenir.

Madde 446. Evlilik ilişkilerinden doğan davalar

446.0. Azerbaycan Cumhuriyetinin mahkemeleri evlilik ilişkilerinden doğan davalarda aşağıdaki durumlarda milletlerarası yetkiye sahiptir:

446.0.1. eğer eşlerin birisi Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı ise veya evlenme anında Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı olmuşsa;

446.0.2. eğer davacı Azerbaycan Cumhuriyetinde bulunuyorsa;

446.0.3. eğer eşlerin birisi Azerbaycan Cumhuriyetine giriş anında vatansız olduğu durumlarda.

Madde 447. Anne baba ve çocukları arasındaki davalar

Anne baba ve çocuklar arasındaki özel ilişkilerle ilgili davalarda, tarafların birisi Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı veya Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarında bulunuyorsa Azerbaycan Cumhuriyeti mahkemeleri kesin yetkiye sahiptir.

Madde 448. Evlat edinme

Eğer evlat edenin birisi veya evlat edinen Azerbaycan Cumhuriyetinin vatandaşı olduğu durumlarda Azerbaycan Cumhuriyeti mahkemeleri kesin yetkiye sahiptir.

Madde 449. Vesayet, vasilik

449.1. Vesayet veya vasiliğe ilgili kararları icra sırasında vasi veya vasilik tayin edilen çocuk Azerbaycan Cumhuriyetinin vatandaşı ise veya Azerbaycan Cumhuriyetinde bulunuyorsa Azerbaycan Cumhuriyetinin mahkemeleri kesin yetkiye sahiptir.

449.2. Eğer vasi tayin edilen şahıs veya çocuk Azerbaycan Cumhuriyeti mahkemesinin vasiliğine ihtiyacı varsa Azerbaycan Cumhuriyeti milletlerarası yetkiye sahiptir.

Madde 450. Yetki anlaşması

450.1. Taraflar anlaşarak, Azerbaycan Cumhuriyeti mahkemeleri yetkili olmasa bile işbu maddeye göre milletlerarası yetkiyi Azerbaycan Cumhuriyeti mahkemelerine yetkilendirebilir.

450.2. Eğer tarafların birisinin ikametgahı, iş yeri veya meskeni yabancı ülkede ise, taraflar yabancı mahkemeye işbu kanunun 450.1. maddesine göre milletlerarası yetkiyi sağlayabilir.

22 Ocak 2000 Yılı

EK - 3**Kazakistan Cumhuriyeti'nin Medeni Usul Kanunu****V. BÖLÜM****45 Fasıl****Yabancılarla İlgili Davalarda Yargılama****Madde 413. Yabancıların dava hakları ve yükümlülükleri**

1. Yabancılar ve vatansızlar, yabancı tüzel kişiler ve uluslararası teşkilatlar kendilerinin ihlal veya dava konusu olan hakların, özgürlüklerin ve menfaatlerin savunmak üzere Kazakistan Cumhuriyeti mahkemelerine başvurmaya hakları saklıdır.
2. Yabancılar, Kazakistan Cumhuriyeti'nin vatandaşları ve tüzel kişileri gibi aynı dava haklardan istifade eder ve yükümlülükleri yerine getirir.
3. Mahkemelerde yabancılarla ilgili yargılama prosedürü işbu Kanuna ve diğer kanunlara göre gerçekleşir.
4. Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşları ve tüzel kişilerinin yargılama haklarına özel sınırlamalar getiren ülkelerin vatandaşları için de Kazakistan Cumhuriyeti karşılıklı sınırlamalar getirebilir.

Madde 414. Yabancılar ve vatansızların medeni yargılamadaki dava ehliyeti

1. Yabancıların ve vatansızların dava ehliyetleri onların kendi özel kanunlarına göre tayin edilir.
2. Vatandaşın özel kanunu, kendisi vatandaşı olduğu ülkenin hukuku sayılır. Ancak ilgili yabancı vatandaşlığı yanı sıra Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşı ise, ilgilinin özel kanunu olarak Kazakistan Cumhuriyeti kanunları sayılır. Bu durumlarda ilgilinin yabancı devlet vatandaşı olmasını Kazakistan Cumhuriyeti mahkemeleri tanımamaktadırlar.
3. Vatandaş birden fazla vatandaşlığa sahip ise, onun özel kanunu sıkı bağlı olduğu ülke hukukudur.
4. Vatansızların özel kanunu, onların ikamet ettiği ülke hukukudur, o da yoksa, mesken yer hukuku onların özel kanunu sayılmaktadır.
5. Kendi özel kanuna göre, dava ehliyeti olmayan, Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarına göre fiil ehliyetine sahip ise, ilgili Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında dava ehliyetine sahip olabilir.

Madde 415. Yabancı uluslararası teşkilatların dava ehliyeti

1. Yabancı teşkilatın dava ehliyeti, teşkilatın ona göre kurulan yabancı ülkenin kanunlarına göre belirlenir. Yabancı teşkilatın kanunlarına göre, dava ehliyeti olmayan yabancı teşkilatlara, Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarına göre Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında dava ehliyeti tanınabilir.
2. Uluslararası teşkilatın dava ehliyeti, milletlerarası sözleşme, onun kuruluş belgeleri veya Kazakistan Cumhuriyeti'nin yetkili devlet organlarla yapılan sözleşmeye göre belirlenir.

Madde 416. Yabancılarla ilgili davalarda Kazakistan Cumhuriyeti mahkemelerinin yetkisi

1. Eğer davalı-tüzel kişi yerleşim yeri veya davalının ikametgahı Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında ise, yabancılarla ilgili davalar Kazakistan Cumhuriyeti mahkemelerince incelenir.
2. Bununla beraber Kazakistan Cumhuriyeti mahkemeleri, yabancılarla ilgili aşağıdaki davalarda:
 - 1) Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında tüzel kişinin idari merkezi, şubesi veya temsilciliği mevcutsa;
 - 2) davalının Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında mülkü varsa;
 - 3) nafaka veya babalığı tanıma hakkındaki davalarda, davacının Kazakistan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa;
 - 4) sağlığa veya aile yardımcısının ölümüne ilgili zarardan dolayı davalar, eğer zarar Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında meydana gelmişse veya davacının Kazakistan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa;
 - 5) mülke getirilen zararı tazmin etme hakkındaki davaya sebep olan eylem veya diğer hususlar Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında gerçekleşmişse;
 - 6) sözleşmelerden doğan davalarda, sözleşme tamamen veya kısmen Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında gerçekleşmişse veya gerçekleşmesi gerekirse;
 - 7) sebepsiz zenginleşme davalarında, zenginleşme Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında gerçekleşmişse;
 - 8) boşanma davalarında davacının Kazakistan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa veya eşlerin birisi Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşı ise;
 - 9) vicdan, şeref ve iş otoriteyi koruma hakkındaki davalarda, davacının Kazakistan Cumhuriyetinde ikametgahı mevcutsa yetkilidir.
3. Eğer Kazakistan Cumhuriyeti kanunları uyarınca Kazakistan Cumhuriyeti mahkemeleri başka da davalarda yetkiliyse, işbu davaları inceler.

Madde 417. Kesin yetki

1. Kazakistan Cumhuriyeti mahkemelerinin kesin yetkisine:
 - 1) Kazakistan Cumhuriyetindeki gayrimenkulle ilgili davalar;
 - 2) Taşımacıya karşı taşıma sözleşmesinden kaynaklanan davalar;
 - 3) Eğer eşlerin ikisinin de Kazakistan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa, Kazakistanlı vatandaşların yabancılarla veya vatansızlarla ilgili boşanma davaları;
 - 4) İşbu Kanunun 25-29 maddelerinde belirlenen davalar girmektedir.
2. Kazakistan Cumhuriyeti mahkemeleri özel yargılama davayı aşağıdaki durumlarda:
 - 1) Gerekçeyi tespit etme hakkındaki davalarda, davacının ikametgahı Kazakistan Cumhuriyetinde veya tespit edilmesi gereken gerekçe Kazakistan Cumhuriyetinde bulunmuşsa veya bulunuyorsa;
 - 2) Fiil ehliyeti sınırlı veya fiil ehliyetsiz diye tanıma, tımarhaneye mecburi yerleştirme hakkındaki davalarda, ilgili Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşı ise veya Kazakistan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa;
 - 3) Gaip diye tanımada, ilgili Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşı veya Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında ikametgahı varsa ve bundan dolayı

Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında yerleşen tüzel kişiler ve şahısların hakları ve yükümlülükleri bu işin çözümüne bağlı ise;

4) Sahipsiz diye tanımda, gösterilen eşya Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında ise;

5) Kıymetli evrakları geçersiz diye tanıma ve ona dair hakların yeniden kurulması hakkındaki dilekçe, Kazakistan Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan vatandaş veya yerleşen tüzel kişi tarafından verilmişse;

6) Kazakistan Cumhuriyeti organları tarafından yapılan medeni hal akit defterindeki kaydın doğru olmadığını tespit edilmesi hakkında dilekçe;

7) Noter işlemlerine ilişkin yapılan şikayetler, Kazakistan Cumhuriyeti'nin noterleri veya başka da organları tarafından gerçekleştirdiği durumlarda inceler.

Madde 418. Yetki kuralının uygulanması

Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarına uyarınca Kazakistan Cumhuriyeti mahkemelerinin yetkisi işbu Kanunun 3 bölümünde öngörülen kurallara göre tayin edilir.

Madde 419. Yetki anlaşması

Yabancı devlet mahkemesinin yetkisi işbu Kanunun 33 maddesi dışında tarafların yazılı şekilde yaptığı sözleşmesiyle mümkündür. Bu gibi sözleşmelerin olduğu durumlarda mahkeme, davalının ilk itirazıyla davayı reddeder.

Madde 420. Yargılama yerinin değişmezliği

Kazakistan Cumhuriyeti kanunlarında öngörülen yetki kurallarına saklı kalmak üzere Kazakistan Cumhuriyeti mahkemelerinin yetkisine giren davalar, tarafların vatandaşlığı, ikametgahı veya meskeninin değişmesiyle veya başka da durumlarda, dava diğer devletin mahkemelerin yetkisine girerse bile davaların Kazakistan Cumhuriyeti mahkemeleri tarafından incelenir.

13 Temmuz 1999 Yılı

EK - 4

Özbekistan Cumhuriyeti'nin Medeni Usul Kanunu

V Bölüm

Medeni Yargılamada Yabancı Vatandaşların ve Teşkilatların, Vatansızların Katılması

Madde 386. Yabancı vatandaşlar ve teşkilatların dava hakları

Yabancı vatandaşlara Özbekistan Cumhuriyeti mahkemelerine başvurma hakkı tanınmaktadır ve Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşları gibi aynı dava haklarına sahiptir.

Yabancı teşkilatlara Özbekistan Cumhuriyeti mahkemelerine başvurma hakkı tanınmaktadır ve kendi menfaatlerin koruması için dava haklarından istifade eder.

Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşlarının dava haklarına özel sınırlamalar getiren yabancı devletin vatandaşlarına da karşılıklı olarak sınırlamalar getirilebilir.

Madde 387. Vatansızların dava hakları

Vatansızlara Özbekistan Cumhuriyeti mahkemelerine başvurma hakkı tanınmaktadır ve Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşları gibi aynı dava haklarına sahiptir.

Madde 388. Özbekistan Cumhuriyeti mahkemelerinin yabancı vatandaşlarla ve teşkilatlarla, vatansızlarla ilgili medeni davalarda bununla beraber tarafların birisi başka devlette yaşadığı durumlarda yetkisi

Özbekistan Cumhuriyeti mahkemelerinin yabancı vatandaşlarla ve teşkilatlarla, vatansızlarla ilgili medeni davalarda bununla beraber tarafların birisi başka devlette yaşadığı durumlarda yetkisi, eğer Özbekistan Cumhuriyeti taraf olduğu milletlerarası sözleşmelerde aksi öngörülmemişse, işbu Kanun kurallarına göre tayin edilir.

1 Ocak 1998 Yılı

EK - 5

Özbekistan Cumhuriyeti'nin İktisadi Usul Kanunu

V Bölüm

Madde 221. Yabancı teşkilatlar, uluslararası teşkilatlar ve girişimcilik faaliyette bulunan yabancı şahısların, vatansızların dava hakları

Yabancı teşkilatlar, uluslararası teşkilatlar ve girişimcilik faaliyette bulunan yabancı şahıslar ve vatansızlar (bundan sonra- yabancı şahıslar) ihlal edilen veya itiraz edilen hakların ve hukuki menfaatlerini korumak amacıyla Özbekistan Cumhuriyetinin mahkemelerine başvurma hakları saklıdır. Yabancı şahıslar Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşları ve tüzel kişileri gibi usul haklardan istifade eder ve yükümlülükleri yerine getirir.

Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşlarının dava haklarına özel sınırlamalar getiren yabancı devletin vatandaşlarına da karşılıklı olarak Özbekistan Cumhuriyeti tarafından sınırlamalar getirilebilir.

Madde 222. Yabancı şahısların katılımıyla yargılama prosedürü

Yabancı şahıslara ilgili yargılama işlemleri işbu kanuna göre gerçekleşir.

Madde 223. Özbekistan Cumhuriyetinin iktisadi mahkemelerinin yabancı şahıslara ilgili davalardaki yetkisi

Özbekistan Cumhuriyetinin iktisadi mahkemeleri, eğer davalı-teşkilat ve vatandaş ikametgahı Özbekistan Cumhuriyetinde ise, yabancı şahıslarla ilgili davalarda yetkilidir.

Özbekistan Cumhuriyetinin iktisadi mahkemeleri yabancı şahıslarla ilgili davalarda aşağıdaki durumlarda:

- 1) yabancı tüzel kişinin temsilciliği, şubesi Özbekistan Cumhuriyetinde ise;
- 2) davalının Özbekistan Cumhuriyeti sınırlarında mülkü varsa;
- 3) sözleşmeden doğan davalarda, sözleşme Özbekistan Cumhuriyetinde icra edilmişse veya icra edilmesi gerekirse;
- 4) eğer mülke getirilen zararı tazmin etme hakkındaki davalara neden olan eylem veya diğer hususlar Özbekistan Cumhuriyeti sınırlarında yer almışsa;
- 5) sebepsiz zenginleşmeden kaynaklı davalarda, zenginleşme Özbekistan Cumhuriyeti sınırlarında gerçekleşmişse;
- 6) şeref, vicdan ve iş otoriteyi koruma davalarda, davacının Azerbaycan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa;

7) Özbekistan Cumhuriyeti vatandaşı veya teşkilatının yabancı şahısla yetki sözleşme yapıldığı durumlarda yetkilidir. Gayri menkullerle ilgili davalar, gayri menkullün bulunduğu yer mahkemesince görülür. Taşıma sözleşmesinden kaynaklanan davalarda, dava nakliyat teşkilatının bulunduğu yer mahkemesince incelenir. Tarafların ikametgahı veya meskeninin değişmesiyle veya başka da durumlarda dava diğer devletin mahkemelerin yetkisine girerse bile yetki kurallarına uyarak Özbekistan Cumhuriyeti mahkemelerinin yetkisine giren davaların özü Özbekistan Cumhuriyeti mahkemeleri tarafından incelenir.

1 Ocak 1998 Yılı

EK - 6**Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Medeni Usul Kanunu****V Bölüm****Yabancı Şahıslarla İlgili Davalarda Yargılama****Fasıl 43****Madde 367. Yabancı şahısların dava hakları ve yükümlülükleri**

1. Yabancılar ve vatansızlar, yabancı tüzel kişiler ve uluslararası teşkilatlar (bundan sonra- yabancı şahıslar) ihlal edilen veya itiraz edilen hakların ve hukuki menfaatlerini korumak amacıyla Kırgızistan Cumhuriyetinin mahkemelerine başvurma hakları vardır.

2. Yabancı şahıslar Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşları ve tüzel kişileri gibi usul haklardan istifade eder ve yükümlülükleri yerine getirir.

3. Yabancı şahıslar iştirak eden yargılama prosedürü işbu kanunun kurallarına göre gerçekleşir.

4. Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşlarının dava haklarına özel sınırlamalar getiren yabancı devletin vatandaşlarına da karşılıklı olarak sınırlamalar getirilebilir.

Madde 368. Yabancı şahısların ve vatansızların fiil ehliyeti

1. Yabancıların ve vatansızların fiil ehliyetleri onların kendi özel kanunlarına göre tayin edilir.

2. Vatandaşın özel kanunu, kendisi vatandaşı olan ülkenin hukuku sayılır. Vatandaş birden fazla vatandaşlığa sahip ise, onun özel kanunu sıkı bağlı olan ülkenin hukukudur.

3. Vatansızların özel kanunu, onların ikamet ettiği ülkenin hukukudur, o da yoksa, mesken yer hukuku onların özel kanunu sayılmaktadır.

4. Kendi özel kanuna göre fiil ehliyeti olmayan, Kırgızistan Cumhuriyeti kanunlarına göre fiil ehliyetine sahip ise, ilgili Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında fiil ehliyetine sahip olabilir.

Madde 369. Yabancı uluslararası teşkilatların dava ehliyeti

1. Yabancı teşkilatın dava ehliyeti, teşkilatın kurulduğu yabancı ülkenin kanunlarına göre belirlenir. Yabancı teşkilatın kanunlarına göre dava ehliyetine sahip değilse, yabancı teşkilatlara Kırgızistan Cumhuriyeti kanunlarına göre Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında dava ehliyeti tanınabilir.

2. Uluslararası teşkilatın dava ehliyeti, milletlerarası antlaşma, onun asıl belgeleri esasına göre veya Kırgızistan Cumhuriyeti'nin yetkili devlet organlarla yapılan anlaşmaya göre belirlenir.

Fasıl 44
Kırgızistan Cumhuriyeti Mahkemelerinin Yabancı Şahıslarla
İlgili Davaları İncelemesi

Madde 370. Yabancılarla ilgili davalarda Kırgızistan Cumhuriyeti
mahkemelerinin yetkisi

1. Eğer davalı-tüzel kişi yerleşim yeri veya davalının ikametgahı Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında ise, yabancılarla ilgili davalar Kırgızistan Cumhuriyeti mahkemelerince incelenir.
2. Bununla beraber Kırgızistan Cumhuriyeti mahkemeleri, yabancılarla ilgili aşağıdaki davalarda:
 - 1) Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında tüzel kişinin idari merkezi, şubesi veya temsilciliği mevcutsa;
 - 2) davalının Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında mülkü varsa;
 - 3) nafaka veya babalığı tanıma hakkındaki davalarda davacının Kırgızistan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa;
 - 4) sağlığa veya aile yardımcısının ölümüne ilgili zararı tazmin etme hakkındaki davalar, eğer zarar Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında meydana gelmişse veya davacını Kırgızistan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa;
 - 5) mülke getirilen zararı tazmin etme hakkındaki davaya sebep olan eylem veya diğer hususlar Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında gerçekleşmişse;
 - 6) sözleşmeden doğan davalarda, sözleşme tamamen veya kısmen Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında gerçekleşmişse ;
 - 7) sebepsiz zenginleşmeden kaynaklanan davalarda, zenginleşme Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında gerçekleşmişse;
 - 8) boşanma davalarında davacının Kırgızistan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa veya eşlerin birisi Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşı ise;
 - 9) vicdan, şeref ve iş otoriteyi koruma hakkındaki davalarda davacının Kırgızistan Cumhuriyetinde ikametgahı mevcutsa;
 - 10) kıymetli evraklarla ilgili ilişkilerden doğan davalarda, eğer kıymetli evrak Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında üretiliyorsa yetkilidir
3. Eğer Kırgızistan Cumhuriyeti kanunları uyarınca Kırgızistan Cumhuriyeti mahkemeleri başka da davalarda yetkiliyse, işbu davaları inceler.

Madde 371. Kesin yetki

Yabancı şahıslarla ilgili medeni davalarda Kırgızistan Cumhuriyeti mahkemelerinin kesin yetkisine:

- 1) Kırgızistan Cumhuriyetindeki gayri menkulle ilgili davalar;
- 2) Eğer eşlerin ikisinin de Kırgızistan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa, Kırgızistanlı vatandaşların yabancılarla veya vatansızlarla boşanma davaları;
- 3) Eğer mahkemeye başvurmaya neden olan Kırgızistan Cumhuriyeti devlet organların ve memurların eylemleri Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında yer almışsa;
- 4) Taşıma sözleşmeden meydana gelen davalar;
- 5) Kırgızistan Cumhuriyetinde verilmesi gereken belge ya da patenti verme veya kayda ilgili ürün markasına belge verme ve kayıt, üretim tipi, yararlı

zihinsel faaliyetlerinin sonucunda hak ve diğer yaralı modellerin kayıtlarıyla ilgili davalarda yetkilidir.

Madde 372. Özel Yargılamaya İlgili Davalarda Yetki

Kırgızistan Cumhuriyeti mahkemeleri yabancı şahıslarla ilgili özel davaları aşağıdaki durumlarda inceler:

- 1) Gerekçeyi tespit etme hakkındaki davalarda, davacının ikametgahı Kırgızistan Cumhuriyetinde veya tespit edilmesi gereken gerekçe Kırgızistan Cumhuriyetinde bulunmuşsa veya bulunuyorsa;
- 2) Fiil ehliyeti sınırlı veya fiil ehliyetsiz diye tanıma, tımarhaneye mecburi yerleştirme hakkındaki davalarda, ilgili Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşı ise veya Kırgızistan Cumhuriyetinde ikametgahı varsa;
- 3) Gaip diye tanımada, ilgili Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşı veya Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında ikametgahı varsa ve bundan dolayı Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında yerleşen tüzel kişiler ve şahısların hakları ve yükümlülükleri bu işin çözümüne bağlı ise;
- 4) Sahipsiz diye tanımada, gösterilen eşya Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında ise;
- 5) Kıymetli evrakları geçersiz diye tanıma ve ona dair hakların yeniden kurulması hakkındaki dilekçe, Kırgızistan Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan vatandaş veya yerleşen tüzel kişi tarafından verilmişse;
- 6) Kırgızistan Cumhuriyeti organları tarafından yapılan medeni hal akit defterindeki kaydın doğru olmadığını tespit edilmesi hakkında dilekçe;
- 7) Noter işlemlerine ilişkin yapılan şikayetler, Kırgızistan Cumhuriyeti'nin noterleri veya başka da organları tarafından gerçekleştirdiği durumlarda inceler.

Madde 373. Yetki kuralının uygulanması

Eğer işbu Kanun bu fasıllı dışında diğer kurallar mevcut değilse, yabancı şahıslarla ilgili davalardaki Kırgızistan Cumhuriyeti mahkemelerinin yetkileri işbu Kanunun 4 bölümünde öngörülen kurallara göre tayin edilir.

Madde 374. Yetki anlaşması

Yabancı şahıslarla ilgili davalarda işbu Kanunun 28-29 maddelerinde öngörülen yetki kuralı tarafların yaptığı sözleşmesiyle değiştirilebilir.

Madde 375. Yargılama yerinin değişmezliği

Eğer tarafların vatandaşlığı, ikametgahı veya meskeninin değişmesiyle veya başka da durumlarda dava diğer devletin mahkemelerin yetkisine giriyorsa bile yetki kurallarına gereğince Kırgızistan Cumhuriyeti mahkemeleri tarafından kabul edilen davalar Kırgızistan Cumhuriyeti mahkemeleri tarafından incelenir.

29 Aralık 1999 Yılı